

خدا آفرین

تورکجه - فارسی

فرهنگی، اجتماعی، علمی

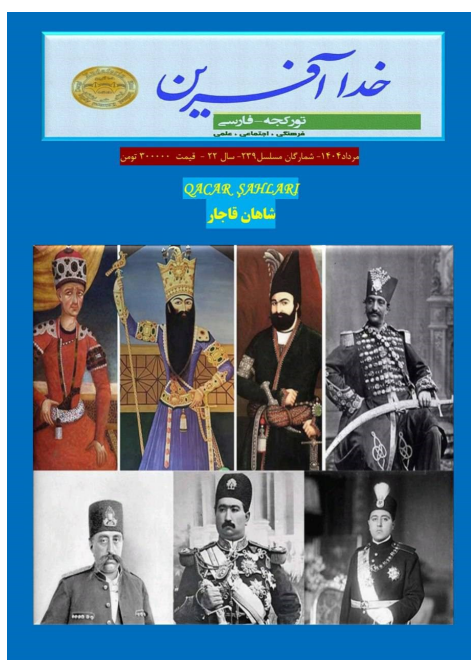
مرداد ۱۴۰۴ - شماره گان مسلسل ۲۳۹ - سال ۲۲ - قیمت ۳۰۰۰۰۰ تومن

QACAR ŞAHLARI

شاهان قاجار

خداآفرین 239

ایچینه کیلر:

- ۲- قوروجو آتالاریمیزدان بیرری آغا محمد خان قاجار (۱۷۴۲-۱۷۹۷)-----
- ۱۳- ریشه یابی آیین و رسم تبریک و تبرک در فرهنگ ترکان-----
- ۳۰- هویت «شیرین» خسرو از زبان حکیم نظامی-----
- ۳۷- سلسله گفتارهای ملی (تورکی) اسلامی-----
- ۴۹- فضولی مکتبینه-----
- ۵۳- ادبیاتیمیزین بو گونو و صاباحی-----
- ۵۷- کارگاهدا کی ائو(حکایه)-----
- ۶۱- شانس دورموش دل آخ و قوردون ناغیلی(حکایه)-----
- ۶۳- تلعرده تاریخ آلتیرنین آدلاری و تاریخ حقیقه بعضی بیلکیلر-----
- ۶۶- لالین باغچاسی(حکای ۹)-----
- ۶۹- سوسیال مئدییا : شواهد بازگشت نخبگان ترک ایران به هویت ترکی-----
- ۷۱- تورک سؤزونون آنلاملاری (معنلاری)-----
- ۷۲- اگر شما از یک پدر و مادر تورک آسمیله بپرسید-----
- ۷۴- یحیی شیدا کیمدیر؟-----
- ۷۵- تورکی: قدیمی ترین زبان زنده با اسناد مکتوب-----
- ۷۹- فرهنگ، هنر و تمدن تورک-----
- ۸۰- بایکوت نام «اوزون حسن» در ایران دشمنی آشکار با تاریخ تبریز است-----
- ۸۲- تاریخ مختصر زبان ترکی-----
- ۸۵- آموزش فن بیان یا شتاب دادن به اجرای طرح آسیمیلیسیون فرهنگی-----
- ۸۷- زبان تاتی-----
- ۹۰- شعیریمیز- شاعیریمیز-----

الله

شماره مسلسل ۲۳۹ - سال ۱۴۰۴ مرداد ماه - ۹۸ صفحه

مدیر مسئول سردبیر و صاحب امتیاز:

دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)

خبرنگاران : فرید ستاری فر

دبیر : صدیار وظیفه (ائل اوغلو)

علی محمد نیا

تانای شرقی دره جک

زمینه مجله:

فرهنگی؛ مسایل اجتماعی؛ معلومات عمومی و طنز و سرگرمی سالم

روش مجله:

آموزشی؛ تحقیقی؛ خبری؛ اطلاع رسانی؛ پژوهشی

گستره توزیع: آذربایجانهای شرقی غربی؛ اردبیل؛ تهران

آدرس چاپخانه: تهران چهار راه خانقاه پاساژ گوهری نسب چاپ ارسباران/پ ۳

نشانی مجله تهران خیابان وصال شیرازی پلاک ۷ طبقه سوم واحد ۵

تلفن: ۰۹۱۹۲۲۸۱۹۱۶

نحوه ارسال مقاله:

تایپ شده بصورت word به ایمیل یا آدرس ماهنامه به زبانهای ترکی و فارسی

جهت معرفی آثار دو نسخه همراه با توضیح مناسب ارسال نمایند.

اشتراک ماهنامه: شش ماه ۱۰۰۰۰۰ تومان به شماره کارت بانک شهر

۷۰۰۷۸۶۴۷۹۳۸۹ به نام حسین شرقی دره جک واریز نمایید.

KHUDAFARIN

Cultural and scial mnthly magazin managing Directr

cncessiner and chief Editr: Dr. HOSSEIN

SHARGHIDAREHJAK (SOYTÜRK)

XUDAFƏRİN

Aylıq Elmi, İctimai, mədəni Dərgi

Təsisçi və Baş Redaktor: Dr. HÜSEYN

ŞƏRQİDƏRƏCƏK (SOYTÜRK)

Say 239 – il 22 - Ağustos 2025, Tehran

tiraj: 1000

www.khudafarin.ir

Telegram: <https://t.me/xudafarindergisi>

khudafarin@yahoo.com

قوروجو آتالاریمیزدان بیری آغا محمد خان قاجار (۱۷۴۲-۱۷۹۷)

Qurucu atalarımızdan biri Ağa Məhəmməd Xan Qacar (1742- 1797)

Həsən Xan Qacarın oğlu, atası da Cahansuz xanın oğlu Şah Qoli xanın oğlu Fəth Əli Xan Qacarın oğlu idi. Şah Sultan Hüseyn Səfəvinin oğlu II Şah Təhmasip taxta çıxanda Fəth Əli xan Qacar onun xidmətinə girdi və Əmirəl-üməra (əmirlər əmiri) titulu aldı və II Şah Təhmasipin Xorasana yürüşü zamanı onun yanında oldu. Məhəmməd Həsən xan atasının ölümündən sonra Əstərabadda (indiki Qorqan) yaşayan Qacar Aşağıbaş qoluna rəhbərliyini öz üzərinə götürdü. Nadir şah hakimiyyətinin sonlarına yaxın İranın şimal sərhədlərində yaşayan türkmənlərin köməyi ilə üsyana qalxdı. Lakin türkmənlərin üsyanı Nadirin ekspedisiya ordusu tərəfindən darmadağın edildikdən sonra Məhəmməd Həsən xan hiylə ilə ekspedisiya ordusunun əsirliyindən xilas ola bildi və Nadir şahın əylərinə baxmayaraq, onu ələ keçirə bilmədi. Beləliklə Ağaməhəmməd bu ailədə dünyaa göz açaraq tam Türk törəsinə uyğun böyüdü.

Açar sözlər : Tarix, Qacarlar, mədəniyyət, Ağa Məhəmməd Xan, türklər, törə, qurucu şəxs.

One of our founding fathers, Agha Muhammad Khan Qajar (1742- 1797)

Summary

A study and overview of the government of the founder, Agha Muhammad Khan Qajar Agha Muhammad Khan was born on 28 Khordad 1121 AH (17 June 1742) or 27 Muharram 1155 AH in Gorgan, Ashraf Plain (Astarabad). He was the eldest son of Muhammad Hasan Khan Qavanlu. He was from the Turkic noble Qajar tribe. He was castrated at the age of eleven by Ali Qoli Khan, nephew of Nader Shah Afshar. He was the Shah of Iran from 1796 to 1797. From 1779 to 1796, he consolidated his power base; he founded the Qajar dynasty, which ruled Iran for about 130 years.

SORUMLU MÜDİR: Dr. Hüseyn Şərqidərəcək (Soytürk)

مدیر مسئول و سر دبیر :

دکتر حسین شرقی دره جک سوی تورک

Özət

Qurucu şəxs Ağa Məhəmməd Xan

Ağa Məhəmməd xan hicri 1121-ci il xordad ayının 28-də (17 iyun 1742-ci il), hicri 1155-ci il məhərrəm ayının 27-də Qorqanda, Əşrafı düzündə (Əstərabadda) anadan olmuşdur. Məhəmməd Həsən Xan Qavanlunun böyük oğludur. O türk soylu qacar tayfasındandır. O, on bir yaşında Nadir şah Əfşarın qardaşı oğlu Əli Qoli Xan tərəfindən kastrasiya edilib. O, 1796-1797-ci illərdə İran şahı olmuşdur. 1779-cu ildən 1796-cı ilə kimi o, hakimiyyət bazasını möhkəmləndirdi. Təxminən 130 il İranda hökmranlıq edən Qacarlar sülaləsini o qurmuşdur. Qafqazın fəthi , bütün daxili şahzadələrin və hökmdarların sıxışdırılmasından və hələ də Şahirux Mirzə və oğlu Nadir Mirzənin tabeliyində olan Məşhəd və Xorasandan başqa bütün bölgələr Qacar xanın itaətini və əmrini qəbul etdikdən sonra Ağa Məhəmməd xan güclü padşah oldu. Və nəhayət hicri 1211-ci ilin zilhiccə ayının 21-də, hicri 1176-cı il xordad ayının 28-nə (17 iyun 1797-ci il) Şuşada nöqərləri tərəfindən öldürüldü. O, Məhəmməd

اڭدیلیب. او، ۱۷۹۷-۱۷۹۶-جی ایللرده ایران شاهی اولموشدور. ۱۷۷۹-جو ایلدهن ۱۷۹۶-جی ایله کیمی او، حاکمیت بازاسینی محکم‌لندیرد. تخمیناً ۱۳۰ ایل ایراندا حؤکمرانلیق ائدن قاجارلار سولاله‌سینی او قورموشدور .

قافقازین فتحی ، بوتون داخلی شاه‌زاده‌لرین و حکمدارلارین سیخیشدیریلما سببندان و هله ده شاه‌روخ میرزه و اوغلو نادیر میرزه‌نین تابلیلینده اولان مشهد و خوراساندان باشقا بوتون بؤلگه‌لر قاجار خانین اطاعتینی و امرینی قبول ائتدیکدن سونرا آغا محمد خان گوجلو پادشاه اولدو. و نهایت هیجری ۱۲۱۱-جی ایلین زیله‌هیججه آیینین ۲۱-ده، هیجری ۱۱۷۶-جی ایل خورداد آیینین ۲۸-نه (۱۷ ایون ۱۷۹۷-جی ایل) شوشادا نؤکرلری طرفیندن اؤلدورولدو. او، محمد حسن خان قاجارین اوغلو، آتاسی دا جاها نسوز خانین اوغلو شاه قولی خانین اوغلو فتح علی خان قاجارین اوغلو ایدی.

شاه سلطان حسین سفوینین اوغلو ۲-جی شاه تهماسب تاختا چیخاندا فتح علی خان قاجار اونون خیدمتینه گیردی و امیرالامرا (امیرلر امیری) تیتولو آلدی و ۲-جی شاه تهماسبین خوراسانا یوروشو زامانی اونون یانیندا اولدو. محمد حسن خان آتاسینین اؤلوموندن سونرا استراباددا (ایندیکی قورقان) یاشایان قاجار آشاغیباش قولونا رهبرلیینی اؤز اوزرینه گؤتوردو. نادیر شاه حاکمیتینین سونلارینا یاخین ایرانین شمال سرحدلرینده یاشایان تورکمه‌نلرین کمکی ایله عصیانا قالدی. لاکین تورکمه‌ن عصیانی نادیرین ائکسپئدیسسیا اوردوسو طرفیندن

After the conquest of the Caucasus, the suppression of all the internal princes and rulers, and the acceptance of the obedience and command of the Qajar Khan of all the regions except Mashhad and Khorasan, which were still under the control of Shahrukh Mirza and his son Nadir Mirza, Agha Muhammad Khan became a powerful sultan. And finally, on the 21st of the month of Dhul-Hijjah of the year 1211 AH, corresponding to the 28th of the month of Khordad of the year 1176 AH (17 June 1797), he was killed by the servants of Shushade. He was the son of Muhammad Hasan Khan Qajar, and the son of Fath Ali Khan Qajar, the son of Shah Qoli Khan, the son of Jahansuz Khan. When Shah Tahmasp II, the son of Shah Sultan Hussein Safavi, ascended the throne, Fath Ali Khan Qajar entered his service and received the title of Amir al-Umara (commander of emirs) and accompanied Shah Tahmasp II during his campaign in Khorasan. After the death of his father, Muhammad Hasan Khan took over the leadership of the Qajar Ashaghibash branch living in Astrabad (now Gorgan). Towards the end of Nadir Shah's reign, he revolted with the help of the Turkmen living on the northern borders of Iran. However, after the Turkmen revolt was crushed by Nadir Shah's expeditionary army, Muhammad Hasan Khan was able to escape from the captivity of the expeditionary army by trickery and, despite Nadir Shah's efforts, he could not capture him. Thus, Agha Muhammad grew up in this family, opening his eyes to the world and following the Turkish tradition.

Keywords: History, Qajars, Culture, Agha Muhammad Khan, Types, Tradition, founder.

اؤزت

قوروجو شخص آغا محمد خان

آغا محمد خان هیجری ۱۱۲۱-جی ایل خورداد آیینین ۲۸-ده (۱۷ ایون ۱۷۴۲-جی ایل)، هیجری ۱۱۵۵-جی ایل مهرهم آیینین ۲۷-ده قورقاندا، اشرفی دوزونده (استراباددا) آنادان اولموشدور. محمد حسن خان قاونلونون بؤیوک اوغلودور. او تورک سویلو قاجار طایفا سینداندیر. او، اون بیر یاشیندا نادیر شاه افشارین قارداشی اوغلو علی قولی خان طرفیندن کاستراسسیا

رەبەرلىيىنى ئۆز اوزرىنە گۆتوردو. ملوك الطوايىهين (طايفە قارشىدورماسى) قارشى دورمالاريندا، صفويلرین مدافعهسى اوچون (III) شاه ايسماعيلين حاكميتى) و يا موستقىل اولاراق پادشاهلىق ادعاسى ايرلى سورور، افغانىستانين زندلر و آزاد خانى ايله دۆيوشده اصفهانى اله كئچيرهرك شيرازى محاصره يه آليز. لاکين داخيلى طايفه چكىشمه لرى اوزوندن او، طايفه نين ديگر قبيله سینه (آشاغا باش)^۲ داواملى اولاراق حۆكمرانلىق ائندن قاجار داوانلى قبيله سيني (بوخارى باش) باشچيلاريندان اولان محمد على خان طرفيندن اۆلدورولدو و باشى زند قبيله سيني باشچيسى شئىخ على خانين يانينا گۆندريلدى. بعضى منبع لر ادعا ائديرلر كى، شاه سلطان حسين صفوى ندسه اۆز آروادلاريندان بيرىنى استرابادا فتحلى خان قاجارين يانينا گۆندريب و بو، همين قادىنين شاه سلطان حسين صفوينين اوشاغينا هاميله اولدوغو واخت باش وئريب. او، محمد حسن خان قاجارين اوغلودور و بونا گۆره ده آغا محمد خان شاه سلطان حسين صفوينين نوه سيدر ^۳.

آغا محمد خان كيمدير؟

آغا محمد خان قاجارلار سولاله سيني بانيسى و ايلك پادشاهى و هيجرى ۱۳۵۵/مىلادى ۱۷۴۲-جى ايلده استراباد دا (قورقان) آنادان اولموش محمد حسن خان قاولونون بۆيوك اوغلودور (اعتماد السلطنه، ۱۳۶۷: ۱۴۳۹/۳). آناسى ايسكندر خان قاولونون قىزى ايدى (۱۳۶۰). هيجرى ۱۱۳۸/مىلادى ۱۷۲۶-جى ايلده اۆلدورولن آتاسى، صفويلرین ۲-جى تهماسپين سركردهسى فتحلى خاندان سونرا محمد حسن خان استراباد و قورقاندا قاجار طايفا سينا قاولو (آشاغا باش) رهبرلىك ائيدردى. او، قبيله باشچيلارى آراسيندا باش وئره قارشى دورمالاردا و افغانىستانين زنديليلر و آزاد خان ايله دۆيوشهرك پادشاهلىق ادعاسيندا ايدى، اصفهانى توتدو و شيرازى محاصره يه آلدى، لاکين داخيلى چكىشمه لر اوزوندن قاجار دووالى قبيله سيني (بوخارى باش) باشچيلاريندان بيرى اولان محمد على خان طرفيندن مغلوب ائيدلى .

آتاسى هيجرى ۱۳۷۲/مىلادى ۱۷۵۸-جى ايلده اۆلدورولدو و باشى زند سركردهسى شئىخ على خانين يانينا گۆندريلدى (مئلكوم، ۱۳۲۷: ۳۳۶/۲). كريم خان زند اۆز

دارماداغين ائيدلىكدن سونرا محمد حسن خان هيله ايله ائكسپئديسيا اوردوسونون اسيرلييندن خلاص اولايلىدى و نادير شاهين سيلرينه باخمياراق، اونو اله كئچيره بيلمهدى. بئله ليكه آغا محمد بو عائله ده دونيايا گۆز آچاراق تام تورك تۆره سینه اويغون بۆيودو .

آچار سۆزلر : تاريخ، قاجارلار، مدنيت، آغا محمد خان، توركلر، تۆره، قوروجو شخص .

قاجارلار كيمدير ؟

قاجار ائتنونيمينه ايلك دفعه مىلاددان اۇنجه ۶۵۰-جى ايلده راست گليينر و بورادا قاجار طايفه سيني آدى آقاصيف شكلينده آدلانديريلميشدير. سونرادان بو آد آغاجرى اولاراق فورمالاشميشدير كى، بو دا تورك ديلىرينده قوشون معناسيني وئير. صفويلرین حاكميتى دؤورونده چريك ييغما قوشون نۆوو ايدى. عيني زاماندا عثمانلى دؤولتينده ده ييغما اوردو يئنيچرى آدلانيردى. بو آدى موختليف عاليملر فرقلى آسپئكتدن ايضاح ائديرلر. مثلاً، قرقى آوروپا عاليملرينين فيكرينجه، آغاجرى سۆزو آغ خزر دئمكدير، يعنى خزرلرين شرق قولونو تشكيل ائندن بير توپلوم نظرده توتولور. ماجار عاليملرى، خصوصيله يوليوس نعمت قئيد ائدير كى، آغاجرى قوشونون اۇنونه گئندير، يعنى اوردونون آغاسى معناسيندا ايشلنير. روس شرقشوناسى آلكساندر ويلياموويچ قادلو حساب ائيدردى كى، بو سۆز آغاج ارى، يعنى آغاج ارلرى معناسيندا ايشلنير، لاکين تدقيقاتلار گۆستريز كى، ماجار عاليملرينين ياناشماسى داها دوغرو دور. بئله كى، آغاجرى سۆزو سونرادان قاجرجى فورماسيندا ايستيفاده اولونموشدور. صفويلر دؤورونه عاييد اكثر منبع لرده قاجرچيلر صفوى اوردوسونون اۇنونه گئدن، آوانقارد قوشون حيصه لرينه دئيليردى. ائتيمولوژى باخيمدان ايسه ايستر محمود كاشغارينين "ديوانو لوغات-ايت-تورك"، ايسترسه ده تورك ديلىرينين ائتيمولوژى لوغتينده قاجار كسكين، اۆتكه كيشى معناسيني وئير، عيني زاماندا ايلمز، مغرور معنالاريندا ايشلنير .

هيجرى ۱۱۳۸/مىلادى ۱۷۲۶-جى ايلده آتاسى اۆلدورولدو كدن سونرا محمد حسن خان استراباد و قورقاندا قاولانى (آشاغى باش) قبيله سيني قاجار طايفه سيني

هیجری ۱۱۸۱/میلادی ۱۷۶۷-جی ایلده تورکمنلر طرفیندن اۆلدورولدو، بو دا قارداشی آغا محمد خانین بیر مدت شیرازداکی کریم خانین ساراییندا داها یاخیندان نظارت آلتینا آلینماسینا سبب اولدو .

آغا محمد خان تخمیناً ۱۶ ایلی (هیجری ۱۳۹۳-۱۱۷۷/م. ۱۷۷۹-۱۷۶۴) شیرازدا کئچیردی (سپهر، ۱۳۷۷: جیلد ۳۴/۱). کریم خان بعضا سیاسی مسئلهلرده اونولا مسلهلشیر و ایستئهزا ایله اونو «مودریکلرین آغساقالی» (افراسیاین وزیر) آدلاندیریدی (سیکس، ۳۶۸: ۴۲۰/۲). کریم خانین اونا اعتمادی او قدر بؤیوک ایدی کی، حسین قولی خانین عصیانینی یاتیرماق اوچون اونو مازانداراندا گؤندرمک ایستیر. (یعنی اورادا)

حتی کریم خانین ساراییندا فرانسیز بیجاغی ایله آیقلارینین آلتینداکی خالچانی جیرمیشدی.

اطرافینداکیلار اونو قاداغان ائدنده دئییردی: «ایندی منیم باشقا جور دوشمنه چیلیک ائتمهیه گوجوم یوخدور، بو، قنیمتدیر». (خاوری، ۱۳۸۰: ۳۳/۱) قاجار خان، پادشاهین یاخین چئورهسینه داخل اولموش و بؤیوک نفوذ صاحبی اولان باجیسی (و یا بییسی) خدیجه بئگوم واسطهسینه شیرازین داخلیلی ایشلریندن و سیاسی حادثهلردن خبردار اولموشدو (اعتماد السلطنه، ۱۳۱۶-جی ایل وفات ائدنه قدر) .

آغا محمد خان ایله نمک و اوو توفنگی ایله شهردن کنارا چیخماق بهانهسی ایله شیرازی ترک ائتدی. شهر داروازا سینا قایی داندای کریم خانین اۆلدیونو ائشیتدی. او، تلسیک بازی (اوو قوشو) آزاد ائتدی و سونرا یوخا چیخمیش بازی آختماق بهانهسی ایله حیلهر و تلسیک ایکی قارداشی جعفر قولی خان و مهدی قولی خان و بیر نچه باشقاسی ایله (۱۳ سفر ۱۳۹۳/۲ مارت ۱۷۷۹-جو) ایله فارس بؤلگهسینی ترک ائتدی و چتینلیکله اورادان اصفهانا چاتدی. اصفهان و ورامینده بیر قروپ قاجار باشچیلاری و طایفه خانلاری اونا قوشولدولار (یئنه اورادا). مازانداراندا گئدرکن او، شیرازا آپاریلماقدا اولان بیر-ایکی دؤولت «وئرگی و خزینه» یوکونو مصادیره ائتدی (مئلکوم، ۱۴۲۷: ۳۳۸/۲).

حاکمیته دوغرو

حکومتینین ایشغالچیلاریندان بیرینین ووردوغو زرددن قورتولسا دا، محمد حسن خانین باشینی قیزیلگول سویو ایله یویوب، بؤیوک احتیراملا حضرت عبدالعظیم توربهسینده دفن ائتدی (موسوی اصفهانی، ۱۳۶۳: ۸۸).

هیجری ۱۳۶۰/میلادی ۱۷۴۷-جی ایلده نادیر شاهین اۆلدورولمهسیندن سونرا قاجارلار عصیان قالدیردیله. علی قولی خان افشار - نادیرین قارداشی اوغلو عادل شاه عصیانی یاتیرارکن آغا محمد خاننی توتا بیلدی (مفتون دنبهلی، ۱۳۵۱: ۹؛ کوزنتسووا، ۱۳۸۳: ۱۵) بو، اونون داورانیشینا منفی تأثیر گؤستره رک اونو آنورمال بیر اینسانا چئویردی، سیاسی حیاتی نی داوام ائتدیرمک فورستی ائده ائده بیلمه دی و کریم خانین تورونا دوشدو .

محمد حسن خانین اؤلادلاری زند اوردوسونون تعقیبیلریندن قورخاق تورکمنلره سیغیندیله. آتاسی اۆلدورولدوکدن سونرا قاونلی قبیلهسینین باشچیسى اولموش آغا محمد خان اؤز بؤلگهسینده اوردو توپلاسا دا، قورقانی قدرتلی حکمداری مهمدهوسین خان قاجار داوانلی (هیجری ۱۱۷۷/میلادی ۱۷۶۳-جو ایلده وفات ائدیپ) ایله دؤیوشده هنج نیه نایل اولما بیلمه دی و بونا گؤره ده قاچدی. لاکین اونون و یولداشلارینین گیزلندی یئری بیلن مازانداران حکمداری محمد خان سوادکوهی اشرفده (بئشههر) یولداشلارینی حبس ائدرک تهرانا کریم خانین یانینا گؤندردی. اونلاری ساکیتلشدیردیکدن سونرا آغا محمد خاننی و عائلهسینی ایکی ایل دامغاندا نظارتده ساخلادی، لاکین کیفایت قدر اعتماد گؤسترمیدی اوچون اونلاری محمد حسینین مصلحتی ایله تهرانا قایتاردی و آغا محمد خانین قارداشی حسین قولی خان دا داخل اولماقلا بیر قروپو سورگون ائتدی، دیگر دسته نی ایسه محمد خان دا داخل اولماقلا، قزوینه گؤندردی. (خاوری، ۲۰۰۲: ۲۸/۲) .

آغا محمد خانین عائلهسینین بعضی گؤرکملی عضولری ده زامانلا شیرازا یوللادیله. حسین قولی خان کریم خانین امری ایله دامقان حکومتینه تعین ائدیلمیشدیر. بیر مدت سونرا حاکمیت یئرینی مازانداران و قورقانا بوراخدی و جاهانسوز شاه آدی آلتیندا تورکمن و قاجار اوردوسونو توپلایاراق تاخت-تاجا ادعالی اولدو و بارفروش (بابیل) حکومتینین مرکزیه کئچدی. «تاختسوز و تاجسوز پادشاه» آدلاندیریلان حسین قولی خان (شئیم، ۱۳۴۲: ۳۱)

قاجارلار دؤورونون اهميتلى حادئەلرى

آخال موقاويلەسى • پارىس موقاويلەسى • گوليستان موقاويلەسى • تورکمنچاي موقاويلەسى • توتون عصيانى • مشروطە حرکاتى • کونستيتوتسييا (آنا ياسا) فرمانى • جنگللىک حرکاتى ۱۲۹۹۰ چئوريليشى

سياسى و حربى محکەملەنمە داوام ائدير

تيجارت بهانهسى ايله اشرف (بهشهر) شهرينده فابريك آچان و سياسى ايستکلرى اولان روسلار تاماميله دارماداغين ائيدىلدى. هيجرى ۱۲۰۱/ميلادى ۱۷۸۶-جى ايلده ارده لان (کوردوستان) ايالتى و سونراكى ايل يزد آغا محمد خانين اراضيسينه قاتيلدى. هيجرى ۱۲۰۵/ميلادى ۱۷۸۸-جى ايلده آذربايجان افشارلارى ايله محاربه و حيله دن سونرا بو بؤلگه ده فتح ائيدىلدى. ايکى ايل داوام ائدن محاربه و دؤيوشدن و قاجار طايفالاريني بيرلشديرمک جهديندن سونرا آغا محمد خان ايرانين اکثر ايالتلرينى فتح ائتدى و تهرانى طايفالارينا ياخين اولدوغو اوچون اؤز حکومتينين مرکزى ائتدى. هيجرى ۱۲۰۳/ميلادى ۱۷۸۸-جى ايلده بو شهرده تاختا چيخدى .

اساسى رقبيله دؤيوش

قئيد اولوندوغو کيمى، کریم خانين اؤلوموندن درحال سونرا زند نسلى او قدر پارچالانميشدى کى، همين سولاله نين سياسى آرئادا تنزولو و محوى معيينلشدى. قددارليغى و آمانسيزليغى ايله تانينان کریم خانين آنا طرفدن قارداشى ذکى خان شيرازدا اؤزونو شاه و کریم خانين جانيشيني اعلان ائدرک کریم خانين بوتون اوشاقلاريني و زند آغساققاللارينين هاميسيني اؤلدوردو .

اوچ گوندن سونرا قارداشيني جنازه سيني دفن ائتدى و کریم خانين بؤيوک اوغلو ابولفتح خانين آدينى مونارخييا وئردى. بير نئچه گوندن سونرا او، ذکى خانين کورکنى اولان قارداشى محمد على خانى دا يانينا آلدى و اصلينده ايشلرى اؤزو اؤز اوزرينه گؤتوردو (پيرنيا و اقبال آشتيانى، ۱۳۸۷:۹۴۶). کریم خان وفات ائندنه بىرهده اولان صادق خان کریم خانين وفاتيندان خبر توتاراق قارداشيني يئرینی توتماق اوچون او واخت زنديه نين پايتاختى شيرازا

آغا محمد خان مازاندارانا گلنده ۳۸-۳۶ ياشلاريندا ايدى. اورادا بير قروپ قاجار اونا قوشولدو. اوندان اول بؤلگه ده حاکميته گلن و اؤزونو شاه آدلانديران قارداشى مرتضى قولى خان آغا محمد خانين قورقانا داخيل اولماسينا مانع اولدو (سپهر، ۱۳۷۷: جيلد ۱/۳۵). اونولا محمد خان آراسينداكى موناقيشه دؤرد ايلدن سونرا آغا محمد خانين قلبه سى ايه بيتدى (مئلکوم، ۱۳۲۷: ۳۳۸/۲). مرتضى قولى خان روسييا قاچدى و يئکاتيرينانين حيات يولداشى اولدو. هيجرى ۱۲۰۰/ميلادى ۱۷۸۵-جى ايلده گيلان، مازانداران و زنجان آغا محمد خانين تابئليينه کئچدى. ائله همين ايل اونون گوجلو رقبى على مورد خان زندينين اؤلومو ايله خانين حاکميتى البورز بؤلگه سینه کئچدى، لوريستان و خوزيستان دا اونا تابع اولدو .

او، ۱۷۹۷-۱۷۷۹-جى ايللرده ايران شاهى اولوب. ۱۷۷۹-جو ايلدن ۱۷۹۶-جى ايله کيمى او، حاکميت بازاسيني محکم لنديردى؛ تخميناً ۱۳۰ ايل ايراندا حؤکمرانليق ائدن قاجارلار سولاله سينين قوروجو آتاسى اولدو .

جناب محمد خان (هيجرى ۱۲۱۱-۱۱۵۵)، قبيله باشچيسى، قاجار سولاله سينين بانيسى و ايلک شاهى (۱۲۱۱-۱۲۱۰/ميلادى ۱۷۹۷-۱۷۹۵). کریم خان زند دؤورونده اونون ساراييندا نظارت آلتيندا ياشاميش و حاکميته گلديکدن سونرا حکومت مرکزى کيمى تهرانى سئچميشدير. او، فيزيكى جهتن خسته و ضعيف اولسا دا، گوجلو و دؤيوشکن بير اينسان اولماقلا ياناشى، دينى مسئله لرله ده ماراقلانيردى .

قاجار شاهلارى (تاريخلر هيجرى شمسى دير)

آغا محمد خان (۱۱۷۶-۱۱۶۱)

فتحعلى شاه (۱۲۱۳-۱۱۷۶)

محمد شاه (۱۲۲۷-۱۲۱۳)

ناصرالدين شاه (۱۲۷۵-۱۲۲۸)

مظفرالدين شاه (۱۲۸۵-۱۲۷۵)

محمد على شاه (۱۲۸۸-۱۲۸۵)

احمد شاه (۱۳۰۴-۱۲۸۸)

قاجار حاکميتى ۱۳۰ ايل داوام ائتدى .

تلسدی. ذکی خان داها اول شاه لیغینی اعلان ائندیینه و شیرازا گیرمه سینه ایجازه وئرمه دینه گۆره، کیرمانا گئتدی و بو شهرده اؤزونو شاه اعلان ائتدی و کیرمانی اؤزونه پایتاخت ائتدی. کریم خانین قارداشی اوغلو علی موراخان زند بو وضعیتدن ایستیفاده ائدرک اؤزونو باشقا بۆلگه ده شاه اعلان ائدرک ایکلی زند پادشاهیینی دئویرمه یه جهد ائتدی. او، صادق خانین داها ضعیف اولدوغونو بیلدیکده، اونونلا دؤیوشه گیردی و بو دؤیوشده صادق خان توتولاراق اؤلدورولدو. اما بو حادثه دن سونرا صادق خانین اوغلو جعفر خان علی مورادلا دوستلاشاراق اونون اجدادینی محو ائتدی.

آغا محمد خان اصفهاندان علی موراخان و کریم خانین قارداشی اوغلو جعفر خان قارشی پراکنده دؤیوشلرده ایشتیراک ائتمیشدیر. آغا محمد خان بیر نچه دفعه شیرازا هوجوم

ائتدی، لاکین جعفر خان مغلوب ائدیپ شیرازی توتا بیلمه دی، او واختا قدر کی، جعفر خان بعضی زند امیرلرینین هیله سی ایله زهرلنرک اؤلدورولدو و اونون یئرینه سید موراخان زند کئچدی.

گنجلیینه باخمایاراق تئز-تئز آتاسینین یانیندا دؤیوشن رشید جعفر خانین اوغلو لطف علی خان همین دؤورده کؤرفز (خلیج) لیمانلارینا و ساحلرینه رهبرلیک ائدیردی. آتاسینین قتلیندن خبر توتاندا تئز شیرازا گئتدی و پایتاختی موراخانین الیندن آلدی، آتاسینین قتلینده سوی-قصدچیلری اؤلدوردو و هیجری ۱۲۳۳/میلادی ۱۷۸۹-جو ایله ۲۰ یاشیندا تاختا چیخدی.

زندلرین داخیلی چکیشمه لری زامانی آغا محمد خان شیمال بۆلگه لرینی بیرلشدیردی. او، کریم خانین خلفلری ایله اونلارین شخصیتلری آراسینداکی ضدیتلردن خبردار ایدی و بو سولاله نین محو اولماسینی لطفعلی خانین اونلاری محو ائتمکده سیاستی و تجروبه سینین اولماماسینین نتیجه سی حساب ائدیردی. اونا گۆره ده بوتون گوجونو بو ایشه صرف ائتدی. آغا محمد خان قاجار بیر دفعه هیجری ۱۲۰۳/میلادی ۱۷۸۸-جی ایله شیرازدان ۳۰ کم آراالی دا زند اوردوسونا قارشی ووروشدو و

پایتاختی محاصره یه آلا بیلدی (شامیم، ۱۳۴۲:۳۵)، لاکین اورا داخیل اولما بیلمه دی و سونرا تهرانا قاییتدی.

ایکینجی دفعه داها چوخ قوه و نیظام-اینتظاملا دؤیوشه گیردی. عینی زاماندا او، زندی باشچیلاری ایله فیکیر آیریلیغینا دوشموش حاجی میرزه ابراهیم کلنتره گیزلی علاقه قوردو و سئمیروم اولیا دؤیوشونده زندی اوردوسونو مغلوب ائتدی. بونا گۆره ده لطفعلی خان شیرازا گئدرک شهر داروازا سینین اونون اوزونه باغلی گۆره نده (خاوری، ۲۰۰۲: ۳۸/۱) و پایتاخت قارنیزونلارینین ترکسلاح ائدیلمه یینی گۆره نده آنلادی کی، او، سیاسی دؤیوشده ده مغلوب اولوب و حاجی ابراهیم کلنتر اؤز رقیبی ایله محکم عهد-پیمان باغلا ییب. شهریار زند دشتیستانا طرف گئدن زامان خان قاجار اؤز اوردوسونو شیرازا دوغرو تعقیب ائدرک دوشمنی مغلوب ائتدی. یئنه ده قیبله دوزونده ۲۰،۰۰۰ نفرلیک باشقا بیر قاجار اوردوسو یاراندی و داها چوخ حربی گوج الده ائتمک اوچون زرقانا یولا دوشدو.

آغا محمد خان ۴۰،۰۰۰ قوشونلا دؤیوشه چیخدی و شهرکده (اصفهان و شیراز آراسیندا) ۵،۰۰۰-لیک زندی قوشونو ایله قارشیلاددی (شامیم، ۱۳۴۲:۳۷). بو دؤیوشده لطفعلی خان آغا محمد خانین سارایینا چاتدی، لاکین زندی سرکرده لرینین خیانتی و اؤز تجروبه سیزلیگی اوجباتیندان مغلوب اولدو. لاکین او، دؤیوشدن چکیلیب

لطفعلی خان زندی تهرانا گۆندردی، لاکین او، یولدا قاجارلیلاردان بیر طرفیندن اۆلدورولدو و بئله‌لیکله زندلر دئوریلدی .

کیرمانین فتحیندن سونرا آغا محمد خان بى قالاسینا گئتدی و اونون اهالیسینه ائدیلن جینایتیه گۆره اونلاری جزالاندیردی و سونرا شیرازا قاییتدی. فارس والیسی میرزه ایبراهیم اعتماد الدؤوله تیتولو ایله اؤلکه نین باش ناظرى سئچیلدی و فارس حکومتی بابا خانا حواله ائدیلدی و هیجرى ۱۲۰۹-جو ایل / میلادی ۱۷۹۵-جى ایلین مارتیندا خان قاجار تهرانا گلدی .

قافقازا ایلك انكسپئديسیا(سفری)

آغا محمد خان موخالیفتی یاتیردیق دان سونرا پوتئنسیال رقیبلرینی آرادان قالدیردی. داها سونرا شیمالی آذربایجاندا و قافقازدا اؤز اراضیسینی گئنیشله‌ندیرمک اوچون دقتینی بو بؤلگه‌یه یۆنلئتدی. هیجرى ۱۲۰۹/میلادی ۱۷۹۵-جى ایلین سونلاریندا اردبیل و موغان دوزوندن کئچهرک قافقازا یولا دوشدو. هیجرى ۱۲۰۹/میلادی ۱۷۹۵-جى ایلده او، آذربایجاندا قاراباغ حاکمی ایبراهیم خان جاوانشیری جزالاندیرماق و روسلارلا امکداشلیق ائدن و اونلارین حیمایدارلیغینی قبول ائدن هئراکلی (گورجستان والیسی ۲-جى اثراکتلی) دف ائتمک اوچون قافقازا یولا دوشدو (هیجرى ۱۱۸۳-جو ایل تاریخلی موقاويله‌یه اساساً). ۱۳۲۷: ۵۴۰/۲. آغا محمد خانین هوجومو خبرینی ائشیدن قاراباغ حکمداری قاجار قوشونلارینین کئچه بيلمه‌مەسى اوچون آراز کۆرپوسونو داغیتدی، لاکین آغا محمد خانین امری ایله ایکی آى عرضینده کۆرپو تعمیر ائدیلدی و قوشونلار آرازین او بیرى طرفینه چاتاراق اوچ جبهه‌ده ایرلیله‌مه‌یه باشلادی. (۷۳-۷۱/۱) .

ساغ طرفی شیروانا، سول طرفی ایروانا، مرکز ایسه قاراباغ‌دان شوشایا (پناه آباد) طرف‌دیر. ایروان، شوشا و شیرواندا بیر سیرا یئرلی دؤیوشلردن سونرا تیغلیس شهری فتح ائدیلدی (هیجرى ۱۲۰۹/میلادی ۱۷۹۵). او، قافقازداکی قورورلو فتحلریندن سونرا تهرانا قاییتدی .

آغا محمد خان قاجارین تاجقویما مراسیمی

هیجرى ۱۲۱۰/میلادی ۱۷۹۶-جى ایلین مارتیندا، ۱۳۷۵-جى ایلین نووروزوندا تهرانین گولوستان سارایی و اراک

کیرمانا طرف گئتدی. آغا محمد خان شیرازا قالیب گلدی و زند عائله‌سینین عضولرینین توتولماسینی و کریم خانین سوموکلری ایله بیرلیکده تهرانا گۆندریلمه‌سینی امر ائتدی .

لطفعلی خان کیرمانا چاتدی، لاکین شهره گیره بيلمه‌دی. او، طبسین شهرینه گئتدی و امیر حسین خان زنگونین کمکی ایله ۳۰۰ سوواری توپلاییب یزدی اله کئچیردی. علی نقی خان بافقینی مغلوب ائتدیکن سونرا شهره گیریب شیرازا طرف گئتدی .

اورادا حاجی ایبراهیم کلنتر و محمد حسین قوآنلینین باشچیلیق ائتدی قاجارلارا مغلوب اولدو و اومیدسز حالدا طبس و نرماشیره طرف دؤندو (اعتماد السلطنه، ۱۳۷۶: ۱۴۱۶/۳-۱۴۲۵). او، بو اراضی‌ده موباریزه‌یه باشلادی، قوشون توپلاییب کیرمانا طرف گئتدی. هیجرى ۱۲۰۸/میلادی ۱۷۹۳-جو ایلده شهری فتح ائتدی (خورموجی، ۱۳۶۳: ۹). اؤزونو پادشاه آدلاندیردی و اونون آدینا سیککه‌لر ضرب ائتدی. آغا محمد خان تلسیک و کین-کودورتله بابا خانی ۵۰۰۰ سوواری و جاهانبانی تیتولو ایله کیرمانا گۆندردی و اؤزو ده قوشونلا اونون آردینجا گئتدی .

کیرمانلیلار هیجرى ۱۷-جى ایلین ذی القعدة‌سیندن ۱۷۹۴-جو ایلین ۱۷-ایون/۱۷۹۴-جو ایلین ۲۶ اوکتیابر ۱۷۹۴-جو ایل تاریخه قدر دؤرد آیدان چوخ دایانیدیلا، لاکین آغا محمد خان حربی تضییقه، آجلیق و حربی تدبیرله شهری آلا بیلدی. بى شهرینین خانى قاجدی .

لطفعلی خان بى قصرینده (قالا) اسیر گۆتورولدو و کیرمانا گتیریلدی. آغا محمد خان سئوینج و کینله گۆزلرینی چیخارتدی.(Watson, ۵۸: ۱۳۴۰)

اوزینه، ایالتلری ایداره ائتمک اوچون شاهزادهلردن ایستیفاده ائدیردیلر .

-قبیله بیرلشمه پروسیسینین باشلانماسی :

آغا محمد خانین قاجار طایفه سینی بیرلشدیرمک جهدلری دیگر طایفالارین حربی قدرتی زیفلمک و مومکونسه محو ائتمک جهدلری ایله موشایعت اولونوردو. چونکی بو تهلوکه قاجارلار دؤورونه قدر ایراندا هر بیر مرکزی حکومتی تهدید ائدیردی .

-ایغتشاشلار سون قویماق و نیسبی صلحو تامین

ائتمک و قوروماق :

بو سیاست ۱۹-جو عصرده اونون داوامچیلاری طرفیندن معین قدر حیاتا کئچیریلهرک شهرلرین دیرچلمه سینه و شهر حیاتینین دیرچلمه سینه سبب اولدو .

خوراسانین توتولماسی و افشار حاکمیتینه سون

قویولماسی

هیجری ۱۲۱۰/میلادی ۱۷۹۵-جی ایله خوراساندان باشقا اؤلکه نین بوتون بؤلگه لری آغا محمد خانین تابعیینه ایدی. خان قاجار تاجقویماسیندان ایکی آی سونرا، هیجری ۱۲۱۰/میلادی ۱۷۹۶-جی ایل ضعیلقه ده آیینین ۷-ده ایمام رضانین (ع) حرمینی زیارت ائتمک بهانه سی ایله قوشونلارینی سفره حاضرادی و خوراسانا یوروش ائتدی. او، بیر دسته نی عادی یول ایله خوراسانا، مشهده، بیر دسته نی ایسه فیروزکوه، ساری و قورقان واسطه سیله گؤندردی. یول بویو یئرلی عصیانچیلاردان تمیزلنهرک اولناری رام ائتدیلر، جاجرم و اسفراین واسطه سیله سیزوارا داخل اولدولار، سونرا ایسه مشهده طرف گئتدیلر. (اعتماد السلطنه، ۱۳۶۷: ۱۴۳۲/۳).

شاهروخون اوغلو نادیر میرزه افشارا ظاهرا اطاعت ائدن یئرلی خوراسان حکمدارلاری بیر-بیرینین آردینجا آغا محمد خانین دوشرگه سینه داخل اولدولار. نادیر میرزه کور آتاسینی مشهده قویوب قورخوسوندان و آتاسیندان کؤمک اومیدی ایله قندهارا گئتدی و افغان تیمورونا سیغیندی (خاوری، ۲۰۰۱: ۴۱/۱). شاهروخ شهرین گؤرکملی عالیم لریندن اولان میرزه محمد مهدینین موشایعتی ایله آغا محمد خانین گؤروشونه گلدی. (سپهر، ۱۹۳۷: جیلد ۷۹/۱-۸۰) آغا محمد خان قاجار سککیزینجی ایمامین حرمینی زیارت ائتدیکدن سونرا

میدانینین ایندیکی یئرینده اؤزو اوچون تیکدیردی سارایدا محتشم مراسیم کئچیریلدی. شاه ایسماعیل صفوینین مقبره سیندن گتیریلیمیش قیلینجینی تاخاراق اؤزونو صفویلر سولاله سینین واریشی و داوامچیسینی اعلان ائتدی (سیکس، ۱۳۶۸، ۴۲۵/۲) و «بو قیلینجین تاخیلماسی اوندان عبارت ایدی کی، بو طایفه نین دینی گؤجه ندریمک و دستکله مک لازیم ایدی» (۲، ۱۷م۱۳). ۵۵۴/۲) تهران پیتاخت تعیین ائتدی و اونون آدینا ایکی سیکه ضرب ائتدی (اعتماد السلطنه، ۱۳۶۷: ۱۴۳۲/۳ و شریعتزاده، ۱۳۹۰: ۲۷۸).

تهرانین پیتاخت سئچیلیمه سینین اساس سببی اونون اساس قدرت مرکزی اولان مازانداران و قورقانا یاخینلیغی، قاجار طایفه سینین ایقامتگاه، او دؤورون اقتصادی مرکزلی و ایری دؤولت لرینه یاخینلیغی ایدی . آغا محمد خانین تاجقویما مراسیمیندن سونراکی ان مهم حرکتلری بونلار دیر :

-اؤزو اوچون داوامچی سئچمک :

قاجار طایفه سینین داخلی بیرلینی قوروماق اوچون ایکی مهم حیصه یه بؤلوندو: یوخاری باش و آشاغی باش. آغا محمد خان آشاغی باش دسته سیندن اولان بابا خانین یوخاری باش آغساققالاریندن بیر قادینلا ائوله نمه سینی طلب ائتدی. بو ایستراتگییا ایله قاجار طایفه سینین داخلی بیرلیگی قورونوردو .

-مرکزلشدیریلیمیش حکومتین یارادیلماسی :

آغا محمد خان مرکزی حکومتین داواملی حاکمیتینی تعمین ائتمک اوچون چالیشیردی و بو تدبیرلر اونون داوامچیلاری طرفیندن ده ایزلنیلیردی. اولنار کرال عائله سینین عضولرینی اؤلدورمک و یا شیکست ائتمک

هیجری ۱۲۱۱/میلادی ۱۷۹۷-جی ایلین ذوالقعدة آیینین اورتالاریندا آذربایجانا یولا دوشدو .
بو زمان یثکاتثرینانین اؤلومو و اونون اوغلو پاولین وارثلیگی خبری، همچنین روس اوردوسونون گئری چکیمه‌سی امری گلدی (ملکوم، ۱۳۲۷: ۵۴۴/۲). روسلار حتی گورجوستانی دا بوشالتدیلا. (هدایت، ۲۰۰۲: ۳۳۸/۹) بونا باخمایارق، قاجار خانی قافقازا دوغرو حرکت ائتدی. قاراباغ حاکمی ایبراهیم خلیل خان جاونشیر آغا محمد خان و قوشونلارینین اونون اراضیسینه گیره بیلیمه‌سی اوچون آراز کۆرپوسونون داغیدیلماسینی امر ائتدی. لاکین او، موشکئتردن و قاییقلاردان ایستیفاده ائدرک و چوخ‌لو قوشونونو ایتیرمک باهاسینا یاز سئلی ایچینده اولان آراز چایینی کئچهرک شوشا قالاسینی آلیب روسلارین ایشغال ائتدی اراضیلری گئری قایتارماق اوچون یولا دوشدو .

آغا محمد خانین اۆلدورولمه‌سی

آغا محمد خان شوشا قالاسینا داخل اولدوقدان اوچ گون سونرا کیچیک بیر سحو اوجباتیندان ۳ نفر قوللوچوسونو اۆلدورمک ایسته‌دی. او، صادق گورجی، خداد اصفهانی و عباس مازاندارانیه و اونلارین اؤز وظیفه‌لرینی یئرینه یئتیرمکده لنگلیک گؤستمه‌سینه غضبله‌ندی و اونلارین اۆلدورولمه‌سینی امر ائتدی (خاوری، ۲۰۰۱: ۴۶/۱). اوردونون سرکرده‌لریندن بیرى اولان و بلکه ده بعضی تاریخ‌چیلرین فیکرینجه، سؤی-قصددن خبردار اولان صادق خان شاقاقی جمعه گئجه‌سی اولدوغوندان فرمانین ایجرا سینین شنبه گونونه تاخیره سالیمناسینی خواهیش ائتدی. قاجار خانی آلدادیلدی و اوچ نفره ایشینی داوام ائتدیرمه‌یه ایجازه وئردی، لاکین اونلار اؤز حیاتلاریندان قورخارق گئجه خانین یاتاغینا سوخولاراق اونو ۵۶ یاشیندا،

توپلاماق اوچون نادیر بیر ثروته مالیک اولدوغوندان شوبه‌لندی هر کسی یانینا چاغیردی .

شاهروخ ایشگنجه آلتیندا نادرین بیر چوخ خزینه‌سینی افشا ائتدیرسه ده، اونون ایشگنجه‌سی گئتدیگجه او حده چاتدی کی، اونلار اونون باشینین اطرافینا بیر پارچا دولادیلار و اوزرینه اریمیش قورغوشون تۆک‌دولر (سیکس، ۱۳۶۸: ۴۶۰/۲) و اونلار نادرین بنزرسیز قیمتلی داشلارینین، او جمله‌دن بؤیوک کوه نورو یئرینی آشکار ائتدیلر .

خان بو خزینه‌نی الده ائتدیکدن سونرا تنها ائوینده نادیر لعل-جواهراتلاردان حظ آلارکن کور شاهروخو بیر قروپ عائله‌سی ایله بیرلیکده مازاندارانا گؤندردی و یولدا دامقاندان اۆلدو. (ملکوم، ۱۳۲۷: ۵۵۴/۲). او، نادیر شاه افشارین سومولکرینی قبریندن گؤتوره‌رک کریم خان زند سومولکرینین یانیندا بلسدیردی و «اونلارین یانیندا، گئجه-گوندوز کئچدی». چوخ واخت اؤتورمه زامانی همین ایکی مؤقیعه برک تپیک ووروردو (خاوری، ۲۰۰۱: ۴۱/۱).

آغا محمد خان ایگیرمی اوچ گون مشهده‌ده قالدی (ساروی، ۱۳۷۱: ۲۲۸). بو مدت عرضینده او، حکمدارلاریندان مرکزی حکومته تابع اولمالارینی و شهرلرینی تسلیم ائتمه‌لرینی طلب ائدرک کابیل، هرات و بلخه آداملار گؤندردی. لاکین او، خوراسان و ماورالنهرده‌کی ایشینی باشا وورمادان و بؤلگه حکمدارلارینی رام ائتمه‌دن تهران یوللاندی، چونکی بو آرادا روسیانی موختلیف حکمدارلارینین ایمپئراتریچاسی یثکاتثرینانین قافقازا هوجومو خبرینی ائشیتدی .

قافقازا ایکینجی ائکسپدیسیا

روسلار آرتیق قافقازی فتح ائتمک حاقیندا دوشونوردولر و بونا گؤره ده یئرلی حکمدارلارلا گیزلی و آجیق اتفاقلار، موقاويله‌لر باغلامیش، بعضی یئرلرده حربی و تجهیزاتلی قوه‌لر یئرلشدیرمیشدیلر. روس اوردوسونون بیر دسته‌سی شیروان دوزونو کئچدیکدن سونرا موغان دوزونه داخل اولدو، آراز چایینی کئچدی و آذربایجانین بیر حیصه‌سینی توتدو. دیگر اوردو لنکرانی دنیز یولو ایله ایشغال ائتدیکدن سونرا بندر انزلی، رشت و گیلانین بیر حیصه‌سینی نظارته گؤتوردو. (اعتماد السلطنه، ۱۳۶۷: ۱۴۳۴/۳) بو چوخ مرکب وضعیتده آغا محمد خان تجهیز اولونموش اوردو ایله

میرزەيە گنچمەسینی شەرطندیردی (نادیر میرزە، ۱۳۵۳: ۱۹۰). لاکین عباس میرزە فتحعلی شاهدان اول وفات ائتدی و تاج اونون اوغلو محمد میرزەيە کئچدی، آناسی آسیا خانیم دا محمد خان دوللونون قیزی و فتحعلی خان دوللونون نوەسی ایدی .

آغا محمد خان بیر-بیرینه ضد خصوصیتلره و خاصیتلره مالیک بیر شخصیت ایدی. او، باجاریقلی و ایدارهچی بیر اینسان ایدی. او، نینکی تئز بیر زاماندا بوتون اۆلکه نی اله کئچیردی و پادشاه اولدو، قبیلە باشچیلاری، سلاحلی قولدورلار و عینادکار اینسانلار طرفیندن سیخینتیلار و اذیت چکن بیر اۆلکه نی تامین ائتدی و نایلیتلی ایلە دونیانین گۆزونو قاماشدیردی (نفیسی، ۲۰۰۴: ۸۰/۱). او، یالتاقلیقدان اوزاق ایدی. سادەلیگی و ادعاسیزلیگی هامییا معلوم ایدی .

دەدبەلی پالتارلار گئیینمز، لذتلی یئمکلر یئمز، گئنیش سوفره آچماز، طمطراق و مراسیملره قاپیلمازدی. عادتاً، محاربه و اوو زامانی یئره سریلیمیش سوفره آرخاسیندا اوتورار، چوخ سادە یئمکلر یئیر، یاخین یولداشلارینی دا همین سوفرهیە ایلشدریردی (یئنە اورادا: ۷۹). عمرو بویو نالاییق حرکت ائتمەدی و یا بیر سۆز دئمەدی، ایستراتگییا مسئلهسی اولمادیقجا قیلینج گۆتورمەدی. چوخ چالیشقان و جدی ایدی. او، وارلی آدام ایدی و میثیلسیز گوجە مالیک ایدی .

بوتون سرتلیینە باخمایاراق، او، گوجلو دینی اینانجا مالیک ایدی، نامازینی، اوروجونو و دیگر دینی وظیفەلری موکمل شکیلده یئرینە یئتیریردی. بوتون یوروشلری زامانی اوردو سرکردهلری و عسگرلری اونون گنجه یاریسی و صبح واختی دعا ائدیب آغلادیغینی گۆرموشدولر. اونون ایماملارا باغلیلیغی وار ایدی. عینی زاماندا دیگر پادشاهلار کیمی شراب دا ایچیردی (اعتماد السلطنه، ۱۳۴۹: ۲۵).

آغا محمد خانین شخصیتینی تحلیل ائدرکن تاریخی-اجتماعی عامللره یاناشی، اونون ایسپئسیفیک فیزیکی و روحی وضعیتینی ده نظره آلماق لازیمدیر. آلتی یاشیندا علی قولی خان افشارین امری ایلە آختالاندی. بو حرکت اونون بدەنینده و روحوندا یارا بوراخاراق اونو چیرکین، تحقیرامیز و حیددتلی ائتدی. آغا محمد خان فیزیکی جهتدن ضعیف و روحی خسته ایدی. ائپیلئسپسیا (صرع)خسته لییندن اذیت چکمهسینه باخمایاراق،

۲۱ ذی الحجە ۱۲۱۲-جی ایل، ۱۸ مای ۱۷۹۶-جی ایل، جمعه گنجهسی بیچاق و خنجرلە اۆلدوردولر (مفتون دنبەلی، ۱۷۹۶-جی ایل) .

آغا محمد خانین جنازەسی اولجە شوشادا تورپاغا تاپشیریلیمیشدی، لاکین فتحعلی شاه تاختا چیخدیقدان سونرا جنازەنی شوشادان تهرانا گتیرمک قاجارلار سولالەسینین بۆیوک آداملاریندان بیرى اولان قاجارلی حسین قولی خان عزالدین لئوییه حواله ائدیلمیشدی (خاوری، ۲۰۰۱: ۴/۱). جنازە بیر مدت حضرت عبدالعظیم زیارتگاهیندا ساخلاندی، سونرا هیجری ۱۲۱۲-جی ایل جمادی الاول آیینین ۲۶-دا، ۱۶ دئکابر ۱۷۹۷-جی ایلده خصوصی مراسیملره نجف اشرف شهرینه آپاریلاراق حضرت علینین (ع) حرمینین آرخاسیندا دفن ائدیلمیشدیر. (اعتماد السلطنه، ۱۳۶۷: ۱۴۴۳/۳)

آغا محمد خانین شخصیتی و خصوصیتلری

آغا محمد خان جسارتلی و اۆزونه حۆرمەت ائدن بیر اینسان ایدی. او، اۆز طایفە سینین تورک مدنیتینە و عادت-عنەنەلرینە صادق قالیمیشدیر. او، دۆۆلتی محکەملەندیرمک اوچون بۆیوک ایشلر گۆروب و سون اوچ عصرین ان مشهور پادشاهلاریندان بیرى اولموشدور. اونون سولالەنین قوروجوسو کیمی فعالیتی و اۆلکه سرحدلرینی صفویلر دۆورونه قایتارماق سعیلری اۆلکه نین تقریباً بو تورپاغین چرچیوه سینده واحد دۆۆلت کیمی یاشاماسینی تامین ائتدی. او، سرت و عدالتلی قانونلارلا وطنداش محاربهسی، آجلیق، اهاالینین آزالماسی ایلە ویران قالان بیر اۆلکهیە صلح و امین-آمانلیق گتیرە بیلدی .

قاجار طایفە منشایینی و اۆلکه نی ایداره ائتمکده و حاکمیتی اله کئچیرمکده سلفلرینین اوغورسوزلوقلاریندان اۆیرندیی مهم درسی نظره آلاراق، طایفە امکداشلیغینین ماهیتینی آنلادی و ایکی قاجار طایفە سینین، آشاغی باش و یوخاری باشین بیرلشمەسینین نتیجەسی اولان اۆزو اوچون بیر وارث سئچدی. بو ایستراتگییا ایلە او، قاجار طایفە سینین داخیلی بیرلیینی قورودو. موناقیشەلری حل ائتمک اوچون او، فتحعلی خان دوللونون قیزلاریندان بیرینی فتحعلی ایلە ائولەندیپرەرک، فتحعلی دن سونراکی شاه تاجینین فتحعلی شاهین اوچونجو اوغلو و فتحعلی خان دوللونون قیزیندان دوغولان بۆیوک اوغلو عباس

روسیا طرفیندن دستکلىنن حكومتلرله محاربهلى روسىيا حاكم دؤولته چئوريلمىشدن اول باش وئرمىشدى. فتحلى شاهين حاكميته گلهمسى ايله روسىيا داها چوخ گوج قازاندى و ايران روسىيا ايله بىرىنچى و ايكىنچى محاربهلرده ايشتىراك ائتدى و بو محاربهلرده ايران اوردوسونون روسىيا اوردوسو ايله موقايىسهده ايمكانلارى غىرى-برابر اولدوغو اوچون اولكه چوخ اذيت چكدى .

قاجارلار اولكه ده توركلرين طايفه-مدنى قورولوشونا اساسلانان حكومت قوران زادگان تورك سولالمسى ايدى. ظالملىر سرت داورانىردى. اما مظلوملار اينصافلا يانشىردىلار. تورك تۇره قايدالارى اوستونلوك تشكىل ائدىردى .

قاجارلار دۇورونده اۆلكه چوخ چىچكلهندى. قاجارلار دۇورونه عاييد بىر چوخ دىنى و مدنى اوبيكتلر هله ده تورك مئمارلىق اوسلوبو ايله سئچىلىر. قاجارلار ماهيت اعتباريله قزنوى، قاراخانى، سلجوق، صفوى و نادىرلر سولالملىرىن داوامى ايدى. اونلار اۆزلىرى ايله محكم تاريخى قورولوش داشىيىردىلار و مدنى نايىتلىرله آرخالانىردىلار. قاجارلار دۇورونده توركجه يئر و شهر آدلارنىن چىچكلهلمهسى ايله يانشى، گئنديكجه كئچمىشى ده قورويوب ساخلايىردى .

آغا محمد خان قاجار تورك حكومتىنن ان اوغورلو قوروجولارىندان بىرىدير .

قايناقلار آرشيوده دير

قصورلارىن اوزه چىخماسينا ايمكان وئرمهه چاليشىردى. اما اونو اوزاقدان گۆرهن هر كس اونون -۱۴ ياشلى يئنىيتمه اولدوغونو دوشونوردو. آغا محمد خان بوندان عصبلشور و كيمسه اونون اوزونه و يا گۆزونه باخاندا نىفرت ائدىردى .

افضل الملك يازير: «شاه آغا محمد خانين يانيندان كئچن هر كسین اونو زيارت ائتمهسىنى خوشلامىردى». (افضل- الملك، ۱۲۲: ۱۳۸۴).

بوتون چتىنلىكلرينه باخمابارق، او، تحصيلله ده مارق لانيير، دىنى مسئلهلره اينانىردى. نامازلارى، نافيله نامازلارنى، گئجه نامازلارنى قىلىر، عاشورا اوچون دعالار، اؤبود- نصيحتلر و زيارت نامه لر اوخويوردو. او، اوروج توتار، بعضا احتياج آنلاريندا بئله ايفتار ائتمىردى .

اونون كاراكتىرىن فورمالاشماسيندا عائله تاريخى ده اۆز ايزىنى قويوب. آغا محمد خان توركمين طايفا سىنن اوغلو، دؤيوش و موناقىشه آدمى ايدى. او، جسور، باجاريقلى بىر اينسان ايدى. قىلىنچ اوستاسى اولسا دا، عقلىندن داها چوخ اىستيفاده ائتمهه چاليشىردى. اعتماد السلطنه نين سۆزلىرله گۆره، اونون باش ناظرى دوشمنلىرى سيخىشىدىرماقدا «مانفور اوچون يئر قويمايىب» و او، اىسته نيلن حيله نى ياخشى حساب ائدىردى. قاجار مونارخىياسىنن (شاهليغىنن) ياشاماسى و مارقلارى اوچون هئچ كسى اسيرگمىش، ان عزيز قارداشلارنى، دوستلارنى، قوهوملارنى بو يولدا محو ائتمىشدير .

آغا محمد خانين دۇورونده طايفه قورولوشو (تۇره) داها اوغورلو اولموشدور. اونون دۇورونده ايكى پارلامنتين علامتلىرى گۆرونوردو. بىرى دؤولت ايشلىرى ايله باغلى مصلحتلىشمه لره و اصلاحاتلار جاوابده ايدى و آغساقاللارن، آيدىنلارن و بلدييه صدرلرىنن اكثريتى بو ايشده ايشتىراك ائدىردى. ديگرى ايسه گنجلىرى و دؤيوشچولرى، او جمله دن حربى رهبرلى احاطه ائدن مسئلهلره جاوابده ايدى. هر ايكى مجلسده اساس قرار وئرهن پادشاه، اۆلكه نين بىرىنچى شخصى و طايفه باشچىسى كيمى ايشتىراك ائدن آغا محمد خان ايدى .

قبيله حكومتىنن سيويل و مركزلشمىش حاكميته چئوريلمهسى آوروپا دؤولتلىرىنن دونيادا بؤيوك دؤولتلىرله چئوريلمهسى ايله عىنى واختا دوشور. او زامان روسىيا رڭيونون بؤيوك دؤولتى سايلىيىردى. آغا محمد خانين

Kültürümüzde Qutlama Adət - Ənənəsi

ریشه یابی آیین و رسم تبریک و تبرک در فرهنگ ترکان

Yazar : Fərhad Cavadi Yekan sədi (Abdulla oğlu)

Editor : Farhad Javadi Yekan Sadi

(Abdollah oglou)

فرهاد جوادى يکان سعدى (عبداله اوغلو)

بشردوستانه‌اش و جنبه‌های معنوی ساختار انسانی را برجسته و آشکار می‌کند و آن را در صدر قرار می‌دهد. این رسم و سنت تبریک، در میان ملت‌های ترک، ریشه‌ی خود را در ژرفای تاریخ اسطوره‌شناسی آنان می‌یابد. این رسم، بر اساس اسطوره‌شناسی هر قبیله یا ملت ترک، با توتم (نماد) و نشان ویژه و خاص خود، زندگی خود را ادامه می‌دهد. سنت تبریک در میان ملل و قبایل گوناگون ترک، دارای نمادها و نشان‌های گوناگونی است که ریشه در باورها، اسطوره‌ها و ساختارهای اسطوره‌ای آن‌ها دارد. برای نمونه، برخی ملل و قبایل ترک بر اساس باورهای خود، گرگ، برخی دیگر گوسفند، برخی ماهی و برخی کوزه یا گلدان را به‌عنوان نماد و نشانه‌ی سنت تبریک برگزیده و با آن، احساس تبریک خود را زنده نموده و به دیگری بیان و منتقل می‌نمایند. در زمان‌های قدیم، در دنیای مسیحیت، مراسمی به نام "Augurio" "آقوری" (=تبریک، شادباش گفتن) وجود داشته است که در طی این مراسم، گروهی خاص از کشیشان که به گروه "Auguri" "آقوری" تعلق داشتند، پیش‌بینی‌هایی درباره‌ی آینده انجام می‌دادند. با گذر زمان، علاوه بر کاربرد در آرزوهای بد و نامطلوب، این اصطلاح "آقوری" ارزش مثبت یافته و برای تبریک و آرزوهای خوب و خوش، و همچنین برای بیان "پیش‌بینی‌های مبارک و خوش‌یمن" نیز استفاده می‌شده است. بدین ترتیب، واژه‌ی "Auguri" آقوری در تبریک سال نو و مناسبت‌های تولد نیز به کار می‌رفته است.

اکنون واژه‌ی "Auguri" به‌تنهایی نیز به کار برده می‌شود و معنای آن تبریک گفتن و آرزوی نیک و خوب داشتن است. در اینجا لازم به ذکر است که ریشه‌ی واژه‌ی آقوری Auguri در اصل همان واژه‌ی ترکی "اوغور" Uğur است و مشخص می‌شود که این واژه‌ی اصیل ترکی در میان اروپاییان از جمله اسپانیایی‌ها نیز مرسوم و رایج گردیده است. ما در این مقاله‌ی ارائه‌شده، تلاش کرده‌ایم این سنت ریشه‌دار را از دیدگاه باورهای کهن ترک و اسطوره‌شناسی توضیح دهیم. برای حضور ذهن ابتدا گریزی کوچک و مختصر و تلخیصی به اسطوره‌شناسی ترکان باستان زده و سپس به ریشه‌یابی و کندوکاو مورد منظور یعنی ریشه

هر ملتی، نسبت به پیشینه‌ی خویش، در طول زمان دارای گنجینه‌های معنوی انباشته‌شده‌ای است که آن ملت در زندگی روزمره‌اش از آن بهره می‌برد و در کنار ساختار مادی خود، ساختار معنوی خود را نیز ادامه می‌دهد. یکی از عناصر گوناگون تشکیل دهنده‌ی این ساختار معنوی، برگزاری آیین‌ها، سنت‌ها، رسم و رسوم و جشن‌گیری مراسم مربوط به تبرک، میمنت، خجستگی، تبریک و طهنیت‌گویی و نیز بیانات گفتاری مربوط به آنها است. ملت ترک نیز، به عنوان ملتی با گذشته‌ای بسیار کهن، از لحاظ این‌گونه آداب رسوم، سنت‌ها و مراسمها، دارای فرهنگی غنی است و در این زمینه پیشرو پیشگام دیگر ملل می‌باشد. از قدیم‌ترین زمان‌ها، سنت تبرک و تبریک (تبریک و شادباش گفتن)، در میان ملل ترک‌تبار، نقش خود را در ساختار معنوی آنان ایفا کرده است. خلق، در تبریک‌ها به یکدیگر خوشبختی، سعادت، کامیابی، موفقیت، فراوانی، سلامتی و برکت آرزو می‌کند که این نیز از جمله چیزهایی است که نیک‌خواهی انسان، رفتار انسانی و

مؤنث است. از امتزاج ویکی شدن آن‌ها، ایزد هوای «انلیل» به دنیا آمد. خدای هوا، «انلیل»، آسمان را از زمین جدا کرد و زمانی که پدرش «آن An» آسمان را در اختیار گرفت، انلیل نیز مادرش «کی Ki» (زمین) را به چنگ آورد. یکی شدن و اتحاد انلیل با مادرش «زمین»، ساماندهی جهان (کائنات)، آفرینش انسان، حیوانات، گیاهان و آغاز تمدن را آغاز نمود. در هزاره سوم پیش از میلاد، سومریان دست‌کم به لحاظ نام، دارای صدها خدا بودند...

بسیاری از این خدایان درجه دوم بودند، یعنی همسران، فرزندان، خدمت‌کاران و دستیاران خدایان اصلی که شبیه انسان تصور می‌شدند.

بخشی دیگر نیز نام‌ها و صفات خدایانی است که تا حدی شناخته‌شده بودند ولی امروز قابل شناسایی نیستند. با این حال، در طول سال، از طریق قربانی، پرستش و آیین‌های دعا، به شمار بسیاری از خدایان عبادت می‌شد. از میان این صدها خدا، چهار خدا از همه مهم‌تر بودند: خدای آسمان «آن An»، خدای هوا «انلیل Enlil»، خدای آب «انکی» Enki و الهه مادر بزرگ «نینخورساگ Ninkharsag».

به‌طور کلی این چهار تن در صدر فهرست خدایان جای داشتند و به‌عنوان گروهی که اقدامات مهم را به‌صورت مشترک انجام می‌دادند، شناخته می‌شدند.

در منابع موجود مربوط به حدود ۲۵۰۰ سال پیش از میلاد، گرچه انلیل، خدای هوا، به‌عنوان رئیس پانتئون دیده می‌شود...

... اما دلایل کافی وجود دارد که نشان دهد در زمانی خدای آسمان، «آن»، از سوی سومریان به‌عنوان والاترین فرمانروای پانتئون شناخته می‌شده است.

در سومر، به خدا «آن» هزاران سال پرستش می‌شد، اما بعد ها از برتری آغازین خود بسیار از دست داد...

... در پانتئون به شکل و هیئتی نسبتاً نامشخص درآمد و در اسطوره‌ها و سرودهای الهی دوران‌های متأخر کمتر از او یاد شد...

... و در طی این دوره، بیشتر قدرت‌ها و اختیاراتش به خدای انلیل منتقل شد.

مهم‌ترین خدای پانتئون سومری، با اختلاف زیاد، خدای هوا، انلیل است که در مناسک، اسطوره‌ها و دعاها نقشی غالب دارد. انلیل، به‌عنوان «پدر خدایان»، «پادشاه آسمان و

یابی رسم و آیین تبریک و تبرک و شادباش گویی در فرهنگ ترکان می‌پردازیم.

بر اساس اسطوره‌شناسی سومری، از ازدواج «انشار» (جهان آسمان) با «کیشار» (جهان زمین)، خدایان به‌وجود می‌آیند:

An - Enki - İgigilär - Anunakilär.

آن An - انکی Enki - ایگیگی‌ها İgigilär - آنوناکی‌ها Anunakilär

ایگیگی‌ها در آسمان زندگی می‌کنند و آنوناکی‌ها در زمین و زیرزمین زندگی می‌کنند.

[در یکی از لوح‌هایی که فهرست خدایان سومری را ارائه می‌دهد، در این نگاره ی خط تصویری که نشانگر دریای آغازین است، نوشته شده است که الهه "ناممو"

به عنوان مادر حیاتبخش آسمان و زمین توصیف شده است. در این صورت، سومریان آسمان و زمین را به عنوان آفریده‌های دریای آغازین می‌پذیرند.

اسطوره‌ی "گاو و غله" که از زایش و تولد خدایان گاو و غله در آسمان و سپس فرستاده شدن آن‌ها به زمین برای آوردن فراوانی و برکت برای انسان‌ها روایت می‌کند، با این ابیات آغاز می‌شود:

در پشت کوه آسمان و زمین، ایزد "آن"، آنوناکی‌ها را بارور و آبستن کرد.

شعری که پیدایش ابزار کشاورزی ارزشمند "بیل" را توصیف و تقدیس می‌کند، با این بخش آغاز می‌شود:

اربابی که، برای عرضه نمودن و آشکار ساختن سودمندترین چیزها، تصمیماتش تغییر ناپذیر است. "انلیل" که بذر و تخم مملکت و سرزمین را از خاک جوانه زده و سبز می‌کند، به جداسازی آسمان از زمین اندیشید.

از مصرع نخست شعر "گاو و غله"، گفتن اینکه اتحاد آسمان و زمین، به‌صورت کوهی تصور شده است که دامنه‌اش زیر زمین و قله‌اش نیز رأس آسمان است، منطقی است. مفاهیمی که خاستگاه جهان (کائنات) را توضیح می‌دهند چنین‌اند: در آغاز، دریای نخستین (اولیه) وجود داشت. سومری‌ها آن را همواره گویی که همیشه وجود داشته است، در نظر می‌گرفتند. دریای نخستین، کوه کیهانی‌ای را به وجود آورد که از امتزاج ویکی شدن آسمان و زمین شکل گرفته بود.

وقتی خدایان به‌صورت انسانی شخصیت یافتند، «آن» (گوئی Göy = آسمان) مذکر یعنی نر و «کی» Ki (زمین)

می‌دهد، و در اصل واژه‌ی «اینگ» (inq) ing یا «انگ» (enq) eng ، همان «این» in و «ان» En ، بخش نخست نام ایزد «ائلیل» // «ائلیل» است.

از آن‌جاکه ائلیل خدای فراوانی، رفاه، برکت، باروری، افزونی و گیاه است، بخش اول نام این خدا یعنی «ان» En یا «این» in ، به‌عنوان نماینده‌ی مفاهیم یادشده، وارد زبان مردم تُرک شده، و واژه‌ی «ان» به قاموس زبان ترکی راه یافته و اکنون نیز در قالب‌های «ان» en (در مقابل طول) – enina = درعرض، عرضی – enli = عرضی – ensiz = بی‌عرض ، بدون عرض – engin = گسترده، وسیع و فراخ استفاده می‌شود. هر چیزی که از منظر عرض (ان) en بزرگ‌تر شود، گسترده می‌شود، فضا می‌گیرد، پهنا می‌یابد ، از این‌رو واژه‌ی «ائلی» (=عرض) در قاموس ترکی معنای فراوانی، برکت، ازدیاد و افزایش، گستردگی، وسعت و فراخی را حمل می‌کند که مورد استفاده‌ی زبان مردم ترک می‌باشد.

«ان» En چون در اسطوره‌شناسی کهن ترک ، به‌معنای «خدا» به‌کار می‌رفت، و در عین حال نیز حامل معنای تقدس، میمنت، قدسیت و مقدس نیز بود.

واژه‌ی «اینگ» ing (انگ Eng) که در جامع‌التواریخ رشیدالدین فضل‌الله نوشته شده است، نیز به‌درستی حاوی و حامل معنای مبارک و مقدس می‌باشد .

اما اینکه عبدالقادر اینان واژه‌ی «اینگ» ing (انگ Eng) را نادرست می‌داند، دلیل آن این است که او بایستی ریشه‌ی این واژه را در ژرفاهای تاریخ اساطیر و میفولوژی و تاریخ میتولوژی ترک جستجو می‌کرد و به این واژه از منظر اسطوره‌شناسی تُرک می‌نگریستند، که متأسفانه از این دیدگاه بدان نپرداخته است.

واژه‌ی «اینگ» ing (انگ Eng) قید شده در جامع‌التواریخ، موجب نشر و استفاده‌ی سخن و جمله‌ی «انگ بولسون» Eng bolsun (مبارک باد) در میان مردم شده، اما مردم در هزاره‌های اخیر با حذف صدای «گ»، این جمله را به‌صورت «ان بولسون» به‌کار برده‌اند؛ که بطور مجازی یعنی: «گشادگی یا گشایش یابد، فراخی یابد، بزرگ و حجیم شود، انبوه و ستبر، فربه و گنده گردد». اکنون نیز ملت تُرک آذربایجان، زمانی که کسی به‌دلیلی بسیار خوشحال و شاد می‌شود، احساس غرور می‌کند و دچار سربلندی و غرور می‌شود، در مورد آن شخص گفته می‌شود:

زمین»، «پادشاه تمام کشورها» معرفی می‌شود... او خدایی بود که روز را پدید می‌آورد، به انسان‌ها مرحمت نشان می‌داد، و در زمین رویش هرگونه دانه، گیاه و درخت را طرح‌ریزی و امکان‌پذیر می‌نمود.

او بود که به کشور، فراوانی، برکت و امنیت می‌آورد.^۱ حال، با در نظر گرفتن این اطلاعات اسطوره‌ای ، به بحث و کندوکاو در خصوص رسم و رسوم و آیین سنت تبریک ، تبرک و تبریک‌گویی در بین ترکان باستان می‌پردازیم. رشیدالدین فضل‌الله در معنی و تفسیر واژه "اونقون" در جامع‌التواریخ می‌نویسد که

«اونگون» (توتیم، نماد، نشان) واژه‌ای است که ریشه‌اش «اینگ» ing است

و «اینگ» واژه‌ای ترکی است و معنای آن «مبارکی» (خجستگی، خوش‌یُمی، میمنت، فرخندگی) است. چنان‌که ترک‌ها می‌گویند: «اینگ بولسون» ing bolsun.

«اینگ بولسون» یعنی «مبارک باشد»، «فرخنده باد»^۲

«عبدالقادر اینان» می‌نویسد که

«واژه‌ی «اینگ» ing که رشیدالدین فضل‌الله در جامع‌التواریخ به معنای «مبارک» و «فرخنده» آورده، نادرست است و درست آن «یدوق» idug است. چون‌که «یدوق» idug یا «ایدوق» idug در زبان ترکی کهن، به معنای «مقدس» و «مبارک» به‌کار می‌رفته است، و ترک‌ها هرگز و به‌هیچ‌وجه واژه‌ی «اینگ» ing یا «اینق» inq را در معنای «مبارک» نمی‌شناسند.^۳

به‌نظر ما، واژه‌ی «اینگ» ing یا «اینق» inq که رشیدالدین فضل‌الله ذکر کرده است (در معنای «مبارک»)، علیرغم سخن و ادعای عبدالقادر اینان، درست و واقعی است و ریشه‌اش به اسطوره‌شناسی کهن تُرک-سومری بازمی‌گردد و حقیقت دارد. واژه‌ی «اینگ» ing // «اینق» inq یا «انگ» eng // «انق» enq، با نام خدای هوا، ائلیل، که در پانتئون خدایان تُرک-سومری، خدای بزرگ و پدر خدایان شمرده می‌شود، مرتبط است. آن خدایی که فراوانی، برکت، باروری، زراعت، غله، گیاه و رفاه را به سرزمین به ارمغان می‌آورد.

«اینگ» ing // «اینق» inq یا «انگ» eng // «انق» enq، بخش نخست نام خدای ائلیل است و به‌معنای «خدا» می‌باشد. حرف «ن» در «اینگ» یا «انگ»، حرفی دماغی-خیشومی (نون غنه) است و صدای «نگ» ng // «نق» nq

در نخلستان و باغ، عسل و شراب را جاری ساخت،
در هر جایی که پا گذاشتند، درختان را به بار آورد،
باغچه‌ها را از سرسبزی پوشاند، و گیاهان آن‌ها را پربار و
غنی کرد،

در انبارها، غلات را فراوان ساخت،
مانند باکری نیک و خوش‌خو "آشنان" (الهه‌ی غله)، آنان
را فربه و بارور گرداند.

"امش"، درختان و کشتزارها را پدید آورد،
طوبیله‌ها و آغل‌ها را گسترش داد،
در مزارع، محصولات را افزایش داد،
زمین را آراست و زینت بخشید...

ورود فراوان محصول به خانه‌ها را فراهم ساخت،
در انبارها، انباشته شدن محصول تا سقف بام را ممکن کرد،
روستاها و نقاط مسکونی را بنیان نهاد و در کشور خانه‌ها
ساخت،

به بلندای کوه‌ها، معابد را احداث و برپا نمود.^۴
بر اساس کهن‌ترین باور، خدای بزرگ "آنق" Anq (که
"نق" nq با نون غنّه‌دار تلفظ می‌شود و در واقع بهتر است
آن را با حذف "ق" به صورت "آن" و یا با حذف "ن" به
صورت "آق" / "آغ" بخوانیم)، با الهه‌ی زمین "انکی"
ازدواج می‌کند و آب‌های آغازین و اقیانوس را - دقیق‌تر
بگوییم - "تای" یا "دای" را می‌زاید، خلق می‌کند.

آنق Anq + انکی Enki = انکی.آن Enki.An (= تای tay
، دای day ، زای zay ، سای say)

وقتی خدایان به‌صورت انسانی شخصیت یافتند، «آن»
(گوی Göy = آسمان // گای Gay // کای Kay // خای
Xay // های Hay) مذکر یعنی نر و «کی» Ki (زمین)
مؤنث است. به عبارتی دیگر یکی از این خدایان "کای"
Kay (گای Gay / قای Qay / خای Xay / های Hay)،
خدای نر است و دیگری "دای" Day (تای Tay)، خدای
ماده است. بنابراین، از ازدواج "گای" Gay (قای Qay،
کای Kay، خای Xay، های Hay) و "دای" Day (تای
Tay)، آب‌ها، اقیانوس‌ها و قاره‌ها (کوه، سنگ، صخره و
خشکی‌ها) پدید می‌آیند و از جمع و ترکیب سنگ و صخره
با آب، انسان متولد می‌شود. "تای"، "دای"، "زای"،
"سای" در زبان ترکی دقیقاً به معنای "چای" (= رودخانه)
یا "آب" هستند. خدای آسمان با این "تای" یا "دای"

«یامان اِنله نیر»، «نه اِنله نیر»، «عجب اِنله نیر»، «گور
نجه ده اِنله نیر» و سخن‌ها و تعبیرهایی مانند آن بیان
می‌شود، یعنی اگر به زبان ساده خودمان بگوییم، «
اِنلنمک» enlanmak به معنای مجازی همان «شادمان
شدن، مغروریت، سرمست غرور و تکبر شدن، احساس
غرور و بزرگی نمودن» است.

"اینگ Ing // اینگ Ing // انگ Eng، به دلیل آنکه
به معنای "خدا" است، واژه‌ای مقدس است و هنگامی که
گفته می‌شود "اینگ بولسون" ing bolsun، در واقع
چیزی یا کسی را تقدیس می‌کنی و به او قداست، میمنت و
فرخندگی می‌بخشی. اینگ بولسون "Ing bolsun"،
معنای لغوی‌اش در اصل "الهی باشد" است، اما معنای
مجازی‌اش "مقدس باشد" یا "فرخنده باشد" است. زیرا
خدا بر هر چیزی قادر است، هر چه را که بخواهد، می‌تواند
مقدس گرداند و آن را فرخنده سازد. او، اگر بخواهد،
محصول و انواع غله فراوان می‌شود، فراوانی پدید می‌آید، او
اگر بخواهد، چیزی یا انسانی، مقدس و شکست‌ناپذیر
می‌شود و هیچ شرّ یا نیروی تاریک و سیاه نمی‌تواند بر او
چیره شود. پس چنین برمی‌آید که آنچه رشیدالدین
فضل‌الله ذکر کرده که "اینگ" به معنای "مبارک" و
"فرخنده" است، اشتباه و نادرست نبوده، بلکه پایه و اساس
و حقیقت دارد.

[خدای هوا، انلیل، در اندیشه دارد که هر گونه درخت و
گیاه را برویاند و به کشور و سرزمین فراوانی و رفاه بیاورد.
با این هدف، دو موجود میراث فرهنگی - اسطوره‌ای به نام
"امش" // "انمش" (=تابستان) و "ینن" // "ائنتن"
(=زمستان) را که برادرند، می‌آفریند و به هر یک، وظایف
ویژه‌ای واگذار می‌کند.

بیت‌های زیر، چگونگی انجام این وظایف را بیان می‌کنند:
"انتن" به میش‌ها (گوسفندهای ماده) برّه‌ها، و به بزهای
ماده بزغاله‌ها زیاند،

گاوها و گوساله‌ها را زیاد کرد، خامه و شیر را فراوان
ساخت،

در دشت و صحرا، دل بز کوهی، گوسفند و الاغ وحشی را از
شادی لبریز کرد،

برای پرندگان آسمان، بر روی زمین گسترده و وسیع، لانه
ساخت،

برای ماهیان دریا، در نی‌زارها، تخم‌گذاری فراهم کرد،

رشیدالدین فضل‌الله در اثر خود، هنگامی که به تاریخ پیش از اسلام اوغوزها می‌پردازد، بر قای‌ها برتری و اهمیت فراوان قائل می‌شود.

قبیله‌ی نیرومند «قای» توانسته است در آسیای صغیر (=آناتولی) و دیگر مناطق، حتی در قرون پانزدهم و شانزدهم میلادی، استقلال خود را حفظ کند. قای‌ها یا قای‌ها در کنار «ساک‌های سفید» (آق‌ساک‌ها) و «ساک‌های سیاه» (قاراساک‌ها) زندگی می‌کردند.

ابوالغازی در اثر خود با عنوان شجره‌ی ترکان، واژه‌ی «قای» را به معنای «محکم» دانسته است.

اما اسطوره‌شناس و تاریخ‌نگار آذربایجانی، «میرعلی سیدوف»، بر این باور است: [نام «قای» یا «قای»، از ترکیب دو واژه‌ی «قا» و «آی» پدید آمده است.

به گفته‌ی او، واژه‌ی «قا» qa در شماری از زبان‌های ترکی به معنای «خرس» و «توله‌خرس» است، و واژه‌ی «آی» نیز به معنای «آفریننده»، «آفریدگار انسان» و «الهی» است و در کل، نام این قبیله به معنای «آفریننده‌ی نیک و خیرخواه آغازین» است.^۵

بر پایه‌ی نظر میرعلی سیدوف، نام قبیله‌ی «قای» یا «قای» ممکن است با یک باور اسطوره‌ای دیگر نیز مرتبط باشد:

[نیاکان آذربایجانی‌ها به کوه، صخره و سنگ احترام و پرستش قائل بودند.

آن‌ها باور داشتند که کوه، نیاکان (پدران و مادران) ایشان و انسان را از ارواح و نیروهای پلید و بدخواه محافظت کرده و به انسان نیروی شَمَنی (شامانی) و قدرت روحانی بخشیده است. اتحادیه‌های قبیله‌ای کهن آذربایجان، که با چنین دیدگاه اسطوره‌ای زندگی می‌کردند، نام صخره، سنگ یا کوهی را که بدان باور داشتند، به عنوان نام قومی خود برگزیده‌اند].^۶

میرعلی سیدوف اشاره می‌کند: [نام قبیله «قای» qayi / «قای» qay از ترکیب واژه‌های «قایا» (qaya =سنگ بزرگ) و «آی» ay به وجود آمده است. در این ترکیب، حرف «آ» a از واژه «قایا» حذف شده و شکل آوایی قای qay شکل گرفته است. «قایا» – «آی» – «قای» // قایی به معنای «قایای آفریننده و الهی» (=صخره سنگ آفریننده و الهی) است].^۷

(رود، آب) ازدواج می‌کند و جهان زمینی را می‌زاید و می‌آفریند.

آسمان (گۆی/گۆک) Göy + تای Tay = گۆیتای Göytay (گۆیتوی Göytoy، گۆیتی Göytey، گنیتی Geyti)، گنیتی Geyti.

"گنیتی" Geytey (که در فارسی امروزی "گیتی" Geyti // گیتی Giti است)، به معنی جهان، دنیا، و زمین است. این واژه امروزه نیز در ادبیات فارسی ایران، در معنای جهان و دنیا به کار می‌رود. پس خدای آسمان با "زمین" ازدواج می‌کند، زمین را بارور و تلقیح می‌کند و زمین "کایا" یا "قایا" (که به شکل‌های "کارا" kara // "کاره" karə // "قارا" qara // "قاره" qarə نیز آمده) را می‌زاید.

کایا // قایا نیز انسان را می‌زاید (هم مرد و هم زن). انسان نر و مذکر، "کای" // "قای" است و انسان مؤنث، "دای" است.

"کای" Kay // "قای" Qay، بذر یا تخم است، و "کایا" kaya // "قایا" qaya، محل نگهداری توده وار و جمع‌شده‌ی آن است، ظرف و محفظه‌ی آن است.

واژه‌ی ترکی «خایا» xaya (در فارسی: خایه) نیز در واقع از همین واژه و نام «قایا»/«کایا» گرفته شده و بر آن دلالت دارد. پس چنین معلوم می‌گردد که «قای» qay و دیگر گونه‌های آوایی آن چون «کای» kay / «های» hay / «خای» xay، تخم، نطفه و اسپرم و دقیق‌تر بگوییم، مردانگی یا نرینگی و مرد بودن را تمثیل می‌کنند و از معانی‌ای هستند که نشانه‌ی نرینگی و مردانگی‌اند. همچنانکه در میتولوژی ما خدایی نیز با این نام در بین ایزدان داشته‌ایم. در تاریخ آغوز آمده است که یکی از شش پسر آغوزخان، «گون» (خورشید) نام داشته است. بر اساس افسانه‌ی تاریخی، پس از آغوز، «گون‌خان» به حکومت رسیده است. «گون‌خان» دارای چهار پسر بوده است و بزرگ‌ترین آن‌ها «قای» بوده است. «قای» همچنین نام یک قبیله‌ی بزرگ نیز بوده است و آن قبیله از چین تا آسیای کوچک (=آناتولی) گسترش یافته بود. نام قبیله‌ی «قای» به صورت آوایی «قای» نیز دیده می‌شود. محمود کاشغری این قبیله را از جمله‌ی اوغوزها به شمار آورده بود.

درختان نفوذ میکنند تا از آن تغذیه کنند، اختصاص دارد و برای آنان به کار میرود.

در واژه‌ی «کوتلاما» kutlama / «قوتلاما» qutlama یا «کایوتلاما» kayutlama، انسان برای دیگری خواستار افزونی، انبوهی، انباشتگی، گردآمدگی بیشتر و فراوانی یک شیء یا چیزی را می‌شود.

«گای» gay، «قای» qay، «کای» kay، «های» hay، «خای» xay همگی گونه‌های مختلف آوایی یک واژه و همچنین واریانتهای آوایی یکدیگر هستند.

«گای» gay، «قای» qay، «کای» kay، «های» hay، «خای» xay، همگی به معنی و مفهوم باردارکننده، آبستن‌کننده و زایاننده هستند.

گایا Gaya / کایا Kaya / هایا Haya / خایا Xaya، ظرفِ بذرو تخم یا تخمک است، یعنی کیسه یا محفظه‌ی گردآمده و انبوه‌شده‌ی تخم.

از سنگ، تخته سنگ یا از کایا kaya // قایا qaya (= صخره) و همچنین از کارا kara // قارا qara (= خشکی)، انسان زاده می‌شود.

کارا (=قارا)، زاینده است، ولی کای (=قای)، آبستن‌کننده، بارورکننده و زایاننده است. «کای» kay، کارا kara و کایا kaya // قایا qaya را بارور و آبستن می‌کند. پس «گای» gay / کای kay / های hay / خای xay، بذری، اسپرم و تخم نرینه است، و «قارا qara // کارا» kara تخمدان یا تخم ماده و تخمک ماده است.

قارا qara // کارا kara، تخم را می‌زاید و از تخم، انسان بیرون می‌آید.

ساموئل نوح کرامر در اثر خود به نام «تاریخ از سومر آغاز می‌شود» اشاره می‌کند: [نام همسر الهه «نیدابا» Nidaba، «هایا» Haya است. در این اثر آمده است که: «الهه‌ی نوشتار و ادبیات، نیدابا، همراه با همسرش هایا، و نیز انبوهی از شاهدان، در کنار او حضور دارند و جایگاهی ویژه دارند.]»^۸

ما نام این ایزد "هایا" / "حایا" Haya را در اصل «های‌آغ» Hayağ، یعنی خدا «های» یا "ایزد حای" می‌دانیم. به نظر ما، نام وواژه‌ی اسطوره‌ای «هایا» haya در اصل به صورت «های‌آغ» Hayağ (= خدای «های»، خدای بذری، خدای تخم و اسپرم) بوده، و سپس با حذف یا ساقط شدن همخوان نرم انتهایی «غ» (ğ) به شکل «هایا» /

با دقت به دیدگاه‌ها و یادداشت‌هایی که میرعلی سیدوف درباره‌ی نام قبیله‌ی «قای» qayi یا «قای» qay ارائه کرده است، مشاهده می‌شود که این عالم دانشمند، جنسیت واژه‌های اسطوره‌ای «قای» و «قایا» یعنی نرینگی و مادینگی آنها را فراموش کرده است، و بین «قای» و «قایا» تفاوتی قائل نشده‌اند، و هر دوی آنها را یک واژه پنداشته و آنها را گونه‌های آوایی (فونتیکی) یکدیگر دانسته‌اند، در حالی که این دو نام (قای و قایا)، با یکدیگر متفاوت‌اند، و یکی (قای) نشانه و نماد نرینگی و مردانگی است، و دیگری (قایا) نشانه و نماد مادینگی و زن بودن است. معانی اسطوره‌ای که این دو واژه دارند نیز با یکدیگر متفاوت است، اما میرعلی سیدوف هر دوی این واژه‌ها را یکی دانسته‌اند. ما در بالا درباره‌ی این دو واژه (قای و قایا)، تفاوت‌های معنایی‌شان و اینکه چه چیزهایی را تمثیل می‌کنند، توضیح مفصل داده‌ایم. از گفته‌ها چنین برمی‌آید که نام قبیله‌ی «قای» // «قای» با تفکر اسطوره‌ای اوغوزها پیوند دارد و از آن ناشی شده است.

«کای.اوت» (کایوت) Kay.ut و یا «قای.اوت» (قایوت) Qay.ut به معنای توده و گردآمدگی تخم (بذری، نطفه، اسپرم) است.

تغییرات تدریجی آوایی و تحولی واژه تا رسیدن به شکل «کوت»:

کای + اوت = کایوت → کوئیوت → کویوت → کو.اوت → کوت
Kay+ut = kayut → koyut → kuyut → ku.ut → kut

تحول واجی مشابه، تا رسیدن به واژه‌ی «قوت»:
قای + اوت = قایوت → قویوت → قویوت → قو.اوت → قوت

Qay+ut = Qayut → Qoyut → Quyt → Qu.ut → Qut

به نظر ما، واژه‌هایی چون «کورت» kurt یا «قورت» qurt و «قورد» qurd که در زبان ترکی برای حیوان درنده‌ی گرگ به کار می‌روند، کاملاً اشتباه است و نام واقعی، درست و حقیقی این حیوان را بازنمی‌تابانند و واژه‌ی «قورد» qurd یا «قورت» qurt نامی است که در اصل به کرم‌ها و موجوداتی از این دست که در زیر خاک یا میان گیاهان می‌خزند و آنها را «قورداق» هم می‌نامیم و یا درون میوه

احتمال دوم آن است که این واژه از ترکیب واژه‌ی «بارا bara / بَرَه bərə» (= گوسفند) و واژه‌ی «گوندا gunda / کوندا kunda» (= بزرگ، حجیم، عظیم، زیاد) ساخته شده باشد و در مجموع به معنای «بَرَه‌ی بزرگ»، «گوسفند بزرگ و فربه»، «گوسفندان فراوان» یا «گوسفندانت زیاد شود» می‌باشد. لازم است یادآوری شود که واژه‌ی «بارا bara / بَرَه bərə» در زبان و ادبیات فارسی به صورت «بَرَه Bərre (= بچه‌ی گوسفند) باقی مانده است و همچنین واژه‌ی «گوندا gunda» نیز در زبان فارسی در قالب «گنده gondeh» (به معنی بزرگ، درشت، بزرگ پیکر) تا کنون حفظ شده است.

«قایوت qayut / کایوت kayut»، «کوت kut / قوت qut»، به معنای فراوانی، کثرت و برکت است. به معنای تخم گرفتن و تخم گذاری زیاد، آمادگی تخم ریزی انبوه، تخم‌پراکنی و تخم افشانی گسترده است. چنین حیوانی که به‌طور انبوه و زیاد تخم‌گذاری و تخم افشانی می‌کند، «ماهی» است. «ماهی» هر بار که در آب تخم‌ریزی می‌کند، به‌شکل فراوان و انبوه تخم می‌پاشد. به همین دلیل، در اسطوره‌شناسی ترک، بسیاری از خدایان در هیئت و پوشش ماهی ظاهر می‌شوند و در قالب و شکل ماهی پدیدار می‌شوند، که این نیز نماد فراوانی و کامیابی است. [در دستگاه نوشتار میخی سومری، یکی از هجده نماد بازنمایانه‌ی مفاهیم اصلی، تصویر «ماهی» است.

«ها» Ha (گا ga / کا ka)، نماد واژه‌ی «ماهی» است؛ این نشانه، نمونه‌ای دیگر برای تحول آوایی خط سومری به‌شمار می‌رود.

«زیرا واژه‌ی «ها» ha (گا ga / کا ka) در زبان سومری صرفاً در معنای «ماهی» به‌کار می‌رفت و تنها دلالت بر مفهوم «ماهی» داشت.^۹ به همین دلیل به حیوان «ماهی»، «قوت» qut نیز گفته می‌شود.

«هوت hut / کوت kut / هیت hit / هت het»، همه گونه‌های آوایی واژه‌ی «قوت» qut هستند. به احتمال بسیار زیاد، نام دولت و تمدن کهن ترکی در آناتولی به نام «هت» Het یا «هیت» Hit (هیتیت ها Hititlär) و همچنین نام دولت و قوم ترک‌تبار «کوتی‌ها» kuttılär (کوتی‌ها quttılär) که در دوران سومری‌ها در آذربایجان، آناتولی و کوه‌های زاگرس حکومت می‌کردند (و

"حایا" درآمده است. حایاغ Hayağ < (با حذف صامت نرم انتهای اسم "غ") = حایا // هایا Haya «کوتلاماق» یا «کوت دیله مک» (آرزوی کوت یا قوت کردن)، خواستن بذروتخم، فزونی نسل، فراوانی، افزایش و فزونی و مجازاً خوشبختی است. نام جانوری که از تیره‌ی سگ‌سانان به‌شمار می‌رود و «گایوت Gayut / کایوت Kayut» خوانده می‌شود نیز، دقیقاً از همین «گایوت / کایوت» یا «گویوت guyut // قویوت quyut / کویوت Kuyut» (= گوت gut، قوت qut / کوت kut) گرفته شده است. به جانور درنده و وحشی در زبان ترکی «کورت» گفتن نیز، ریشه و بنیانش از همان «گایوت gayut // کایوت kayut»، «کویوت kuyut / کوت kut» گفتن است. نام حیوان «کایوت» kayut نیز، در روند زمانی به واژه‌ی «کوت kut / قوت qut» تبدیل شده است. کایوت Kayut < کویوت koyut < کوغوت koğut < کواوت ko.ut < کوت kut

برگزیده شدن این جانور درنده به عنوان نماد خدای «کای‌اوت» Kay.ut، باعث شده که این نام را به دست آورد وگرنه ترکان در اصل به این حیوان درنده، «بوری» Bori // «بوری» Böri می‌گفتند.

در زبان فارسی واژه و اصطلاحی که «فرخنده» نامیده می‌شود، به معنای «کوتلو» kutlu / «قوتلو» qutlu (= فرخنده، مبارک) است که در اصل واژه‌ای ترکیست و اکنون نیز در زبان فارسی کاربرد دارد. واژه‌های «کوت» و «کوتلاما» که با «کورت» kurt (= حیوان درنده) مربوطند، واژه‌ی «فرخنده» نیز با نام دیگر این حیوان در زبان ترکی یعنی «بوری» bori در ارتباط است. واژه‌ی «فرخنده» که دارای ریشه‌ی ترکی است، در اصل دو احتمال برای منشأ آن وجود دارد. احتمال نخست این است که این واژه از دو بخش ساخته شده باشد یعنی از واژه‌ی ترکی باستان «پار» Par (= نورانی / درخشان) و واژه‌ی ترکی کهن «گوندا Gunda // کوندا Kunda» (= خیلی بزرگ، عظیم، حجیم، جثه دار) پدید آمده باشد و در مجموع معنای «نور شدید حجیم و متراکم» / «با عظمت و درخشان» / «بسیار درخشان» را داشته باشد و هنگامی که «فرخنده» گفته می‌شود، برای شخص مقابل آرزوی درخشش و نورانیت و روشنی زیاد می‌شود.

نیکو باشی». اگر واژه‌ی «بار» bar را در «بارکوت» به صورت «پار» par بدانیم، آنگاه باید واژه‌ی «بارکوت» را به صورت «پارکوت» parkut یا «پار.قوت» parqut برپا نمود و معنای واژه‌ی «پارکوت» می‌شود: «ماهی درخشان و نورانی»، «ماهی مقدس و الهی» و «الهه‌ی ماهی» یا «خدایانوی ماهی».

جرمی بلک و آنتونی گرین بر این باورند که: [در اسطوره‌شناسی، ارتباط ماهی با خدای آب «انکی» Enki، رابطه‌ای طبیعی و عادی است. چراکه «انکی» خدای خرد، عقل و هوش نیز به‌شمار می‌رفته، و ماهی هم نماد «خرد»، «تفکر» و «عقلانیت» محسوب می‌شده است. تصویر ماهی بر روی مهرها، به‌ویژه مهرهای دوره‌ی باستانی بابل، اغلب در کنار تندیس‌ها و عناصر ناهنجار و شوم (مثلاً در صحنه‌هایی از هجوم خدایان و دیوان به انسان) دیده می‌شود. شاید حضور ماهی در این صحنه‌ها بدین دلیل باشد که ماهی، به‌عنوان نماد نیکی و خیر، در برابر دیوان و نیروهای اهریمنی و سیاه، نوعی تعادل و توازن برقرار می‌کند].^{۱۱}

خدای تبرک، خجستگی، جشن و آیین شادباشی، در اسطوره‌شناسی ترک، به‌ویژه در اسطوره‌شناسی ترک‌های اوغوز، با الهه "آناهیتا" Anahita مرتبط است. نشان و نماد الهه آناهیتا، ماهی است. او به شکل و ظاهر و پوشش ماهی درمی‌آمده است. به همین دلیل است که اقوام سامی‌زبان به ماهی "هوت (حوت) hut / هیت (حیت) hit" می‌گفتند و اکنون نیز واژه‌ی "هوت" (حوت) در زبان عرب‌های سامی‌تبار به معنای "ماهی" و "ماهی بزرگ" است.

برای اثبات این گفته‌مان می‌توان به منابعی همچون لغت‌نامه‌ی دهخدا، فرهنگ فارسی معین، فرهنگ آبادیس و فرهنگ لغت المعانی مراجعه کرد.

رد پای واژه‌ی "هوت" (حوت) Hut را همچنین می‌توان در قرآن کریم یافت.

در قرآن، از جمله در داستان‌های حضرت یونس و حضرت موسی، "هوت" (حوت) به معنای "ماهی بزرگ" و "نهنگ" آمده است.

الهه آناهیتا (آناهیت)، الهه‌ی ترک‌های اوغوز، مادر ماهی، پری آب، پری دریا و الهه‌ی فراوانی و افزونی به‌شمار می‌رفته است.

آکیدی‌ها را شکست داده و از میان برداشته‌اند)، با واژه‌ی «هوت hut / قوت qut / کوت kut» مرتبط باشد.

شمس‌الدین سامی در «قاموس ترکی» درباره‌ی معنای واژه‌ی «هوت // حوت» چنین می‌نویسد: [هوت (حوت) = ماهی بزرگ

برج هوت (حوت) = یکی از دوازده برج (ماه‌های سال) که خورشید در ماه فوریه وارد آن می‌شود].^{۱۰}

پس واژه‌ی «هوت» (حوت) hut، گونه‌ی آوایی دیگری از واژه‌های «گوت gut / قوت qut / کوت kut / خوت xut» می‌تواند باشد. چنانکه در فرهنگ‌نامه‌ها، معنای واژه‌ی «کوت / قوت» چنین آمده: انباشته، توده، جمع، توده‌ی فشرده، گردآمده در یک جا، مقدس، فراوان. پس واژه‌ی «بارکوت» barkut می‌تواند به معنای «ماهی بزرگ» و در معنای مجازی «فراوانی بسیار» باشد. در واژه‌ی «بارکوت» barkut، بخش «بار» bar به معنای بزرگ، بسیار، درشت، حجیم، متراکم، درشت پیکراست، و «کوت» kut به معنای نیک، خوش، خجسته، برکت، و فراوانی است. این دو واژه با هم ترکیب شده و «بارکوت» را تشکیل می‌دهند که معنای آن چنین است: «بسیار پربرکت باشد»، «بسیار خجسته باشد»، «بسیار فراوان باشد»، «بسیار شاد و نیکو باشد». به همین دلیل در میان برخی از اقوام ترک، هنگام دیدار با دیگری، این جمله را می‌گویند: bərxurdar olasan «برخوردار باشی». عبارت Bərxurdar olasan (=برخوردار باشی) در اصل barkutar olasan (=بارکوتار باشی) است. در این جمله، واژه‌ی «بارکوتار» barkutar شامل «بار» bar (= بزرگ، درشت، حجیم، متراکم)، «کوت» kut (= نیک، خوش، خجسته، پربرکت و فراوان) و «آر» ar (= پسوند اسم‌ساز) نشاندهنده‌ی جمع یا پیوستگی می‌باشد. واژه‌ی «آر» ar همچنین دارای معنای اسطوره‌ای چون «سرخ»، «مقدس»، «پاک»، «دور از پلیدی و آلودگی»، «الهی» و «خدایی» نیز هست. به‌نظر ما، عبارت «موبارک قیرمیزی اولار» یعنی «مبارک قرمز میشه» نیز به سبب وجود بخش «آر» ar در انتهای واژه‌ی «بارکوتار» Barkutar // «بارقوتار» Barqutar (برخوردار) گفته می‌شود.

بدین ترتیب، واژه‌ی «بارکوتار» barkutar یعنی «در خوبی‌ها و خوشی‌های بسیار زندگی کنی»، «در نیکی‌های فراوان باشی» و به‌صورت مجازی «بسیار تندرست، سالم و

از همین روست که در میان این مردم، ماهی را بطور گسترده ای با واژگانی چون "قوت" qut، "کوت" kut، "خوت" xut، "حوت" hut، "حیت" hit، "حِت" het و "خِت" xet می خوانده اند.

این تفاوت های آوایی به منشأیی واحد اشاره دارند و ریشه های اسطوره ای را نشان می دهند.

احتمال زیادی وجود دارد که نام های اقوام بزرگ «کوتی ها»، «حوتی ها» و «هییتی ها» (حیتی ها) که در سرزمین های آناتولی و ایران باستان زندگی می کرده اند، نیز با این ریشه مرتبط باشند.

در برخی منابع نیز آمده است که الهه "آناهیتا" به شکل ماهی تجلی می یافته است.

و این، پیوند او با عنصر آب و قدرت زاینده گی و حیاتی بخشی او را نشان می دهد.

خدای جشن، میمنت، تبریک، تبرک، شادباش و خجستگی در اسطوره شناسی ترک، به ویژه در اسطوره شناسی آغوز-ترک، با الهه "آناهیتا" در ارتباط است.

همچنین، ماهی نماد عقل، هوش، ذکاوت و درک نیز به شمار می رفت و ارتباطش با خدا "انکی" Enki نیز به همین دلیل است.

بر اساس این تحقیق و تدقیق در خصوصیات نمادین و سمبولیک ماهی در میفولوژی ترکان باستان با توجه به نقش و وظیفه ی نمادین آن (فراوانی، برکت، افزونی) چنین استنباط میشود که نام این موجود آبری نیز از منظر میفولوژی ترکان انتخاب گردیده است.

نام ترکی این موجود آبری که "بالیق" Balıq است، به احتمال بسیار قوی در اصل فرم تغییر یافته ی واژه ی ترکی «بُولُوق» Bolluq به معنی "فراوانی"، "فرونی"، "انبوهی"، "بیشماري"، میباشد که به مرور زمان طی اعصار و قرون، تغییر لکسیکی در آن (واژه بُولُوق) پیدا شده و به فرم «بالیق» Balıq درآمده است. از تحقیقات به عمل آمده چنین معلوم میشود که ترکان باستان واژه ی بالیق را به معنی "شهر" بکار میبردند نه به معنی حیوان آبری که فعلا به اسم "ماهی" می شناسیم. از این گفته ها چنین نتیجه گرفته می شود که نام دولت و کشور "هیت" hit / "هت" het / "هییتی" hiti که پیش از میلاد در آناتولی بنیان نهاده شده بود، نیز با همان الهه ی «قوت» qut / کوت

ژاک دوشن-گیمن میگوید: [این الهه ی ترک های اوغوز (آناهیت)، با الهه "نانا" Nana ("ننه" Nəne) اقوام سومری و ایلامی ترک تبار، و الهه ی کهن "آرتمیس" Artimis (الهه ی جانوران وحشی) یکی دانسته شده است].^{۱۲}

وقتی گفته می شود «کوتلو اولسون»، در اصل گفته می شود «هوتلو (حوتلو) hutlu اولسون». چون «ماهی» نماد و نشان فراوانی، افزایش و برکت است، خواستار آنیم که او (آن شخص مخاطب) مثل «ماهی» یا «ماهی گونه»، «ماهی مانند»، «ماهی وار» یعنی همچو «هوت» // «حوت» (قوت // کوت) باشد.

ماهی نیز به عنوان نماد این «کوت»، برکت، رفاه، پاکی روح و نور الهی، جایگاه مهمی در اسطوره شناسی دارد. از همین رو، در جشن ها، شادی ها، عروسی ها و نامزدی ها، از نقش ها، طرح ها و پیکره های ماهی بسیار استفاده می شود. حتی در میان برخی از اقوام ترک، ماهی به عنوان قربانی نیز پیشکش می شده است. بخشیدن یا تقسیم کردن ماهی، نوعی «تقسیم کوت» (تقسیم خجستگی) و پخش برکت و فراوانی محسوب می شده است. این اندیشه ی مربوط به «کوت kut / قوت qut» که با ماهی مرتبط است، تنها در میان ترکان اوغوز نیست، بلکه در تفکر اسطوره ای قبایل دیگر ترک مانند آلتای، یاکوت، تاتار، باشقیرت، قرقیز، قزاق، ازبک، خاکاس و دیگر تیره های ترکی نیز جای دارد. ماهی نیز به عنوان تجسم این «کوت» (خجستگی و تبرک) در تمامی آیین های مربوط به آب حضور دارد. در اسطوره شناسی اقوام ترک، آب نماد آغاز زندگی، پاکی روحی و نوزایی است. ماهی که موجودی ساکن در این آب است، به عنوان حامل «کوت» (= برکت، فراوانی، خجستگی) اعطاشده از سوی خداوند شمرده می شود. از این جهت، واژه ها و مفاهیم مرتبط با ماهی، معانی اسطوره ای و دینی داشته اند. به ویژه در پیوند با آناهیتا Anahita و انکی Enki، ماهی مقدس به شمار آمده است. ماهی همچنین به عنوان حافظ و نگهبان فراوانی و عنصر آب نگریسته می شد. به همین دلیل، در برخی از اقوام ترک، هنوز هم اصطلاحات، تفسیرات و تعبیرات مرتبط با ماهی وجود دارد. برخی از قبایل و طوایف ترک، الهه ی برکت را به شکل "ماهی پوش" تصویر نموده اند.

ما در "اوغوزنامه" مبنی بر اینکه «گوسفند سفید» و «گوسفند سیاه» از سوی ترکان، نماد و توتّم بشمار میرفته نیز برمیخوریم.^{۱۴}

در میان اقوام کهن ترک، «گوسفند» به عنوان اُنقون ongun، نماد و نشان زئومورفیک حاصلخیزی، محصول دهی، پرباردهی، باروری و افزونی نسل محسوب می‌شده است.

برای آنکه پسران اوغوزخان در آینده تولید و افزایش نسل یابد و زندگانی‌شان پر از فراوانی گردد، گوسفند را به عنوان اُنقون ongun و توتّم آنها به آنان اختصاص میدهد.

[اعتقاد و باور به اُنقون و توتّم زئومورفیکی (حیوانی) بودن گوسفند، تا روزگار نزدیک، در میان بسیاری از اقوام ترک زنده بوده است. آنان بر این باور بودند که گوسفند، اُنقون و توتّم حاصلخیزی، پرباردهی، باروری و افزونی بود.

بنابراین تفکرو باور اُنقون و نماد بودن گوسفند چنان نیرومند بوده است که تا دهه‌ی ۱۹۳۰ قرن بیستم نیز همچنان زنده مانده است. اِتنوگراف (=مردم‌شناس، مردم نگار، قوم نگار) روس، آ. لپسکی A. Lipski چنین می‌نویسد: «در میان ترکان خاکاس، از دیرباز مجسمه‌ی گوسفند - قوزه منگیر (Quze Mengir)، اُنقون و توتّمی بوده که به باروری و زایش گوسفندان یاری می‌رسانده است.»

از این‌رو، خاکاس‌ها جشن و آیین شادمانی محصول موفق را (پس از برداشت غلات) در کنار قوزه منگیر برگزار می‌کردند و به شرف او قربانی می‌کردند و از قربانی به او سهمی می‌دادند و به همین دلیل، مردم ترک آذربایجان نیز بر روی سنگ‌قبرها و سنگ‌نشان‌ها تصویر سر و کله‌ی گوسفند و نقش قوچ را ترسیم می‌کردند.^{۱۵}

برخی از اقوام ترک، بز (نر آن، یعنی تکه) را به عنوان نماد و نشان فرخندگی و فراوانی برگزیده اند. بز نیز، چون گوسفند، حیوانی بسیار سودمند و سودرسان بوده و همزمان به عنوان نماد بهار شمرده می‌شده، پس به عنوان نشان و توتّم فرخندگی و فراوانی نیز برگزیده شده است.

در خصوص نقش بز در میفولوژی ترکان، جای دارد که به اثر میرعلی سیداوف اشاره شود که در آن میگوید: [«به مانند زئوس در یونان، الهه "امبار" Ambar، نگهبان و محافظ زنان، برخی ویژگی‌های اسطوره‌ای الهه Diza

/kut /حوت hut /خوت xut «یا به عبارتی با الهه‌ی ماهی، «آناهیت» یا «آناهیتا» مرتبط است.

در اسطوره‌شناسی شماری از اقوام ترک، «گوسفند» Qoyun نماد و نشان خیر، برکت و فراوانی شمرده می‌شود. افزایش گوسفندان و تبدیل گوسفندان سفید و سیاه به نماد زئومورفیک و اُنقون، در جهان‌بینی اسطوره‌ای ترک‌های اوغوز اهمیت زیادی دارد. در اسطوره‌شناسی ترک، به‌ویژه در میان ترک‌های اوغوز، گوسفند به عنوان «اُنقون» (نماد توتّمی مقدس) شناخته می‌شد. گوسفند سفید و سیاه دارای معانی اسطوره‌ای متفاوتی بودند و گاه به عنوان تجسم نیروهای آسمانی در زمین در نظر گرفته می‌شدند. این مسئله نشان می‌دهد که در تفکر اسطوره‌ای، حیوانات تنها موجوداتی زیستی نبوده، بلکه دارای ماهیت معنوی و نمادین نیز بوده‌اند. نام حیوان «گوسفند» نیز می‌توان گفت از این رو انتخاب شده است که در زبان ترکی کهن (به‌ویژه در میان ترک‌های امروزی ازبک)، واژه‌ی «قویون» Quyun به باران و باران‌های سنگین و پُرشدت توام با طوفان گفته می‌شده است و می‌دانیم که باران نیز خود نماد فراوانی، خیر و برکت است. اگر باران ببارد، در زمین جویبارها، نهرها و رودها جاری می‌شود و آب فراوان می‌گردد؛ و زمانی که آب فراوان باشد، گیاهان، کشت و زرع، غلات و میوه جات نیز فراوان خواهند بود. از این رو، نام حیوان «گوسفند» Qoyun با واژه‌ی «قویون» Quyun (= باران) به هم پیوند دارد.

[جزء «قو» Qu در واژه‌ی «قویون» Quyun، در بسیاری از زبان‌های اقوام ترک کهن به معنای خدای آذرخش و رعد و برق بوده است.

به همین دلیل، نام خدای رعد و برق و آذرخش در میان ترک‌های هون Hun نیز، «قوار Quar // کوار Kuar» است.

واژگان "کوی Kuy / قوی Qu / کو ku / قو qu" در زبان‌های ترکی آذربایجانی، ازبکی، آلتایی، اویغوری، قزاقی، تاتاری، باریبین، تِلِه‌اوت (تئلئوت)

و دیگر زبان‌های ترکی به معنای "صدا، فریاد، داد زدن، خبر دادن، جار زدن" به کار می‌رود.

این واژه‌ی ترکی، در واژه‌ی ترکی «گوش» یعنی «قولاخ» نیز به کار رفته است.^{۱۳}

تاریخی تا دوران نخستین دودمان پارسی، یعنی هخامنشیان، جایگاهی ویژه در هنرهای ظریف داشته است. [این گلدان یا کوزه و یا تُنگِ آب، در تمدن دوره‌ی سومر – اکد گاه در دست خدای آب (انکی Enki // انا EA) است، اما در آن دوره‌ها، همچون دوران‌های بعد، بیشتر اوقات "لاهمو" (لاحمو) Lahmu آن را در دست دارد. چنین به نظر می‌رسد که این نقش به آفرینش‌های "ئا" و "آبرو" مربوط بوده و نماد زایش و فراوانی بوده است.]^{۱۷} ظاهراً نام اکدی این گلدان «هگالو» Hegallu بوده که به معنی فراوانی است.

در خصوص واژه ی هگالومیتوان گفت که در این واژه، "He" همان "ها" ha / "خا" xa (= دانه / بذرتخم)، "گال" gal (= ضخیم / متراکم / توده‌ای) و "لو" lu نیز پسوند مالکیت است، که در مجموع به معنای "بسیاری"، "افزونی" و "فراوانی بیش از حد" است.

در بسیاری از ملل ترک‌زبان «گرگ» از برجسته‌ترین توت‌های ژئومورفیک (حیوان نماد) شمرده شده است و گاه به‌گاه خورشید به شکل این حیوان تصور شده است. دقیقاً به همین دلیل نیز در افسانه‌های اسطوره‌ای کهن، افسانه‌های تاریخی، حماسه‌ها و قصه‌ها گرگی (= بؤری böri) که نماینده و تمثیل گر خورشید است، همیشه با پرتو خورشید و در ارتباط با آنوار آن، به چشم مردم ظاهر می‌شده است.

برای مثال، در «اوغوزنامه» وقتی گرگ از آسمان فرود می‌آید، به شکل انسان‌شده و انسان گونه‌ی خورشید، درون نواری یا دسته پرتوی از نور، وارد خیمه‌ی (چادر) اوغوز می‌شود و به او راه نشان می‌دهد: نقل قول از اوغوزنامه:

[هنگامی که صبح زود شد، به چادر اوغوز خان، نوری (پرتو روشنایی، شعاع نوری) یا اشعه‌ای از خورشید وارد شد. از درون آن نور، روباه آسمانی رنگ، گرگ نر بزرگی با رنگ نقره‌ای آسمانی بیرون آمد.]^{۱۸}

گرگ، در اسطوره‌شناسی ملت‌های ترک، به‌دلیل اینکه نشانه‌ی خورشید است، به‌عنوان نماد تبرک (مقدس) و خوش‌یمنی نیز شمرده می‌شود. به این گرگ در زبان مغولی «بؤری» böri گفته می‌شود. واژه‌ی «بوری» Bori در اصل «باریغ» Barıg یا «باریق» Barıq بوده است.

"دیزا" (الهه آب، باروری و زایش در میان اقوام باستانی آسیای میانه) را نیز به خود گرفته بود. افسانه‌ای هست که گویا یک بُز کوهی وحشی از کوه به‌سوی الهه "آمبار" مقدس می‌آمده و با دوشیدن آن بُز، شیرش را می‌نوشیده است. یعنی خدایان، الهه‌ها، پهلوانان و دلیران، توسط بُز پرورش یافته‌اند. آن ذات و شخصیتی که در حماسه‌های اقوام ترک توسط بز پرورش می‌یابد، جوهر و خود ذات طبیعت زنده است. تولد، زندگی و مرگ انسان به بهار، تابستان و زمستان طبیعت تشبیه می‌شد.

تصور مرگ و زندگی دوباره ی طبیعت، در باور سومری‌های باستان نیز وجود داشته است. آیین و مراسمی که به افتخار خدای باروری سومریان، «تموز» Temmuz، برگزار می‌شد، نیز با چنین باوری همخوانی داشت.

در میان آذربایجانی‌ها در گذشته، نبرد میان بهار و زمستان را به‌صورت آیین و مراسمی برگزار می‌کردند. این باور در فولکلور بومی ملت ترک آذربایجان و در آیین نمایشی «کوسا-کوسا» Kosa-Kosa بازتاب یافته است. کوسا Kosa نماد زمستان است و بُزی که او را می‌کشد، نماد تابستان و بهار می‌باشد. کوسا (زمستان) می‌خواهد هرچه هست جمع کند و ببرد، و نمی‌خواهد برود. بز برای پایان دادن به زندگی او، با او (زمستان) می‌جنگد و او را می‌کشد.

این نبرد، ریشه‌ای میفیک و اسطوره‌ای دارد. در نبرد میان زمستان و بهار، اندیشه‌ی ابتدایی و آغازین خلق، جهان‌بینی‌شان، و باور به تحول همیشگی جهان بازتاب یافته است. بز در میان بسیاری از اقوام باستانی، از جمله اقوام ترک‌زبان، به‌عنوان نماد بهار و محصولاتی که با بهار مرتبط می‌باشد، شناخته می‌شده است. در باور اقوام کهن ترک، بُز نماد بهار و نعمت‌های آن است، و چون نماینده بهار است، در حماسه‌های ترکی بیش از هر کس دیگر، او در فکر و نگران احیای دوباره طبیعت است.]^{۱۶}

یکی از نمادهای فراوانی و برکت، گلدان یا کوزه است. گلدان یا کوزه، گردنی کوتاه و تنه‌ای گرد دارد که آب از دهانه‌اش لبریز است. گاه به تصویر کشیده می‌شود که انواع ماهی‌ها در درون آن شنا می‌کنند یا جای آب آن را پر کرده‌اند. ممکن است تمامی تندیس‌ها این گلدان را در دست داشته باشند. این گلدان یا کوزه، از کهن‌ترین دوران

(=آغ // آق // آک)، در اسطوره‌شناسی ترک به خدا مربوط است، نشانه‌ی خدا و رنگ خداست. واژه‌ی «بار» Bar در زبان ترک‌های باستان، در اصل «پار» par بوده است.

واژه‌ی «پار» گونه‌ی آوایی واژه‌ی «بار» است. «پار» در زبان ترکی کهن، معنای «خدا» را داشته است. «پار» همچنین معنای «درخشیدن»، «تابیدن»، «تشنه‌شدن» را نیز داشته است، به این سبب که نخستین خدای مردم ترک خورشید بوده است، بنابراین واژگان «بار» و «پار» که به معنای خدا به کار می‌رفتند، معنای درخشیدن، درخشش و تابش را نیز یافته و در این معانی نیز استفاده شده‌اند.

به این ترتیب، واژگان «باراق» baraq / «باروق» baruq / «پاراق» paraq / «پاروق» paruq که به معنای ایزد و خدا به کار می‌رفتند، به معنای «خدای درخشان» و «خدای تابان» نیز استفاده می‌شده‌اند. با در نظر گرفتن اینکه واژه ترکی بار به معنی و مفهوم درخشان و از طرفی هم واژه ترکی آق به معنی سفید می‌باشد، پس بی جهت نخواهد بود که واژه ی «وَرَق» رایج و مستعمل در زبان عربی و فارسی را نیز (با در نظر گرفتن تبدیل صامت "ب" B به صامت "و" V) ماخوذ از همین واژه ی ترکی باراق بدانیم.

باراق baraq < وراق varaq < وَرَق varaq. وقتی گفته می‌شود: دفتر صدربرگ یعنی دفتری که یکصد "برگ" یا "وَرَق" دارد. چنین معلوم می‌شود که واژه ی "برگ" سینونیم واژه ی "ورق" می‌باشد. بنابر این واژه ی "برگ" با واژه ی "وَرَق" مترادف و هم معنی می‌باشد. واژه ی "برگ" مستعمل در زبان و ادبیات فارسی، در اصل ماخوذ از واژه ی ترکی "باراق" و فرم تغییریافته ی دیالکتی آن می‌باشد. باراق baraq (باراگ barag) < بَرَق bəraq (برگ bərag) < بَرگ bərg.

واژگان «باراق» baraq / «بَرَق» bəraq در زبان مردم ترک ازبک هنوز هم به معنای «سودمند»، «برکت»، «مفید»، «سودآور»، «فراوانی» و «زیادی» به کار می‌روند. واژه‌ی «باروق» Baruq / «بُوروق» Boruq / «بُورُوک» Borok وارد زبان عربی شده و به معنای «آذرخش»، «درخشش رعدوبرق» و «برق» (= الکتریسیته) به کار گرفته شد.^{۲۲}

به همین دلیل، برای نشان دادن نشانه و نماد هشداردهنده‌ی خطر برق و برق‌گرفتگی، و برای نشان دادن

«باریغ» Barıg یا «باریق» bariq، چون به عنوان نماد و نشان خورشید شمرده می‌شده، معنای «تنگری» (خدا) یا «الله» را نیز، گاه‌به‌گاه باخودحمل کرده است و به همین دلیل، با افتادن «غ» نرم در پایان این واژه، به صورت «باری» درآمده است.

این واژه در این معنا، همان‌گونه که در زبان و ادبیات فارسی در ترکیب «باری»، «باری تعالی» (= خداوند) به کار می‌رود، در اصطلاحی که به معنای خداست، نشان داده می‌شود.^{۱۹}

این واژه اکنون نیز، در زبان و ادبیات فارسی به معنای خدا به کار می‌رود.

باریغ Barıg <---- باری Barı <---- Bari باری واژه‌ی ترکی "باریق" Barıq را عرب‌ها نیز، از زبان مردم ترک گرفته‌اند و آن را به شکل «بارق» Barq / «برق» Bərq درآورده‌اند، در ابتدا برای رعد و برق، درخشش آذرخش، و در زمان‌های اخیر به معنای الکتریسیته به کار می‌برند.^{۲۱}

واژه‌ی «برق» Bərq در زبان عربی-فارسی هم اکنون نیز برای درخشیدن، درخشش، تشنه‌شدن، نورافشانی و تابش (= برق زدن) به کار می‌رود. بنابراین، واژه‌ی «برق» Bərq که در زبان و ادبیات عربی-فارسی به کار می‌رود نیز، بن ریشه اش از واژه‌ی ترکی-مغولی «باریغ» bariğ، «باریق» bariq گرفته شده است.

بخش نخست واژه‌ی ترکی-مغولی «بُوری» Bori یا «بُوری» Böri یعنی «بُور» Bor / «بُور» Bör، وارد زبان فارسی شده و اکنون نیز به معنای «بریدن»، «برنده» (= تیز)، «قطع‌کننده» و «پاره‌کننده» به کار می‌رود.

بخش دوم واژه‌ی ترکی-مغولی «باریق» Barıq، یعنی «یق» // «ایق» İq، را می‌توان با واژه‌ی کهن ترکی «آق» aq / «اوق» oq مرتبط دانست.

واژه‌ی «آق» aq یا «اوق» oq در زبان ترکی کهن به معنای خدا به کار می‌رفته است و به عنوان اثبات، می‌توان گفت واژه‌ی «أوقان» oqan یا «اوغان» oğan (= خدا، ایزد، رب)^{۲۱} نیز به همین «آق» aq / «آغ» ağ یا «اوق» oq / «اوغ» oğ مربوط است. می‌توان گفت معنای نخست و درجه اول واژه‌ی «آق» یا «اوق» همان خداست، و معنای درجه دوم آن تیر و پیکان (= أوق oq // أوک ok // أوخ ox) به‌شمار می‌رود. همان‌گونه که رنگ «سفید»

که هم علامت جمع است و هم به معنای "چهره"، "صورت"، "سیما" و "رُخ" است، به وجود آمده است. واژه‌ی "کوروت" korut یا "قُورود" qorud به معنای "خورشید چهره" / "خورشید رُخ"، "آفتاب روی" است. یعنی آن که صورت، چهره و رخسارش شبیه خورشید یا آفتاب است. چنان‌که برخی از اقوام ترک، واژه‌ی "خُروز" xoruz را در همین معنا، برای خروس به کار برده‌اند. واژه‌ی "خُروز" xoruz در اصل همان "کوروز" kor. üz // "قُوروز" qor. üz میباشد. فرآیند تبدیل واژه‌ی "کوروت" korut یا "قُورود" qorud به "کوروز" koruz یا "خوروز" xoruz (خروس) را می‌توان چنین نشان داد:

کور. اود kor.ud / قُور. اود qor.ud < کُور. اوث kor.uth // کُور. اوز kor.uz / قُور. اوث qor.uth // قُور. اوز qor.uz < خُور. اوث xor.uth / خُور. اوز xor.uz < خُوروز xoruz (=خروس)

این واژه‌های مرکب ترکی، واریانتهای فونتیکی یکدیگرند. لازم به ذکر است همین واژه مرکب ترکی "کور. اوث" kor.uth به معنی "آتشین چهره"، "آتش چهره"، "آتشین رُخ"، "آفتاب روی"، "خورشید چهره"، در اسامی اشخاص چون "کوروس" Kuros و "کوروش" Kurosh امروزی تجلی یافته، خود را به وضوح می‌نمایاند. بنابر این چنین معلوم میگردد که اسامی اشخاص چون "کوروس" و "کوروش" (= نام اولین شاه سلسله‌ی هخامنشی)، ریشه در میفولوژی و زبان ترکی داشته و علیرغم تغییرات آوایی و فونتیکی جزئی، در جرگه‌ی اسامی ترکی به شمار میرود. در اینجا جا دارد به این موضوع هم اشاره شود که نخستین شاه سلسله پارسی یعنی کوروش، دو رگه بوده و نسب او از طرف مادر، ترک مادی است. او پسر ماندانا و نوه‌ی آستیاک آخرین شاه ترکان ماد میباشد. کوروش تا رسیدن به بلوغ و کودتا علیه پدر بزرگ خویش (=آستیاک)، و براندازی حکومت ترکان ماد به سرکردگی آستیاک، در دربار ماد رشدونمو یافته و طی این مدت زندگی در دربار و سرای حکومتی ماد، به تمامی امورات دولتی و اداره‌ی دولت و چم و خم و زیر و بم و نقاط ضعف دولت و اداره‌ی حکومتی ترکان ماد از نزدیک واقف و آشنا شده و سرانجام طی تباری با وزیر آستیاک بنام هارپاک یا آرباک، حکومت ترکان ماد را بر انداخته و برای

نماد برق در میان ملت‌های جهان، از نمادی که معنای واژه‌ی «بُورُوک» borok را می‌رساند، بهره می‌برند.

در زبان عربی، از واژه‌ی ترکی «بارق» barq / «بارک» bark، واژگان گوناگونی به معنای «تبریک» و «طهنیت گویی» پدید آمده است. از جمله، واژه‌هایی مانند «بارک‌الله» barək əllah که در آن «بارک» barəkə (= مبارک، خجسته)، «تبریک» (= شادباش گفتن، طهنیت گفتن)، «بارقه» barqə (= برق، درخشش آذرخش)، و غیره پدید آمده‌اند. واژه‌ی «تبریک» در زبان عربی به معنای «خوش‌شانسی، نیکبختی و موفقیت خواستن» است. در زبان عربی، در واژه‌ی «بُورُوک» borok (که پیشتر ذکر شد)، بخش «بُور» bor به معنای «بریدن»، «بریده»، «دوپاره‌شده» و «اُوق» oq (= اُوک ok، اُوخ ox)، به معنای «تیر و پیکان نوک‌تیز» است. پس، واژه‌ی ترکی «بُورُوک» borok به معنای «تیر شکسته شده» است که این نیز به‌عنوان نماد برق (=الکتریسیته)، برای همه‌ی ملت‌های جهان آشنا و شناخته‌شده است. از نظر ما، واژگان امروزی زبان انگلیسی مانند break با تلفظ: بریک (= شکستن // خُرد شدن)، breaking، بریکینگ (= شکاندن، خُرد کردن)، broke، بروک (= شکست، خرد شد) و broken بروکین (= شکسته، خُردشده) نیز از همان واژه‌ی کهن ترکی «بُورُوک» borok گرفته شده و در زبان انگلیسی کاربرد یافته‌اند. برخی از اقوام ترک، از جمله ترکان اوغوز، واژه‌ی «بُوری» bori / «بُوری» böri (= جانور درنده یا گرگ) را به شکل «کورت» kurt // «قُورد» qurd به‌کار برده‌اند. آنان این واژه را به‌عنوان سَمْبُل و نماد خورشید، مقدس شمرده‌اند. واژه‌ی «کورت» kurt / «قُورد» qurd در اصل «کوروت» korut / «قُورود» qorud بوده است، که در گذر زمان، در دیالکت مردم ترک، به شکل «کورت» kurt یا «قُورد» qurd در آمده است.

"کوروت" korut یا "قُورود" qorud، از واژه‌ی ترکی باستان "کور" kor یا "قُور" qor (= آتش، خورشید، نور خورشید، پرتو نور) و پسوند "اوت" ut / اود ud / اوز uz

حال واژه‌ی "قوت" qut در زبان مغولی نیز به معنای مبارکی، سعادت، بخت، اقبال و دولت است.^{۲۵} [واژه‌ی "قوت" با اندیشه و تفکر اسطوره‌ای ترک مرتبط است و در زبان‌های ترکی معانی جالب و ویژه‌ای داشته است. معانی "قوت" qut چون "دهنده‌ی روح / جان"، "جوهره‌ی زندگی"، "خوشبختی" و دیگر مفاهیم، در میان اقوام ترک به‌طور گسترده‌ای رایج بوده است.

«منلیک تَکین» (که در قرن نهم میلادی حکومت کرده)، پس از اینکه به مقام خاقانی رسید، در "اولوغ تَنکیر" (Uluğ Tenkir) قوت گرفته، عنوان "آلپ تولوک بیلگه خاقان" (= خاقان دانا، قهرمان وسخت کوش) را به دست آورد.

"— معنای جمله‌ی بالا چنین است:

در آسمان بزرگ، منلیک تَکین «ağ yazı» (= قوت / خوشبختی) یافته، عنوان و لقب "Alp Tuluk Bilge Kağan" یعنی "خاقان دانا، قهرمان، و سخت‌کوش" را گرفته بود. (تولوک = کسی که زحمت را دوست دارد / سخت‌کوش).^{۲۶}

یکی از واژه‌ی مرسوم و رایج در سنت‌ها و رسم و رسوم آیین‌های مردم ترک، واژه‌ی «آلقیش» alqış و "آلقیشلاماق" alqışlamaq میباشد که ریشه در همین آیین و رسم "کوتلاماق" (= تبریک، تبریک گویی، میمنت، طه‌نیت) ترکان دارد.

زمانی که کسی، شخصی دیگر را مورد «آلقیش» قرار می‌دهد، در حقیقت و در واقع، او را تبریک می‌گوید و عمل «کوتلاماق» (= تبریک گفتن) را انجام می‌دهد.

می‌توان گفت که واژه‌های «آلقیش» و «آلقیشلاماق»، با «قوت qut / کوت kut» و فعل «کوتلاماق»، از یک ریشه و دارای یک معنا هستند.

برای توضیح این موضوع، لازم است واژه‌ی "آلقیش" را شرح دهیم.

[در واژه‌ی «آلقیش» alqış، بخش «آل» al، معانی متعددی دارد].^{۲۷}

[واژه‌ی «آل» دارای طیف متنوعی از معانی است: نیرنگ / فریب / تبار / نسل (در عربی) / قرمز و سرخ. واژه‌ی «آل» با تفکر و اندیشه‌ی اسطوره‌ای مرتبط است.

دانشمند آذربایجانی «بوداقوف»، واژه‌ی «آل» را واژه‌ای چغتایی (جیغاتای) و ترکی می‌داند].^{۲۸}

نخستین بار در تاریخ؛ حکومتی از تبار پارسی (فارسی) تحت عنوان هخامنشی را بنیان نهاد.

گُور.اوث kor.uth < گُور.اوس kor.us < گُوروس Korus < گُوروش Korush

ایمان به خورشید، به‌صورت کم‌وبیش دگرگون‌شده، در افسانه‌ها و داستان‌های دیگر اقوام ترک نیز بازتاب یافته است. از این دیدگاه، افسانه‌ی "خروس و پادشاه" جالب توجه است. در داستان، خروس با خورشید و شاه با تاریکی مرتبط است. روشن است که در میان بسیاری از ملت‌ها، از جمله ملل ترک، خروس به عنوان نماد زئومورفیک (حیوان‌گونه) و توتمی است که طلوع خورشید را خبر می‌دهد. از همین روست که اغوزخاقان، هنگام اعطا و بخش نمودن فرمانروایی به پسرانش، خروس را به‌عنوان توتم و نشانه‌ی قبیله‌ای به آن‌ها می‌دهد و ماسک و نقش آن را (= نقابش را) بر سر چوبی به بلندای چهل "کولاج" (واحد قدیمی طول) قرار می‌دهد.

[در میان اقوام ترک، از آن جمله در اسطوره‌شناسی ترکان اغوز، خروس نماد روشنی، روز، نور و خورشید است که شاه آن را می‌بلعد (به این مفهوم که در طبیعت، شب و تاریکی، خورشید را می‌بلعد، یعنی خورشید غروب می‌کند. سپس شکم شاه پاره شده و خروس به دنیای روشنایی و روز روشن بازمی‌گردد.

از دید اسطوره‌شناسی ترک، می‌توان چنین توضیح داد: شب (شاه)، خورشید (خروس) را هنگام غروب می‌بلعد، و صبحگاهان هنگام دمیدن سپیده (پاره شدن شکم شاه)، خروس به روشنایی و روز روشن بیرون می‌آید و خورشید دوباره جهان را روشن می‌سازد].^{۲۹}

[در میان ترکان آلتایی و قزاق، خدایی به نام "قودای" Quday یا "قوتای" Qutay وجود دارد. در نام "قودای" (در لهجه‌ی قزاقی و قرقیزی: "کودای")، واژه‌ی "قود qud / قوت qut" به‌کار رفته است. بخش "قود" qud // "قوت" qut موجود در ترکیب "قودای" quday // "کودای" Kuday، به معنای خوشبختی، روح، نیروی حیات، مغز و جوهره‌ی زندگیست پس، نام این خدا به معنای "بخشنده‌ی نیروی حیات و زندگی"، "بخشنده‌ی روح"، "آفریننده" و "آفریننده‌ی انسان" است].^{۳۰}

[واژه‌ی "قوت" qut در «دیوان لغات‌الترک» به معنای "سعادت"، "دولت"، "بخت"، "اقبال" آمده است. درعین

در همان فرهنگ، به معنای «پیروزی و فتح» آمده است.

۳۴

و می‌دانیم که واژه‌ی «کوی» *kuy* در زبان ترکی کهن، به معنای «شهرت، آوازه، نام‌آوری، سیطره، نام در کردن، بلند آوازی، معروف، مشهور و شناخته شدن» است. در زبان‌های گوناگون کهن ترکی، می‌دانیم که سه گروه زبانی «د» *d*، «ز» *z* و «ی» *y* وجود دارد؛ یعنی برخی از اقوام ترک، حرف «د» را به جای «ی» یا «ز»، یا حرف «ی» را به جای «د» یا «ز»، و «ز» را به جای «د» یا «ی» تلفظ می‌کنند و بالعکس. بنابراین، واژه‌های «قوت» *qut* / *qud* / قوی *quy* / قوز *quz* / قوس *qus* / قوش *quş* گونه‌های آوایی (فونتیکی) یکدیگرند.

تمام این‌ها دارای معنای «شهرت، آوازه، سیطره، نام‌آوری و نام در کردن، مشهور شدن» هستند. بر این اساس، واژه‌ی «آلقیش» به‌طور کلی به معنای «شهرت و آوازه‌ی والا و بلند، رفیع منزلت» است، و «آلقیشلاماق» یعنی بلند و بالا دانستن، آوازه دادن و نامدار نمودن کسی و بلند آوازی نمودن کسی (= معرفی کردن و اعلام نمودن) با صدایی بلند و رفیع توام با همه‌ی وسوس و زدن‌ها و کف زدن‌هاست.

و نتیجه این‌که، به احتمال بسیار زیاد، واژه‌ی «کوت» *kut* که در فعل «کوتلاماق» (=خجستگی، تبریک گفتن) وجود دارد، همان واریانت یا گونه‌ی دیگر فونتیکی (=صوتی) واژه‌ی «کوس» *kus* یا «کوی» *kuy* است. و زمانی‌که کسی به دیگری تبریک می‌گوید، به سوی او ندا می‌زند و با شادمانی، رُخداد خوب، نیک، سودمند و فرخنده‌ای را که بر او واقع شده، خطاب به او با فریاد و بلند یادآوری و اعلام می‌کند.

[واکاوی واژه‌ی «قوت» *qut* که در کتاب دده قورقود به کار رفته، به روشن شدن مجموعه‌ای از مسائل، به‌ویژه مسائل مرتبط با جهان اسطوره‌ای، یاری می‌رساند.

واژه‌ی «قوت» را نه تنها در دده قورقود، در آثار نسیمی، و سنگ‌نوشته‌های ترکی کهن می‌توان یافت، بلکه در زبان‌های ازبکی، قرقیزی، ترکی، یاقوتی، اوغوری و کارائیمی نیز به‌وفور دیده می‌شود.

این واژه در زبان‌های ترکی بسیار پرمعناست؛ معانی آن شامل: «روح، نیروی حیات و زندگی، خوشبختی، سعادت، برکت، کامیابی، موفقیت» و دیگر مفاهیم است. [۳۵

«و. و. رادلوف» برای این واژه، در زبان‌های چغتایی و اوغوری، معنای «مکر و حيله، نیرنگ و فریب، فریب دادن»، در زبان آلتایی، معنای «بلندی، قدرتمند، قادر، توانا»، و در لهجه‌های تاتاری (قازان، کریمه)، کومان، ترکی و شماری دیگر از زبان‌های ترکی، معنای «سرخ»، «مُهر و نشان سرخ» را ذکر می‌کند. [۲۹

[بسیاری از این معانی، هنوز هم در زبان ادبی ترکی آذربایجانی به کار می‌روند.

واژه‌ی «آل» در عین حال به معنای «بلند، رفیع، والا، قدرتمند، نیرومند»، نام الهه‌ی آتش نیز بوده است. [۳۰

[یکی دیگر از معانی این واژه‌ی چندمعنایی، «مقدس و قدسی» است. [۳۱

واژه‌ی «آل» در زبان ترکی (با در نظر گرفتن خورشید)، به معنای «سرخ بلند» "سرخ بلند آسمان"، "سرخ واقع در بلندای آسمان" است.

ترک‌های آذربایجان، از واژه‌ی «آل» ترکیباتی ساخته‌اند که معنای تبرک، قداست و قدرت را می‌رسانند و یکی از این واژه‌ها، همان «آلقیش» است.

[برخی از تئوریک‌های (تُرک شناسان) روس نوشته‌اند که واژه‌ی «آل»، نام الهه‌ی آتش و اُجاق در میان اقوام ترک‌زبان بوده است. [۳۲

بنابراین واژه‌ی «آل» و واژگان برگرفته از آن، در آغاز نام الهه‌ی خیر و نیکی، خوش‌یمنی، یعنی الهه‌ی آتش و اُجاق بوده است.

«آل» که معنای «بلند، رفیع، والا، قدرتمند» را می‌دهد، نام خدای خورشید بلندمرتبه، و همچنین الهه‌ی آتش بوده که نماد زمینی خورشید شمرده می‌شده است.

معنای "بلند"، "بلند جایگاه"، "رفیع" و "قدرتمند" واژه‌ی «آل»، خیلی کهن‌تر است.

پیوند دادن آن با باورهای اسطوره‌ای، به دوره‌های بعدتر مربوط می‌شود.

بخش دوم واژه‌ی «آلقیش»، در اصل «قوس» *qus* یا «کوس» *kus* است که در تلفظ، حرف «س» به «ش» تبدیل شده است.

واژه‌ی «کوس» *kus* / «قوس» *qus* در فرهنگ «قاموس ترکی» اثر «شمس‌الدین سامی»، به معنای «طبل بسیار بزرگ» آمده است. [۳۳ واژه‌ی «قوز» *quz* / «کوز» *kuz* نیز

«قارقما تمیش قوت بر قایمان تنوس» یعنی : گفته اند غرق مشو ! قوت را ببخش و با روانی استوار بایست واژه‌ی «قوت» (در معنای خوشبختی) در اثر «قوتادغو بلیک» یوسف خاص حاجب نیز آمده و به معنای «موفقیت ، ظفر و کامیابی» به کار رفته است؛^{۴۰} همچنین در کتاب فال کشف شده در "یارخوتو" yarxoto و در بسیاری دیگر از منابع قابل مشاهده است^{۴۱}.

«بوداقاوف»، «مالوف»^{۴۲}، «تامسن اشتاین»، «شیخ سلیمان افندی بخاری»^{۴۳}، «رادلوف»^{۴۴}، نویسندگان لغت نامه‌های ترکی کهن^{۴۵}، «اوروجاوف»^{۴۶} و دیگران، واژه‌ی «قوت» qut را واژه‌ای اصیل ترکی دانسته‌اند.

در داستان‌ها و افسانه‌های ترک، اغلب به عباراتی چون «گله‌ی گوسفند»، «باران پربرکت»، «ماهی آورنده‌ی فراوانی» و «خورشید پرتوپراکن» برمی‌خوریم.

این تصاویر، برداشتها و تصورات ترک درباره مفهوم «کوت» // «قوت» را نشان می‌دهند. این نمادهای اسطوره‌ای نتیجه‌ای طبیعی از جغرافیای زیست و شیوه‌ی زندگی طوایف و قبایل گوناگون ترک است. این مفاهیم همچنین در ادبیات ترک، در داستان‌ها، افسانه‌ها و منظومه‌ها جایگاه گسترده‌ای یافته‌اند. در عین حال، این مفاهیم نشان‌دهنده‌ی رابطه‌ی ترک با خدا، نگاه او به طبیعت و جایگاهش در کیهان هستند. «کوت» // «قوت» در فرهنگ ترک، در عین حال نماد نیروی معنوی و نیز فراوانی مادی و رفاه بوده است. از این رو، مفهوم «کوت» kut نه تنها به معنای موفقیت و برکت است، بلکه به مثابه نوری الهی، جوهره‌ی روح و اساس هستی معنوی انسان درک می‌شود. این مفهوم در سنت دولت‌داری ترکان نیز نمود پیدا می‌کند. منبع اصلی مشروعیت دولت‌های ترک باستان، «کوت»ی بوده که از خداوند دریافت می‌شده است. این مفهوم از آسیای میانه تا آناتولی، ردپای خود را در جغرافیایی وسیع برجای گذاشته است. به همین دلیل، در میان ترکان، حیوانات و پدیده‌های طبیعی‌ای که نشانه‌ی «کوت» داده شده از سوی خدا هستند، مقدس شمرده شده‌اند. برای نمونه، ماهی، گوسفند، آب، باران، خورشید و ردوبرق از این دیدگاه اهمیت ویژه‌ای دارند. در نظام اعتقادی ترکان، این موجودات طبیعی هم تجلی فراوانی‌اند و هم نمود قدرت خداوند. مفهوم «کوت» همچنین به اجداد و نیاکان نیز مربوط می‌شود. ترکان باور داشتند که

در یادمان‌های کهن ترک، مفهوم «کوت» kut به روشنی بیان شده است.

در نوشته‌های اورخون-ینی سنی آمده است که فرمانروا با دریافت «کوت» از سوی خداوند، به تخت می‌نشیند. این به منزله‌ی قراردادی میان خداوند و شاه تعبیر می‌شود. اگر فرمانروا «کوت» خود را از دست بدهد، یعنی رضایت خداوند را از دست بدهد، از تخت سقوط می‌کند یا کشورش دچار فاجعه و فلاکت می‌شود. این باور، پایه‌ی دیدگاه سیاسی و دینی ترکان را تشکیل می‌داد.

مفهوم «کوت» در میان ترکان، نشان‌دهنده‌ی مشروعیت حکومت دولت و خاقان نیز هست. بر اساس باور ترکان باستان، خاقان فردی است که از سوی خداوند «کوت» دریافت کرده و از طریق همین «کوت» است که حق فرمانروایی بر مردم را دارد. در عین حال، این «کوت» به طور مستقیم با رفاه مردم، فراوانی، و قدرت دولت مرتبط دانسته می‌شود. اگر خاقان «کوت» خود را از دست دهد، این برای مردم نشانه‌ای از بدبختی و برای دولت به معنای فروپاشی است. از این رو، «کوت» هم به عنوان نیروی سیاسی و هم دینی جلوه‌گر شده است.

در سطر نهم از کتیبه‌ی کوچک «گؤل تکین» می‌خوانیم:

"Tanrı yarlıgıdogın üçün özüm gutim üçün kağan ubratın"^{۳۶}

«برای آن که خداوند مرا مورد لطف و بخشایش قرار داد و به من قوت من عطا کرد، به فرمان خاقان پاسخ دادم.»
در سنگ نبشته‌ی موگیلیان خان (سده ی ۸-۷)، واژه‌ی قوت به معنای خوشبختی آمده است:

«اوجا تانری اوقوق یار (زمین) سوب (آسرا) قایان قوتی تانلامادی»

"Ucatan – re ugug yar (yer) sub (asra) gayan guti tanlamadı"^{۳۷}

یعنی: «خدای والا و بلند مرتبه‌ی آسمان، و زمین مقدس – سوب، به خوشبختی خاقان حرمت ننهادند»

در کتیبه‌ای از سده‌ی نهم آمده است:

Gutlug baya targan öze buringi man^{۳۸}

(men ege) «قوتلوغ بایا تارقان اؤزه بویرینگی من»
hoşbaht bağa tarxanın buyruğuyam

یعنی: «من فرمانبر آن تارقان خوشبخت و والا هستم»
"qarqma temiş qut ber qayman tenus"^{۳۹}

- ۱۳- میرعلی سیدوف، در تأملی بر ریشه‌های نژادی مردم آذربایجان، ترجمه‌ی رحیم شاولانی، انتشارات اختر، تبریز، ۲۰۰۶، ص ۵۵۲-۵۵۱
- ۱۴- آ. م. شریاک، اوغوزنامه، مسکو، ص ۱۰۷
- ۱۵- میرعلی سیدوف، همان منبع، ص ۲۰۳-۲۰۲
- ۱۶- میرعلی سیدوف، همان منبع، صص ۴۴۳، ۴۴۷
- ۱۷- جرمی بلک و آنتونی گرین، همان منبع، ص ۳۰۵
- ۱۸- میرعلی سیدوف، همان منبع، ص ۵۲۷
- ۱۹- شمس‌الدین سامی، همان منبع، ص ۲۶۲
- ۲۰- شمس‌الدین سامی، همان منبع، ص ۲۸۹
- ۲۱- شمس‌الدین سامی، همان منبع، ص ۲۰۸
- ۲۲- شمس‌الدین سامی، همان منبع، ص ۲۶۱
- ۲۳- میرعلی سیدوف، همان منبع، ص ۵۲۵
- ۲۴- میرعلی سیدوف، همان منبع، ص ۴۵
- ۲۵- محمود کاشغری، دیوان لغات‌الترک،
- ۲۶- بهالدین اوگل، اسطوره‌شناسی ترک، استانبول، ۱۹۷۱، ص ۲۹۱
- ۲۷- آ. و. سیوریتان، تحلیل ریشه‌شناختی واژگان ترکی، مسکو، ۱۹۷۴، صص ۱۲۴-۱۲۸
- ۲۸- ال. ز. بوداگف، واژه‌نامه تطبیقی ترکی-تاتاری، جلد اول، ۱۸۶۹، صص ۷۵-۷۶
- ۲۹- و. و. رادلوف، تجربه واژه‌نامه‌ی اقوام ترک، جلد اول، ۱۸۹۸
- ۳۰- و. و. رادلوف، همان منبع، ص ۵۳۴
- ۳۱- فرهنگ ترکی-روسی-مولداویایی قفقاز، مسکو، ۱۹۷۲، ص ۳۰
- ۳۲- و. ف. پورشانسکی، تحولات باور سیاه (شامانیسم) نزد یاکوت‌ها، ۱۹۰۲
- ۳۳- شمس‌الدین سامی، همان منبع، ص ۱۲۰۲
- ۳۴- شمس‌الدین سامی، همان منبع، ص ۲۹۰
- ۳۵- میرعلی سیدوف، همان منبع، صص ۶۴۳-۶۴۲
- ۳۶- س. ی. مالوف، کتیبه‌های نوشتار کهن ترکی، مسکو-لنینگراد، ۱۹۵۱، ص ۱۱۸
- ۳۷- س. ی. مالوف، همان منبع، ص ۴۴
- ۳۸- س. ی. مالوف، کتیبه‌های جدید اقوام ترک، مسکو-لنینگراد، ۱۹۵۲، ص ۸۱
- ۳۹- گزیده‌هایی از متل‌هایی که تامسون استاین از شمال غرب چین گردآوری کرده است، اثر در سال ۱۹۱۲ در لندن منتشر شده است
- ۴۰- فرهنگ ترکی کهن، لنینگراد، ۱۹۶۹
- ۴۱- فرهنگ ترکی کهن، لنینگراد، ۱۹۶۹، ص ۴۷۱
- ۴۲- ل. ز. بوداقوف، همان منبع، جلد دوم، ص ۶۹
- ۴۳- شیخ سلیمان افندی بخاری، فرهنگ چغتایی و ترکی عثمانی، جلد اول، ص ۲۳۱
- ۴۴- و. و. رادلوف، همان منبع، جلد دوم، بخش اول، ص ۹۰۴
- ۴۵- فرهنگ ترکی کهن (مدخل شماره ۱۰۷۱)، لنینگراد، ۱۹۶۹، ص ۴۷۱
- ۴۶- فرهنگ توضیحی زبان آذربایجانی، باکو، ۱۹۶۴، ص ۵۸۸

ارواح نیاکان‌شان از راه «کوت» به نسل حاضر یا نسل‌های بعدی منتقل می‌شود. از این رو، درختان کهنسال و کوه‌های مقدس مورد احترام ویژه‌ای قرار گرفته‌اند. در آثار باستانی تُرک، مفهوم «کوت» (kut) «به‌روشنی بیان شده است. مفهوم «کوت» در سطح فردی نیز اهمیت داشت. داشتن کوت یا قوت برای یک فرد، یا کوت‌دار بودن یک انسان نشاندهنده‌ی کامیابی، نیک‌بختی و موجب پربخت بودن او بود. از این رو، مردم هنگام دعا برای یکدیگر، از عباراتی چون «کوتلو اول» kutlu ol (صاحب کوت // قوت باش)، «کوتلان‌سین» kutlansın (= کوت‌دار یا قوت‌دار شود)، «کوتلو یاشا» (کوت‌دار//قوت‌دار بزی) استفاده می‌کردند. این واژگان همچنین بیان آرزوی نیکی، برکت و کامیابی برای یکدیگر است.

مفاهیم اسطوره‌ای مرتبط با عناصری چون ماهی، بز، گوسفند، خروس، گرگ، خورشید و باران، بخشی از اندیشه‌های ترکان درباره کیهان و زندگی است.

Yazar : Fərhad Cavadi Yəkan Sədi (Abdulla oğlu) / İran – Azərbaycan – Urmiya / 30 Yanvar / 2014

منابع:

- ۱- کرمر، ساموئل نوح، تاریخ از سومر آغاز می‌شود، ترجمه‌ی حمیده کویوک، انتشارات کبالجی، چاپ دوم، استانبول، ۲۰۰۲، صص ۱۱۲-۱۲۱
- ۲- رشیدالدین فضل‌الله، جامع‌التواریخ، انتشارات البرز، تهران، ۱۹۹۴؛ درباره‌ی چدامیشی، ص ۲۰۸
- ۳- آ. اینان، شامانیسم، مجموعه مقالات آ. اینان، Less، D2- 217 / D1-179
- ۴- کرامر، ساموئل نوح، همان منبع، صص ۱۶۹-۱۷۱
- ۵- میرعلی سیدوف، همان منبع، ص ۵۳
- ۶- میرعلی سیدوف، همان منبع، ص ۵۴
- ۷- میرعلی سیدوف، همان منبع، ص ۵۴
- ۸- کرامر، ساموئل نوح، همان منبع، ص ۱۳۷
- ۹- کرامر، ساموئل نوح، همان منبع، ص ۴۴۸
- ۱۰- شمس‌الدین سامی، قاموس ترکی، چاپ چهارم، انتشارات قاپی، استانبول، ۲۰۰۴، ص ۵۶۱
- ۱۱- جرمی بلک و آنتونی گرین، خدایان، دیوان و نمادهای بین‌النهرین باستان (واژه‌نامه مصور)، ترجمه‌ی پیمان متین، صص ۱۴۰-۱۴۱
- ۱۲- دومزیل در تارپنیا، ش. ۵۶؛ لومل در جشن‌نامه ولر، لایپزیگ، ۱۹۵۹، ص ۴۰۵ به بعد / ژاک دوشن-گیمن، دین ایران باستان، انتشارات فکر روز، ترجمه‌ی رؤیا منجم، تهران، ۱۹۹۶، ص ۲۲۹

هویت «شیرین» خسرو از زبان حکیم نظامی

محمد شاه ویردی (محمد معلم)

از عهد هرمز آغاز شده و همین کنیزک است که بعدها از زنان مشهور حرمسرای خسرو پرویز گردید، لیکن در خسرو و شیرین نظامی، شیرین شاهزاده ارمنی است.

سعیدی سیرجانی در کتاب «سیمای دوزن» چنین می نویسد: «روزی شاپور با خسرو پرویز از مهین بانوی ارمنستان سخن می گفت که: زنی صاحب شوکت است و قوی حال، بردیار ارمن فرمان می راند و جهان به شادی می گزارد. برادرزاده اش دختری است زیبا. پرویز از توصیف شاپور، دلبسته ی جمال شیرین شد و هم او را مأمور برانگیختن محبت معشوق کرد. شاپور به ارمنستان رفت و در کوهستانی نزدیک به گردشگاه شیرین پنهان شد و تصویری از چهره زیبا و مردانه پرویز ترسیم کرد و در گذرگاه شیرین بر درختی آویخت».

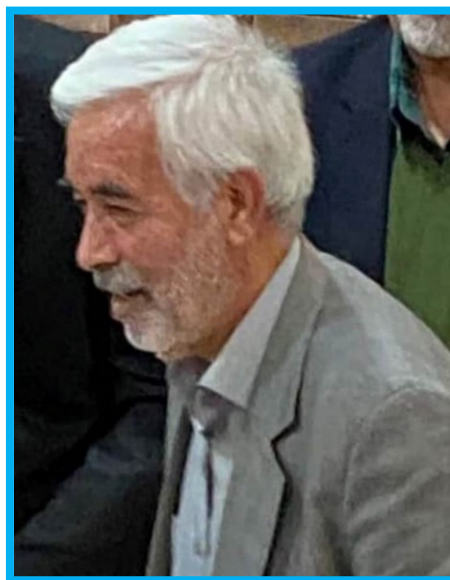
به نظر می رسد نویسندگان سده اخیر- اگر غرضی در کار نبوده باشد- واژه «ارمن» را دستاویز قرار داده و به شیرین ملیت ارمنی بخشیده اند. کلمه «ارمن» چندین بار و در بندهای مختلف منظومه خسرو و شیرین به کار برده شده است. بار اول در بند ۱۷ منظومه، آنگاه که شاپور رستم چیره دست و ندیم خسرو برای وی از بانویی قدرتمند و فرمانروا که از آن سوی کهستان (جبال) بر سرزمینی گسترده «اران و ارمن» حکم می راند و زندگی به نشاط می گذراند و از برادرزاده زیبا و دلفریب او صحبت می کند:

ازان سوی کهستان منزلی چند
که باشد قرضه دریای دربند

زنی فرمانده است از نسل شاهان
شده جوش سپاهش تا سپاهان

همه اقلیم از اران تا به ارمن
مقرر گشته بر فرمان آن زن

ندارد هیچ مرزی بی خراجی
همه دارد مگر تختی و تاجی

نه آن ترکم که من تازی ندانم

شکن کاری و طنازی ندانم

در منابع و نوشته های سده اخیر، شیرین معشوقه و همسر خسرو پرویز پادشاه مشهور ساسانی را اهل ارمنستان و ارمنی معرفی کرده اند. در منابع قدیم تر هیچ اشاره به ارمنی بودن شیرین وجود ندارد. نظامی فارسی گوی بزرگ آذربایجان و خالق منظومه بی بدیل خسرو و شیرین در جای جای داستان به ترک و آذربایجانی بودن شیرین تأکید دارد. یکی از کهن ترین منابعی که در آن به داستان عاشقانه خسرو و شیرین اشاره شده شاهنامه فردوسی است. فردوسی که در این داستان مفصلاً به شرح زندگی پر تجمل خسرو پرداخته ولی از شیرین اجمالاً صحبت کرده و هیچ اشاره ای به ملیت و هویت وی نکرده است.

دکتر ذبیح الله صفا در کتاب «تاریخ ادبیات در ایران» جلد دوم شیرین را کنیزک ارمنی معرفی می کند: «داستان عشقبازیهای خسرو و شیرین از جمله داستانهای اواخر عهد ساسانی است که کتبی از قبیل المحاسن و الاضداد جاحظ و غرراخبارملوک الفرس ثعالبی و شاهنامه فردوسی آماده است. در این داستان ها عشقبازی خسرو با کنیزک ارمنی

هزارش قلعه بر کوه بلند است
خزینه ش را خدا داند که چند است

سخن چون گفته شد گوینده برخاست
بسیج راه کرد از هر دری راست

ز جنس چارپا چندانکه خواهی
به افزونی فزون از مرغ و ماهی

نمی خفت و نمی آسود در راه
ز خسرو سوی شیرین شد به یکماه

ندارد شوی و دارد کامرانی
به شادی می گزارد زندگانی

بریده ره بیابان در بیابان
به کوهستان ارمن شد شتابان

ز مردان بیشتر دارد سترگی
مهین بانوش خواندند از بزرگی

که آن خوبان چو انبوه آمدندی
به تابستان بر آن کوه آمدندی

نشست خویش را در هر هوایی
به هر فصلی مهیا کرده جایی

به ابیات ذکر شده از بند ۱۷ دوباره نظر می اندازیم. در این ابیات نظامی از زبان شاپور از سرزمینی نام می برد که از چند منزلی کهستان تا بندرگاه دریای دربند کشیده شده است. دریای دربند همان بحر خزر است و در بند مرز تاریخی شمال شرقی آذربایجان است. مهین بانو بر سرزمین های ساحل غربی دریای خزر فرمان می راند و بنا بر شواهد تاریخی از دوران باستان نام این سرزمین آذربایجان یا آذربادگان و یا آتروپاتگان بوده است. علاوه بر این در این ابیات نام مکانهایی ذکر شده است که همگی در خاک آذربایجان واقع شده است مانند اران، موغان(موقان) که قسمتی از آن جزو جمهوری آذربایجان است و قسمت دیگری در آذربایجان ایران واقع شده است؛ بردع یا بردعه که نام کنونی اش «باردا» در نزدیکی کُر Kur و ترتر در خاک جمهوری آذربایجان است. لازم به ذکر است که آذربایجان و مرزهای شمالی و جنوبی آنرا جغرافی نویسان قدیمی به صراحت نام برده اند. مرز شمالی آن، چنانچه ذکر کردیم در بند یا به عربی «باب» یا «باب الابواب» که در دوران باستان و حتی در صدر اسلام از لحاظ سوق الجیشی اهمیت فراوانی داشت. مرز جنوبی آذربایجان را از کتاب «تقویم البلدان» تألیف ابوالفداء عمادالدین- اسماعیل ایوبی حکمران حمات که در قرن هشتم هجری به عربی نوشته شده و عبدالمحمد آیتی آنرا به فارسی ترجمه کرده است نقل می کنیم:

«... حلوان آخرین شهر عراق است از آنجا به کوه بالا روند بر کوهش پیوسته برف است و آن حد جنوبی آذربایجان است.»

به فصل گل به موغان است جایش
که تا سرسبز باشد خاک پایش

به تابستان شود بر کوه ارمن
خرامد گل به گل خرمن به خرمن

به هنگام خزان آید به آبخاز
کند برگردن نخجیر پرواز

زمستانش به بردع میل چیر است
که بردع را هوای گرمسیر است

در این زندانسرای پیچ در پیچ
برادرزاده ای دارد دگر هیچ

بار دوم در بند ۱۸ از سرزمین «ارمن، سخن به میان می آید و آن وقتی است که خسرو از توصیف شیرین به وجد می آید و ندیده دل به او می بازد. شاپور را مأمور می کند که به سرزمین ارمن برود و شیرین را نیز به عشق خسرو راغب نماید:

پنهان می شود. وی چندین بار بی آنکه دیده و شناخته شود تصویر خسرو را به شیرین می نمایاند شیرین شیفته و مفتون آن چهره می شود. سرانجام شاپور خود را به شیرین نشان داده درباره صاحب تصویر صحبت کرده به شیرین توضیح می دهد که صاحب تصویر خسرو پرویز شاهزاده ساسانی و دلباخته شیرین است.

شیرین بی آنکه به عمه و حتی ندیماناش خبر دهد سوار بر شبدیز تیزپای در طلب خسرو و از چشمها ناپدید می شود. خسرو غافل از بازی سرنوشت بی قرار در انتظار وصال معشوق لحظه شماری می کند. دشمنان، با فتنه انگیزی خاطر پدر را به وی مکدر می سازند و به هرمز چنین القا می کنند که گویا خسرو قصد جان و تاج و تخت پدر را دارد. هرمز مخفیانه دستور بازداشت و شکنجه پسر را صادر می کند. بزرگ امید استاد خسرو وی را از توطئه آگاه و وی را ترغیب می کند که مدتی از پایتخت دور و مخفی شود. در منابع کهن محل فرار خسرو آذربایجان گفته شده و طبیعی نیز به نظر می رسد زیرا آذربایجان سرزمین دلداده اش شیرین بوده و از پایتخت ساسانی بسیار دور. در تاریخ طبری چنین می خوانیم: «...پرویز از بیم پدر فراری شد و به آذربایجان رفت و تنی چند از مرزبانان و اسپهبدان بر او فراهم شدند و با وی بیعت کردند... و هرمز را از پادشاهی برداشتند و میل به چشمش کشیدند و رها کردند از آنرو که کشتن وی را خوش نداشتند. و چون پرویز خبر یافت با یاران خویش از آذربایجان شتابان به دارالملک آمد...».

فردوسی نیز همین مطلب را در شاهنامه چنین توضیح می دهد:

«...از این ساختن حاجب آگاه بشد
برو کام و آرام کوتاه شد

بیامد دمان پیش خسرو بگفت
همه رازها برگشاد از نهفت

شب تیره از تیسفون درکشید
توگفتی که شد از جهان ناپدید

نداد آن سر بر بها رایگان
همی تاخت تا آذرآبادگان

اصولاً در هیچ منبعی ندیده این که در سرزمین های ساحل غربی خزر کشوری به نام ارمنستان وجود داشته باشد و جمهوری ارمنستان فعلی کشوری جدید التاسیسی است که سابقه آن به سالهای بعد از جنگ جهانی اول می رسد. ارمن کجاست؟

به طور قطع و یقین از دیدگاه نظامی با توجه به شواهدی که بعداً ذکر خواهیم کرد قسمتی از خاک آذربایجان است. مؤلف برهان قاطع (قرن دهم هجری) در شرح ماده ارمن چنین می نویسد: «ارمن به فتح اول بر ورزن ارزن، ولایتی است از کوهستان آذربایجان و مولد شیرین مشهور آنجا بوده و ابریشم ارمنی منسوب به آنجاست و مخفف (اگرمن) می باشد».

خاقانی شاعر بلند آوازه شروان در بیتی ارمن را چنین توصیف می نماید:

رضوان ملک خسرو مالک رقاب اوست

ارمن بهشت عدن شد از کوثر سخاش

اگر ارمن، همان ارمنستان می بود آیا خاقانی مسلمان با آن علم و زهد آنجا را به بهشت عدن تشبیه می کرد؟ طغرل سوم پادشاه عراق و آذربایجان که اتابک خود او آذربایجان را از چنگش به در آورده بود، خود را برای بازگرفتن سلطنت موروثی آماده می ساخت در یک رباعی چنین گفته:

ای دل به هوای ارمن ارمن باشم

خالی نکنم ز دل خرن زن باشم

وی چرخ اگر به حيله بیرون نکنم

گاو تو از آن خرمن خرمن باشم

متأسفانه متون و منابع جدید ارمن را با ارمنستان یکی گرفته و شیرین را به نژاد ارمنی معرفی کرده اند. در لغتنامه دهخدا، ارمن را ارمنستان و واژه ارمنی را قوم ارمنستان دانسته اند. در لغتنامه دکتر معین ارمن قوم هند و اروپایی ساکن ارمنستان معرفی شده است.

بند ۲۴ از خسروشیرین نظامی را که عنوانش گریختن خسرو از هرمز بیان شده به طور خلاصه ذکر می کنیم:

«شاپور که به امر خسرو برای جلب محبت شیرین عازم شده در سرزمین ارمن و در تفرجگاه شیرین و ندیمه هایش

چو آگاهی آمد به هر مهتری
که بد مرزبان بر سرکشوری

که خسرو بیازرد از شهریار
برفته ست با خوارمایه سوار

بپرسش برفتند گردنکشان
به جایی که بود از گرامی نشان

نظامی نیز همانطور که قبلاً اشاره شد «ارمن» را خاک
آذربایجان می دانسته ماجرای را چنین توصیف می نماید:

«...که از بیم پدر شد سوی نخجیر
از آنجا سوی ارمن کرد تدبیر

زمین کن کوه خود را گرم کرده
سوی ارمن زمین را نرم کرده

به نومیدی دل از دلخواه برداشت
به دارالملک ارمن راه برداشت

متأسفانه نویسندگان متأخر این قسمت داستان را نیز
تحریف و دگرگونه توصیف کرده اند. سعیدی سیرجانی در
کتاب «سیمای دوزن» داستان فرار خسرو از بیم پدر را
اینگونه به قلم کشیده است: «...هرمز به تفتبن بدخواهان
بر پرویز بدگمان شده و چنین پنداشته بود که فرزند برای
تصاحب تاج و تخت قصد جان وی کرده است، تصمیم به
حبس و شکنجه او گرفت. بزرگ امید شهزاده را از قصد
پدر آگاه کرد و پرویز هراسان از خشم شاهانه با جمعی از
غلامان به بهانه شکار در جامه سفر از مداین فرار کرد و به
هوای دیدار معشوق راه ارمنستان پیش گرفت».

مرزداران از آمدن خسرو به طرف آذربایجان آگاه شدند و به
خدمتش شتافته استقبال شاهانه کردند. مرزداران و
اسپهبدان مناطق مرزی با خسرو بیعت کردند و اظهار
وفاداری، ایشان آمادگی خود را برای جان نثاری در پای
رکاب وی اعلام کردند. از وی خواستند که به کمک ایشان
به پایتخت یورش برد و تاج شاهی بر سر نهد خسرو از آنان

تشکر و قدردانی کرد ولی علیه پدر دست به هیچکاری نزد.
چند روزی در مرز به استراحت و عیش پرداخت و آنگاه:

از آنجا سوی موقان سر به در کرد
زموقان سوی باجروان گذر کرد

باجروان مرکز موقان محسوب می شد و موقان و باجروان
قسمتی از خاک آذربایجان است.

مهمین بانو فرمانروای اران و ارمن از نزدیک شدن خسرو به
مرز آذربایجان آگاه شده به همراه هدایا و تحف گرانبهای و
سپاه وحشم به پیشواز خسرو آمد:

مهمین بانو زمین بوسید و برجست
به خسرو گفت ما را حاجتی هست

که دارالملک بردع را نوازی
زمستانی در آنجا عیش سازی

هوای گرمسیر است آن طرف را
فراخیها بود آب و علف را

شیرین ارمنی یا شیرین ترک؟

اگر شیرین چنانچه نویسندگان متأخر ادعا کرده اند ارمنی
می بود باید در رابطه با وی و محیط اطراف سرزمینش
نمادها و نشانه های قوم ارمنی و دین مسیحیت به وفور به
چشم می خورد، حال آنکه در تمام منظومه یک بیت نیز در
رابطه با این موضوع دیده نمی شود. برعکس در بیتی به
آتش پرست بودن شیرین و کسانش اشاره شده است:

آنگاه که شاپور آتش عشق خسرو را در دل شیرین شعله ور
می سازد و شیرین احساس می کند که بی وجود خسرو
زندگی بی رنگ و بی روح است تصمیم می گیرد به
تیسفون برود و به خسرو ملحق شود. بی آنکه به عمه اش و
یا ندیماناش خبر دهد از همان تفرجگاه خویش سوار بر
شبدیز از چشمها دور می شود. بعد از لحظاتی ندیمه ها از
غیبت شیرین نگران شده به جستجوی او بر هر گوشه ای
سر می زنند ولی شیرین گویی پر درآورده و پریده است.
مهمین بانو پریشان و آشفته برای یافتن برادرزاده تمام کشور
را جستجو می کند ولی از شیرین خبری به دست نمی آید.
مهمین بانو در غیبت شیرین همچنان مغموم و دلگرفته است

سعادت خواجه تاش سایه تو
صلاح از جمله پیرایه تو

جهان را از جمالت روشنایی
جمالت در پناه پارسایی

تو گنجی سر به مهری نایسوده
بدو نیک جهان نا آزموده

...چنانم در دل آید کین جهانگیر
به پیوند تو دارد رای و تدبیر

گر ایت صاحب جهان دلدادۀ توست
شکاری بس بزرگ افتادۀ توست

ولیکن گرچه بینی نا شکبیش
نباشد گوش داری بر فریش

نباید کز سر شیرین زبانی
خورد حلوی شیرین رایگانی

فروماند تو را آلودۀ خویش
هوای دیگری گیرد فرایش

چنان زی با رخ خورشید نورش
که پیش از نان نیفتی در تنورش

...چو بدید نیک عهد و نیکنامت
ز من خواهد به ناموسی تمامت

گر او ما هست ما آفتابیم
و گر کیخسرو است افراسیابیم

به بیت پایانی خوب دقت کنید آیا نظامی با این صراحت از
ملیت شیرین و مهین بانو صحبت نمی کند؟ افراسیاب

تا اینکه خسرو به آذربایجان می آید. مهین بانو خسرو را به
پایتخت و کاخ خویش دعوت می کند و از او میزبانی می
کند. خسرو برای رفع اندوه مهین بانو جای شیرین را به
وی خبر می دهد و شاپور را مأموریت می دهد که به
پایتخت رود و شیرین را با خود باز آورد. وقتی شیرین به
همراه شاپور به آذربایجان بر می گردد مهین بانو به شکرانه
سلامت و بازگشت شیرین:

بسی شکر و بسی شکرانه کردند
جهانی وقف آتسخانه کردند

خسرو و شیرین به دیدار یکدیگر سراز پا نمی شناختند.
روزها و شب ها در گوشه و کنار شهرهای آذربایجان به
شکار و عیش و طرب ایام می گزاردند:

گهی بر فرضۀ نوشاب شهرود
جهان پرنوش کردند از می و رود

گهی بر شط کر بستند زنجیر
ز مرغ و ماهی افکندند نخجیر

در اوج این عیش و طرب خبر بد و غم انگیزی به خسرو
رسید. در پایتخت شورشیان هرمز را از سلطنت خلع کرده
و چشمانش را میل کشیده اند. خسرو شتابان سوار بر
شبدیز برای تصاحب تاج و تخت موروثی به سوی مداین
تاخت. چندی گذشت، شیرین دوری و فراق خسرو را تاب
نیآورد و از عمه اش اجازه خواست که به دنبال خسرو به
مداین رود. مهین بانو برادرزاده جوان و شیفته خود را
چنین اجازه ای داد ولی او را چنین پند و اندرز نیوشاند:

مهین بانو که پاکی در گهر داشت
ز حال خسرو و شیرین خبر داشت

در اندیشه از آن دویار سرکش
که چون سازد به هم خاشاک و آتش

به شیرین گفت کای فرزانه فرزند
نه بر من بر همه خوبان خداوند

یکی ناز تو و صد ملک شاهی
یکی موی تو از مه تا به ماهی

قهرمان افسانه ای ترکان با ملیت ارمنی چه ربطی می تواند داشته باشد؟

در منظومه خسرو و شیرین برای شیرین ده ندیمه زیبا موجود است به نامهای این ده دختر گلرخ و شکر دهن توجه کنید! اسمها عربی و فارسی و ترکی است:

وزین سو آفتاب بت پرستان

نشسته گرد او ده نارپستان

فرنگیس و سهیل سر و بالا

عجب نوش و فلک ناز و همیلا

همایون و سمن ترک و پرزاد

ختن خاتون و گوهر ملک دلشاد

ضمن تسلیم نامه ای به خسرو در تمجید از بانوی متوفی می گوید:

زمین تا آسمان خورشید تا ماه

به ترکستان فضلش هندوی راه

مریم همسر خسرو پرویز نسبت به شیرین حساسیت دارد و حسادت می کند. وی به خسرو اجازه نمی دهد که شیرین را به حرمرای خویش بیاورد بدین علت شیرین بیرون از پایتخت با تلخکامی و دور از معشوق در کافی با ندیمه هایش زندگی تلخی دارد. پس از مرگ مریم، خسرو که در آرزوی وصال شیرین بی قرار است با غلامانش به سوی کاخ شیرین می تازد:

فرس می خواست بر شیرین دواند

به ترکی غارت از ترکی ستاند

چنان در سرگرفت آن ترک طنّاز

کزو خسرو نه کیخسرو کشد ناز

شیرین از خبر آمدن خسرو هم بسیار شادمان است و هم به هراس می افتد شادمان از اینکه فراق به وصال تبدیل خواهد شد؛ هراس از اینکه مبادا آتش هوس چنان شعله ور شود که شیرین نتواند مقاومت کند و بر خلاف وصیت عمه اش عفت خود را حفظ نماید. دستور می دهد در کاخ را ببندند و چند کنیز زیبای خود را با هدیه های گرانبهای به استقبال خسرو می

حتی نوع غذا و خوراکشیرین هم از نوع غذا و خوراک ترکان است:

گرش صد گونه حلوا پیش بودی

غذاش از مادیان و میش بودی

خوردن شیر مادیان در میان ترکان بسیار رایج بوده از شیر مادیان نوعی مشروب می ساختند که به آن «قیمیزQimiz» می گفتند.

در طول داستان بارها بین خسرو و معشوقش شیرین در شرایط گوناگون بحث ها و گفتگوها واقع می شود گاه سخن از شوریدگی و عشق است و گاه شکوه و گله مندی در همه این احوال شیرین از کلمه ترک و متعلقات آن سخن به می آورد و گاه حتی به ترک بودن خویش با صراحت اقرار می کند:

نه آن ترکم که من تازی ندانم

شکنکاری و طنّازی ندانم

در بند ۴۰ منظومه از زبان شیرین خطاب به خسرو می خوانیم:

به این هندو که رخت را گرفته است

به ترکی تاج و تخت را ربوده است

در بند ۶۰ داستان آن هنگام که شیرین خبر مرگ مریم مسیحی دختر امپراتور روم و همسر اول خسرو را می شنود

خسرو را نهانی به چادر شیرین آورده او را به شیرین و عشق به خسرو آشنا می کند. شیرین از نکिसا درخواست می کند که در بزم خسرو با ساختن آهنگی و با خواندن غزلی زبان حال وی باشد و نکيسا در بزم شبانه خسرو چنین می خواند:

...و گر چشمم ز ترکی تنگیی کرد
به عذر آمد چو هندوی جوانمرد...

سرانجام خسرو؛ با حضور مؤبد بزرگ شیرین را به طور رسمی و قانونی عقد می کند و دو دل داده به مراد خویش می رسد. موکب شیرین با شکوه و عظمت به طرف مداین به راه می افتد.

همه ره موکب ترکان چون شهد
عماری بر عماري مهدي بر مهد

برای حسن ختام وجه تسمیة شیرین را از زبان نظامی بزرگ نقل می کنیم:

شنیدم نامه او شیرین از آن بود

که در گفتن عجب شیرین زبان بود

حال نمی دانم چرا بعضی ها علیرغم این همه واضحات و شواهد متقن باز هم با اصرار و ابرام بر ارمنی بودن شیرین تأکید می ورزند؟

دوم آبان ۱۴۰۲ هشتم ربیع الثانی ۱۴۴۵ بیست و چهارم نوامبر ۲۰۲۳

فرستند و خود به پشت بام قصر می رود و از آنجا به خسرو اظهار عشق و بندگی می نماید:

نه ترک این سرا هندوی این بام
شهنشاه را چنین داده است پیغام

خسرو که بر خلاف انتظار با در بسته قصر روبرو شده است، عصبانی و تلخکام با شیرین به گفتگو می پردازد این مباحثه و گفتگو تقریباً طولانی است؛ از زبان شیرین می شنویم:

جهانداران که ترکان عام دارند
به خدمت هندویی بر بام دارند

هنوزم هندوان آتش پرستند
هنوزم چشم چون ترکان مستند

رخم سرخیل خوبان طراز است
کمینہ خیلئاشم کبر و ناز است
به غمزه گر چه ترکی دلستانم
به بوسه دلنوازی نیز دانم

ز پس کاورده ام در چشمها نور
ز ترکان تنگ چشمی کرده ام دور

ز تنگی کسی به چشم در نیاید
کسی با تنگ چشمان بر نیاید

خسرو دلشکسته و مکدر شیرین و قصر وی را ترک و به اردوگاه خویش مراجعت می کند. شیرین از اینکه معشوق دلگیر شده و تلخکام او را ترک گفته بسیار غمگین می شود. غم فراق تاب و توان از وی می گیرد ناگزیر دست به دامن شاپور زده با همکاری و همیاری وی مخفیانه وارد اردوگاه پرویز شده در چادری که شاپور برایش تعبیه کرده است ساکن می شود. شاپور نکيسا یکی از دو نوازنده بزرگ

سلسله گفتارهای ملی (تورکی) اسلامی MİLLİ (TÜRK) İSLAMİ DİZİ ÇIXIŞLAR

دکتر عبدالغفار بدیع

فلسفه ملی تورکان مسلمان

(تورک ایسلام فلسفه سی) ۸۱

اندر ضرورت فلسفه و فلسفه ملی ۱

۱ فلسفه، مجموعه مباحث عقلانی و منطقی آدمی در نسبت با اقلیمهای چهارگانه معرفتی (خدا و طبیعت و خود و دیگران) است. برقراری رابطه علی و معلولی میان پدیده هاست. فلسفه، خالق نگرش و پدید آورنده ویزیون و بازکننده پنجره ذهن است. پنجره اتاق تاریک ذهن، فلسفه و زبان است. یعنی این فلسفه است که بدوا نگرش می آفریند. پس از نگرش است که فهم و ادراک حاصل می شود. ما به مدد فلسفه می توانیم به سوالات کلان و پیچیده خویش در جهان معاصر پاسخ دهیم: اینکه ما که هستیم؟ ما قومیم یا ملت؟ مکلفیم یا محق؟ کجا هستیم؟ در چه جغرافیایی زندگی می کنیم؟ جغرافیای زمینی و معنوی ما کجاست؟ در چه زمانی و زمانه ای زندگی می کنیم؟ چه مناسبتی با محملهای معرفتی چهارگانه داریم؟ چه اثری از مناسبتها می پذیریم چه اثری در مناسبتها می نهیم؟ موقعیت فکری ما در جهان معاصر کجاست؟ جوهر و گوهر انسانی ما که هویت باشد چگونه قابل تبیین و تعریف و تحقق است؟ مطالبات طبیعی بشری انسانی را در چه کمی در چه کیفی از چه کسی از چه کسانی و در چه قالبی باید بخواهیم؟ زبان و فلسفه چه نقشی در ملت سازی دارد؟ چه نقشی در فهم سازی و ادراک آدمیان دارد؟ و صدها سوال دیگر از این دست سوالات فلسفی هستند که

فلسفه قادر به پاسخ گویی است. یعنی اگر ملتی فلسفه نداند و نخواند و نخواهد محکوم به شکست است فلسفه، راه را بر سایر معارف و درکها بازمی کند. فلسفه ملی تورکی اسلامی نگاه و نگرش تورکان مسلمان معاصر را نسبت به محملهای معرفتی چهارگانه بیان می کند و به کثیری از سوالات فوق از این منظر پاسخ می دهد. ما تورکان مسلمان و هویت طلب و عدالت خواه ایرانی بمثابه یک ملت در کنار سایر ملتهای ایرانی سوالاتی داریم. انسانها در هر مقام و موقعیت و در هر شرایط و در هر قشر و طبقه ای باشند قطعاً دارای جهان بینی هستند. مکتبها واجد جهان بینی اند: مارکسیسم، کمونیزم، لیبرالیسم، سوسیالیسم، ناسیونالیسم و ... هر کدام یک جهان بینی فلسفی هستند، اسلام و تورک هم هر دو دارای جهان بینی هستند اما ما این جهان بینی را نتوانستیم فلسفی کنیم. ما دارای فلسفه و دارای علوم غیردقیقه ملی و غنی هستیم، اما نتوانستیم فلسفه ملی خود را بشناسیم و نظم بدهیم و مکتوب و تالیف و تدوین کنیم. فلسفه ملی، فلسفه یک ملت تورک است. فرهنگ و عادت فلسفه خوانی و فلسفه ورزی و فلسفه دانی نداریم و با تاسف در فلسفه استعمارگران و استعمارگران و اسپمیله کنندگان و ... هضم شده ایم. حتا فیلسوفان شعوبی اندیش فارسی چون ابراهیمی دینانی و داوری اردکانی نیز به اهمیت فلسفه در تغییر جهان بینی پی برده اند و چه سعی باطل و رنج افزون می برند که برای مکتب شعوبی از فیلسوفان تورک مسلمانی چون فارابی و سهره ووردی و ابن سینا وامهای معرفتی و فکری اخذکنند ۲۰ خلیپها نمی دانند که آینده بدون گذشته ترسیم نیست. (کنچمیشین بیلیمین گله جه بین ایتیرر) انسان فقط با تجربه گذشته اش زندگی می کند و حال را می سازد و حال هم بدون تجربه گذشته قابل تحلیل نیست. امروز تجربه تاریخی دولنداری تورکان با هیچ یک از اقوام داخل ایران قابل مقایسه نیست هیچ کدام از اقوام چنین ثروت معنوی و تجربه تاریخی را ندارند مثلاً مگر امروز در عرض یک روز می شود زبان ساخت و در دهان میلیونها انسان کلمات دیوان سالاری جاری کرد؟ انسان خود و اندیشه اش محصول جغرافیا و تاریخ و تکامل و تعامل و تکلیف است. شعور انسان، محصول

متور شدند. همانها که دم از «حقوق اساسی» می‌زدند پایه‌های یک نظم آهنین و بی‌ثبات را فراهم آوردند. اینان مثل اسلاف غربی و شرقی خود، هیچگاه در پی آزادی معقول و ثبات سیاسی و قانون و تجدد نبودند بلکه به دنبال قانندی توانا، زورگو و مطلقه می‌گشتند تا آرمانهای مصنوع و مضحک خود را اجرایی کند. (فروغی ذکاء الملک، مشیرالدوله، داور، سیدحسن تقی زاده و...) اینها در پی برهم زدن تمام رسومات مفید و جانشینی مهملات انتزاعی خودشان بودند. تاریخ قرن ۲۰ خیلی واضح به ما می‌آموزد که اینان، با مخوف‌ترین دیکتاتورها عقداخوت بستند. شیخ جمال الدین اسدآبادی نیز از این قاعده مستثنی نبود. خدمت به استعمار به ظاهر دشمنی با آن از حسنات و خدمات وی تلقی می‌شد. وی سال ۱۸۸۳م هنگامی که در پاریس اقامت داشت یکبار دیگر با تقاضای عضویتش در لژ گرانداوریان موافقت شد. این همان لژی بود که مسئله خدا و مذهب بکلی آزاد بوده و هرکس هر مذهب و مسلک و عقیده ای داشته باشد حتا اگر کمونیست و بت پرست باشد می‌تواند به عضویت آن درآید. ۲۰ صفات الله می‌نویسد: سید سال ۱۸۴۷م به اتفاق پدرش به قزوین رفت و دو سال در خدمت پدرش تحصیل می‌کرد. اواخر ۱۸۴۹م به تهران می‌رود با مرحوم آقا سیدصادق مجتهد آشنا می‌شود او به دست خود عمامه به سر سید می‌گذارد. اگر این ادعا صحیح باشد بایستی در سیدبودن جمال الدین هم شک کرد. زیرا در آن زمان نه تنها سادات، بلکه کسانی که حتا به دروغ خود را سید معرفی می‌کردند نیز از کودکی عمامه سیاه یا سبز می‌گذاشتند. این تردید وقتی تقویت می‌شود که در بسیاری از نوشته‌ها سیدجمال خود را "شیخ" معرفی می‌کند. ۳۰ وی سال ۱۸۶۲م به افغانستان می‌رود و با محمدخان همدم می‌شود و سال ۱۸۶۸م از راه هند به مکه و پس از مکه به استانبول و از آنجا یعنی سال ۱۸۷۵م به مصر برمی‌گردد. سال ۱۸۸۲م به دعوت اعتمادالسلطنه به ممالک محروسه قاجار می‌آید. ناصرالدین شاه قاجار تبریزی هزار تومان پول و یک حلقه انگشتری و یک قوطی انفیه دان الماس هدیه و یادگار برای وی می‌فرستد. ارتباط با عوامل مختلف سیاسی، مذهبی و ایجاد حساسیت منجر به خروج وی از طهران می‌شود. وی به روسیه می‌رود. سال ۱۸۸۸م وقتی که ناصرالدین شاه در وین بود از وی دعوت کرد که به مملکت سفرکند. وی آمد و علنا از

تکامل زمان و ماده است و هنوز هم در حال تکامل است. مجموعه علوم غیردقیقه، محصول گذشته است که توسط انسانهای دانا خلق نمی‌شود بلکه تکمیل می‌شود برخلاف خلیلیها چرخ، اختراع سومر و بشر نیست دایره، شکل هندسی است که با حرکت ماده و اتمها خلق شده است. تمام سیارات هستی هم به دور خود و هم به دور قدرت مندتر از خود دایره وار می‌چرخند یعنی دایره با هستی خلق شده یعنی گذشته اصلا قابل کنسل نیست. امپراطوریه‌ها و معابد توانستند انسانها و اقوام پراکنده را به هم وصل کنند و تبادل فرهنگ و زبان و اقتصاد را تجربه کنند. معابد، مدنیت‌ترین مکان بودند که توانسته بودند انسانهای پراکنده دوران و نظام دهقانی را در یکجا جمع کنند و تبادل فرهنگ را تجربه کنند. حاکمیت‌های دوران دهقانی، نتیجه شمشیر و قدرت بوده حالیا که صندوق و دموکراسی و رای، محصول صنعت و شهرنشینی و تکنولوژی و بورژوازی است اگر ما نتوانستیم به دموکراسی برسیم به این خاطر است که صنعتی نشده ایم. ذهنیت شعوبی و زبان فارسی هر دو مونتاژ ما را وابسته کرد. سرمایه داری ما در مقام رقابت نگشت و ما را وابسته کرد؛ به تبع آن حکمداری و سیاست ورزی برآمده از اقتصاد را هم وابسته کرد. سیاست و دموکراسی مستقل پیامد طبیعی اقتصاد مستقل است.

اسلام ملی (تورکی) ۶۵

نقدی بر احیاگران و مصلحان شعوبی فارسی

(ترسه متفکر لر (شیخ جمال الدین

اسدآبادی (الافغانی) ۳

دکتر عبدالغفار بدیع

بدیع روشنفکر و متفکر شعوبی فارسی هندی مجوسی نمی‌تواند مستقل اندیش باشد. زیرا شعوبی گری با استقلال فکری در تضاد است. لذا مولد اندیشه نبوده بلکه واردکننده و مولود آن بوده چون در اندیشه، واردکننده و تقلیدکننده بوده دوازش را در خدمت به آن اندیشه تعریف نموده است. متفکر شعوبی مزور و بسی فرصت طلب بوده است. مثلا در دوران قاجاریه، مشروطه صلیبی ارمنی ماسونی را در برابر مشروطه ملی قاجاریه نهاده و مشروطه برایش ابزار بازی می‌شود و الا چه کسی است که نداند همین جماعت روشنفکر آن دوران کارگزاران دیکتاتوری

بود انسی و الفتی بگیرند Ülgən. اؤلگن تنگری نیست. اما تنگری اسامی مختلفی دارد یایوچی yayuci از اسامی تنگری به معنی آفریدگار است ülgən. اؤلگن، مسئول آسمان است و روح. اسم همسرش Umay ene است. همان روح اومای مشهور و مسئول باروری و ادامه نسل است. هم اؤلگن هم اومای، قوت می دهند. وظیفه Ülgən اداره ساکنین این نه لایه آسمان و بارش باران و برف و نزولات است و خود اؤلگن در لایه دهم است. اینها ارواح ییه هستند نه تانریچا. فرزندان اؤلگن هرکدام مسئول یکی از لایه های نه گاه آسمانند. قودای (Quday قوتای) روح قوت دهنده است و به این دنیا تعلق دارد. مسئول در این جهان است. قودای کلمه تورکی است به تازیک رفته شده خدای. فقط آکای کینه انسانها را در مقابل تنگری وقتی مقایسه می کند می گوید همانگونه که مادر، ما را برای رشد تربیت می کند و دوست ندارد برده باشیم، تنگری هم بردگی انسان را دوست ندارد. (در سخنان بیلگه خاقان هم می بینیم) و می گوید همانطور که مادر عصبانی می شود، تنگری هم عصبانی می شود و بردگی شاید مهم ترین گناه در تنگریچیلیک است از این رو انسان سرش را بالا گرفته به سمت آسمان دعا می کند. دعا کردن رو به آسمان و آفتاب و بالاگرفتن سر در دعا کردن میراث تانگریسم است برای ادیان. (منبع)

(GÖK-TANRI İnancının bilinmeyenleri)
Kitabın adı Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri, yazar ise Günnur Yücekal Arpacı'dır. Bu eser, Türklerin eski inanç sistemi olan Gök-Tanrı inancını derinlemesine incelemektedir. Kitap, Altay bölgesinde yaptığı saha araştırmalarına dayalı olarak, Gök-Tanrı inancının anlam dünyası, dünya görüşü ve ritüellerini ele almaktadır. Ayrıca, Akay Kine'nin verdiği bilgiler ışığında din ve millet kavramlarını da incelemektedir)

در تنگریسم اجزای طبیعت ارزش برابر دارند. زمستان، تابستان، پاییز، بهار مساوی اند. نه زمستان شر است نه تابستان خیر. در حالیکه همگی اجزای یک سیستم اند .

به تعبیر ملای تورک روم:

گرچه ایندو مختلف خیر و شرند

لیک هر دو به یک کار اندرند.

(مثنوی، دفتر ۲ بیت ۲۶۸۴)

شاه انتقاد کرد. خانه امین الضرب دیگر مکانی امن برایش نبود لذا امین الضرب، خانه ای در صحن حضرت عبدالعظیم تهیه کرد و میرزای رضای کرمانی در همانجا دیدارهایی با شیخ جمال الدین داشت. این دیدارها چیزی جز کشیدن نقشه ترور شاه عالم پناه و عدالت گستر نبود. کسی که وجود و حضورش را در مملکت، مدیون ناصرالدین شاه بوده و از جانب وی حمایت مالی و معنوی می شده نقشه قتل وی را با میرزا در میان می کشد ۴۰. شیخ، در مدتی که در ممالک محروسه قاجار حضورداشت در فراموشخانه ملکم خان فعالیت می کرد. محارم شیخ در آنجا دو کس بودند: تاجر معروف امین الضرب و روحانی معروف حاج شیخ هادی نجم آبادی همان روحانی ای که میرزا نقشه ترور را قبل از انجام با وی در میان نهاده بود. اعتمادالسلطنه که در واقع شخصیتی نامعتمدالسلطنه ولی نقش اعتمادالسلطنه را در دوران قاجار بازی می کرد از طرفداران شیخ جمال بود. شیخ در طهران، خلیجها را با نشان دادن رموز و علائم به حضور می پذیرفت. در دومین باری که از طهران خارج شد با ملکم خان در روزنامه قانون علیه شاه مقالاتی تند و تیز نوشت ۵۰. شیخ جمال الدین افغانی در خاورمیانه و هند و عثمانی بظاهر برای امر اتحاد اسلام و پان اسلامیزم و خلافت مسلمین و انتخاب خلیفه مسلمین به کمک انگلیس فعالیت می کرد به تعبیر محمودمحمود اتحاد اسلامی که خواهانش دولت انگلیس باشد و شالوده آن در انگلستان ریخته شده باشد حتما چنین اتحادی باید خیلی مهم و جامع باید باشد

عرفان ملی (تورکی اسلامی) ۳۶

تنگریسم و شامانیزم و اسلام ۱

دکتر عبدالغفار بدیع

۱

به گفته نویسنده قزاق، "اولیانا فتیانوا"، تنگریسم مجموعه قوانین خاصی ندارد، قوانین تنگری را نمی توان شکست، زیرا قوانین تنگری، قوانین جهان هستند (که ممکن است شامل فیزیک، ارواح، خدایان و غیره باشد). تنگریسم، (تنگری چیلیک)، اندیشه توحیدی در میان تورکان بوده است نوعی یکتاپرستی بوده اگر تورکان، تنگری را نمی پرستیدند نمی توانستند به آسانی با اسلام که مبلغ توحید

خئیرایله شرّ اولسادا دوز عکسینه
آیری یولدان باش قاتیرلار بیر ایشه

اسلام ملی (تورکی) ۶۶ نظریه استخلاف تورکان در قرآن ۱

یک اصل اصیل در قرآن مقدمه مقال :

قرآن قائل

به تفرق،

تعدّد،

تنوع،

تفصیل

و

ترجیح است.

دکتر عبدالغفار بدیع

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (نور/۵۵)

خدا به کسانی از شما که ایمان آورده اند و اعمال صالحه انجام داده اند وعده داده است که حتماً آنان را در زمین خلیفه قراردهد. همانگونه که پیش از شما پیشینیانی را خلیفه قرارداد و قطعاً دین خلفای زمین را دینی قرارداد که هم رضایت آنان تامین می شد و هم با آن دین تمکین و قدرت می یافتند و بدینسان خداوند ترس آن خلفای زمین را تبدیل به امنیت کرد. تا تنها مرا عبادت کنند و هیچ چیزی را شریک من نگیرند و آنانکه پس از این نعمتهای خاص، ناسپاسی ورزند حقیقتاً فاسق اند.

چند مقال پیش رو نظریه استخلاف را پیش می کشد تا با نقد دوستان پخته تر گردد:

۱. تفصیل در قرآن

اینکه ۱. خداوند بنی آدم را تکریم و آنان را بر بسیاری از مخلوقات (نه همه) برتری می دهد.

(اسراء/۷۰)

۲. فرزندان یعقوب را بر عالمیان برتری می دهد.

(اعراف/۱۴۰)

۳. بنی اسرائیل را بر عالمیان برتری می دهد.

(بقره/۴۷ و ۱۲۲) (جاثیه/۱۶)

۴. برخی پیامبران را بر برخی دیگر برتری می دهد. (تلك

الرسل فضلنا بعضهم على بعض منهم)

۲

پیروان تنگریسم هدف زندگی را هماهنگ با جهان طبیعت و جهان روح می دانند. اصطلاح تنگری می تواند به خدای آسمان -Tenger Etseg- همچنین Gök Tengri اشاره کند. تعداد کل خدایان که تصوّر می شود وجود دارند از جمعیتی به جمعیت دیگر متفاوت است. خدایان ممکن است با جنبه های طبیعی جهان مانند زمین، آب، آتش، خورشید، ماه، ستارگان، هوا، ابرها، باد، طوفان، رعد و برق و باران و رنگین کمان مرتبط باشند. تصور می شد که حیوانات نمادهای توتمیستی برای خدایان خاص هستند، مانند گوسفندی که با آتش مرتبط است، گاو با آب، اسب با باد، و شتر با زمین. تنگریسم یک سیستم اعتقادی همه جانبه جاندار است که شامل پزشکی، مذهب، احترام به طبیعت و پرستش اجداد است. یک حکمت معنوی تورکانه با ساختاری گفتمانی دارد. تنگریسم بر پرستش تنگری (خدایان) و خدای آسمان تنگری (بهشت، خدای بهشت) متمرکز است. برخی از خدایان قابل توجه عبارتند از: امای ("جفت، پس از تولد") الهه کودکان و روح نوزادان است. او دختر کوک تنگری است. Öd Tengri خدای زمان است. Boz Tengri، مانند Öd Tengri، چندان شناخته شده نیست. او به عنوان خدای زمین ها و استپ ها دیده می شود و پسر کوک تنگری است. کایرا خدای اولیه بالاترین آسمان، هوای بالا، فضا، جو، نور و زندگی است و پسر کوک تنگری است. اولگن پسر کایرا و امیه است و خدای نیکی است. آروگ (آری) در اساطیر ترکی و آلتایی به معنای «ارواح خوب» است. آنها تحت فرمان اولگن هستند و کارهای خوبی در زمین انجام می دهند. مرگن پسر کایرا و برادر اولگن است. او نماینده ذهن و هوش است و در طبقه هفتم آسمان می نشیند. ارلیک خدای مرگ و عالم اموات است که به تامگ معروف است. آی دده خدای ماه است. یئر تانریسی در اساطیر تورک خدای زمین است که چون بنا به باور شامانیسم، مرغ سفید یا ماهی یا گاو و یا گوسفند قربانیان این خدا هستند پس در مناطق مختلف تورک نشین در روز پایانی زمستان برای استقبال از بهار این قربانیها انجام می شود و غذاهای مختص این قربانی ها پخته می شود.

کسی که وقتی دکترای زبان و ادبیات عرب را سال ۱۳۸۴ گرفت در شمال غرب کشور دکترا در این رشته انگشت شمار بود کسی که هزاران کتاب را چشیده و جویده به سادگی چنین استوار به نظریه ای اکتفانی کند پس از آن کثیری از بزرگان و اساتید دانشگاه، طلبه و غیره تفسیر ما را از آن آیه پذیرفتند به تبع آن کثیری از شبکه های مجازی، تلویزیونها در تورکیه نیز به آن اشارت نمودند. اینک گام دوم نظریه استخلاف تورکان و شرح آیه ۵۵ سوره نور و ارتباط آن با آیه ۵۴ سوره مائده است. اگر اولی اتیان تورکان بوده دومی استخلاف تورکان است. یعنی، خداوند همانگونه که بعضی آدمها را دوست و از بعضی نفرت دارد حتا باتقوایان را مقرب و بی تقوایان را غیرمقرب دانسته عالم و جاهل را یکی ندیده. اینک این رویکرد نسبت به قومیتها و ملتها نیز صدق می کند. آیا خداوند خواسته ملتی جانشین او روی زمین باشد پاسخ مثبت است. داستان ختم نبوت را هم از همین منظر می توان دید پس از ختم نبوت و بسته شدن باب نبوت، باب جانشینی یک قوم و ملت به دلیل بلوغ عقلانیت، اخلاقیّت، عبودیت و مجاهدت به وسیله تورکان بازمی شود.

حکمداری ملّی (تورکی اسلامی) ۴۷

۱. قاجاریّه

ناصرالدین شاه قاجار تبریزی، حکیم مدرن

اندیش، روشنفکر ملّی، چهارمین شاه سلسه تورکی

اسلامی قاجاریّه ۳۰

شاه شهید

دکتر عبدالغفار بدیع

۱

۱۲ اردیبهشت هم مصادف بود با روز کارگر هم روز معلم هم سالگشت شهادت شاه اسلام پناه شاه شهید ناصرالدین شاه قاجار تبریزی. بر کارگران و معلمان هر دو روز خجسته و فرخنده باد. خوش دارم آخرین مقاله خویش را درباره ناصرالدین شاه که سی امین مقاله خویش است نوشته تا به مظفرالدین شاه برسیم و درباره وی بنویسیم و سخن بگوییم:

(بقره/۲۵۳) (اسراء/۵۵)

۵. اینکه برخی پیامبران را بر جمیع عالمیان تفضیل می دهد. (انعام/۸۶ و ۸۳)

۶. اینکه آخرت جویان را بر دنیاگرایان (اسراء/)

۷. مردان را بر زنان در اکتساب (نساء/)

۸. مجاهدان را بر قاعدین (نساء/۹۵)

۹. و برخی را بر برخی در داشتن رزق (نحل/۷۱)

۱۰. داوود و سلیمان را در علم بر بسیاری از بندگان مومن و... تفضیل و برتری می دهد همگی حکایت از این دارد که دنبال اندیشه برابر بودن آدمیان در قرآن کاری عبث و غیرقرآنی و غیراسلامی است. زیرا قرآن قائل به تفرق است و این البته حکیمانه است اگر تفرق نباشد استعداد و استحقاق و به تبع حقوق آدمی معنا پیدانی کند. یعنی قرآن با اندیشه تفرق راه بر حقوق آدمی باز می کند. حق عدالت خواهی، حق حریت طلبی، حق کرامت و منزلت، حق انسان بودن و...

همچنانکه خلود در جنت و جهنم در قرآن جاودانه نیست. تفضیل یک قوم هم جاودانه نبوده.

۲. برداشتن تفضیل از بنی اسرائیل:

اینکه بنی اسرائیل به سبب ناسپاسی، کفران آیات، طغیان، عصیان، پیروی از سامری، گوساله پرستی و کشتن پیامبران و... جایگاه افضلیّت و خلافت را در قرآن از دست می دهد. اشاره به دوبار فساد آنان روی زمین (آیات ۴ و ۵ اسراء) می شود و از نبی اکرم می خواهد از آنان بپرس چرا آنان را بخاطر گناهانشان عذاب می دهیم. (مائده/۱۸) حکایت از برداشتن تفضیل از بنی اسرائیل دارد.

در مقاله بشارت قرآن درباره تورکان آیه ۵۴ سوره مائده توضیح دادم: کلمه قوم در آن آیه و در آخرین سوره قرآن منظور تورکان هستند زیرا قوم نکره بود و حکایت از قومی ناشناخته بود که اوصافی داشت از جمله رابطه حبّی با معبود تحت تاثیر اندیشه های شامانی، فروتنی در برابر مؤمنان و اقتدار در برابر کافران، خوف نداشتن از ملامت ملامتگران. اینک در پی آنیم که گام دوم را برداریم. گام اول تفسیر آیه ۵۴ سوره مائده بود که به صراحت قوم در آنجا تورکان تفسیر شدند به دلایل صرفی و نحوی و تاریخی و... ما بدان رهیافت رهنمون شدیم البته چنین استنباطاتی مسبوق به قدری طلب، بارقه و ذائقه است.

مراسم شعوبی تفرقه افکن بود قدغن نکند. تبدیل صدارت به وزارت از اصلاحات ناصری در حاکمیت بود.

۵

در شماره ۲۳ محرم ۱۲۷۵ روزنامه وقائع الاتفاقیه می خوانیم شاهنشاه برای ترقی آیین سلطنت وظایف حکومت را در میان وزارت خانه های داخله، امور خارجه، جنگ، مالیه، عدلیه و فواید عامه تقسیم نمودند کابینه ای با ۶ وزارتخانه. رای عالم آرای همایون بر این قرار گرفت که منصب صدارت عظما و لوازم آن به کلی از دولت علیه ممالک محروسه قاجار منسوخ گردد. علاوه بر شورای دولتی، شاه شورای مشورتی هم به نام مجلس مشورت به وجود آورد. (قبله عالم، عباس امانت ص ۴۷۱)

۶

سفرهای وی به فرنگ، دغدغه ترقی و داشتن سودای سربالا و هل دادن مملکت به جلو و عبور آن از اندیشه دهقانی به جهان مدرن را شکفته می کرد. در سفرهای بین المللی آگاهانه در پی ایجاد توازن، تعادل، احترام و احتشام برای مملکت بود. بدین منظور در سن پترزبورگ شانه به شانه تزار روس راه پیمود و با امپراتور اتریش در وین شام خورد و ولیعهد انگلیس را که طبق برنامه در ایستگاه راه آهن لندن که به استقبالش آمده بود پذیرفت در هر دو سفرش به انگلستان در ۱۸۷۳ و ۱۸۸۹ م دوبار به کاخ وینزر دعوت شد و با ملکه ویکتوریای گوشه گیر به گفت و گوی دوستانه نشست. طی سفرهای خود با رؤسای جمهور، نخست وزیران و سیاستمداران مذاکره کرد با صاحبان صنایع و اشخاصی که دنبال امتیاز بودند معامله انجام داد. سفر زیارتی شاه به عتبات عالیات در عراق عرب در ۱۲۸۸ هـ ق اولین سفر او به خارج و نیز نگاه نخست او به مساعی تجدید طلبی عثمانی در عصر تنظیمات بود. عثمانی را اسلام می دانست و با آن در نیفتاد. نمایش آگاهانه ای از این ابراز مسلمانی زیارت مزار امام حامی اش بود در حرم امیرالمؤمنین در نجف. در خاطرات ناصری می توان این صمیمیت و صداقت حکمرانه و انجام فرایض شرعی را به عیان دید.

۷

پنجاه ساله سلطنت وی سراسر امنیت، عدالت، آرامش و رونقی اقتصاد بود. سرانجام با توطئه یک فراماسونر وابسته به غرب شیخ جمال الدین اسدآبادی با گلوله میرزارضای

۲

قهرمانان فکری ما در دوران قاجار شاهان تورک مسلمان هشتگانه هستند. (آقا محمدخان، فتحعلی شاه، عباس میرزا، محمدشاه قاجار تبریزی، ناصرالدین شاه قاجار تبریزی، مظفرالدین شاه قاجار تبریزی، محمدعلی شاه قاجار تبریزی و احمدشاه قاجار تبریزی) اینان جامعه دهقانی وقت را با حکمت، توره، اسلام و جسارت... اداره نمودند و ورود مدرنیته و قانون را فراهم کردند. هرکسی در برابر اینان قرار گرفت و علیه اینان شمشیر کشید ترسه قهرمانان ما بشمار می آیند.

۳

قاجار حاکمیتی ملی اسلامی داشت نه به روس نه به انگلیس وابسته نبود. شاهان تورک به اتکاء مفکوره و عقلانیت تورکی مستقل اندیش هرگز زیر یوغ اجنبی قرار نگرفتند. شاهان تورک مسلمان قاجار نیز از این قاعده مستثنی نبودند. هر نوع اصلاحات را در نسبت با ورود به جهان مدرن بدون دخالت اجنبی تنظیم می کردند. طبق گزارش رالینسون، ناصرالدین شاه گفته بود وی "ترجیح می دهد از سلطنت کنار رود تا در موضوعی چنان در ارتباط نزدیک با حقوق مدنی حتی جان خویش تسلیم امر و نهی (Fo, 60/248, same to same, no11 secret confidential, Tehran, 30 March 1860)

۴

در بنای زیبای تکیه قاجار، اخلاص و ایمان دولت قاجار را می توان پیدا کرد. تکیه دولت که بعدها در ضمن نوسازیهای دوران رضاشاه بعمد با خاک یکسان شد تا از طنز روزگار جا برای گسترش دستگاه اداری دولت باز شود یکی از بزرگترین بناهای ساخته در عصر قاجار و زاییده فکر خود ناصرالدین شاه قاجار تبریزی بود الهام بخش شاه در ساختن این بنای مدور و گنبدنیمه پوشیده آن شاید تالارهای کنسرت اروپایی بود که خود او یا مشاور فرانسوی اش، ریشار و نیز معیر الممالک برای اجرای تعزیه مناسب دانست. علت مهمتر برای حمایت پایدار شاه از تعزیه، تمایل آگاهانه او به حفظ و رواج تورک شیعه چیلیگی بود که مخالفت برخی علمای شعوبی را برمی انگیزخت. فقاقت در مذهب شیعه حریمی بود که شاه مایل به ورود در آن نبود. اما این دلیل نمی شد شاه مراسم عمرکشان را که یک

Tengrism ترجیح یک سیستم الهیات اکومرکزی نسبت به یک سیستم انسان محور است. انسانها را جزئی از طبیعت می‌داند تا مافوق. بنابراین، Tengrism رابطه انسان با طبیعت (که ممکن است تجسم یافته باشد یا نباشد) و رابطه او با آسمان را تقدیس می‌کند. بر خلاف روایت ابراهیمی، تنگریسم انسان را بالاتر از طبیعت قرار نمی‌دهد، بلکه انسان را جزئی از طبیعت می‌داند بدون اینکه رتبه خاصی از جانب خداوند داشته باشد.

۳

یئر تانریسی در اساطیر تورک، خدای زمین است که چون بنا به باور شامانیسم، مرغ سفید یا ماهی یا گاو و یا گوسفند قربانیان این خدا هستند پس در مناطق مختلف تورک نشین در روز پایانی زمستان برای استقبال از بهار این قربانیها انجام می‌شود و غذاهای مختص این قربانیها پخته می‌شود. مثلاً در برخی شهرهای جمهوری آذربایجان از گوشت گاو یا گوسفند قربانی، دلمه پخته می‌شود... در بین تورکان قفقاز شمالی معمولاً ماهی پخته می‌شود. در شهر تبریز به مناسبت آفرینش زمین توسط ایزد اولگن و جشن بهاری مرتبط با آن، خانواده عروس در عید نزد خانواده داماد مرغ می‌برد و بعد مرغ شکم پر آذربایجانی از طرف خانواده داماد پخته شده و نزد خانواده عروس برده می‌شود و هر دو خانواده عید بهار خود را جشن می‌گیرند. در کتاب دیوان اللغات شیخ محمودکاشغری می‌بینیم که عجمها هر سال بر سر قبری که متعلق به سیاوش می‌دانند جمع شده و گریه و زاری می‌کنند... بعد از ورود غیرصادقانه، منافقانه و تفرقه فکنانه شعبیه به اسلام که پر از تزویر و ریا بود این نوع گریه‌ها، دعاها، خیر و سماع جای خویش را به لعن و نفرین و فحاشی داد. بجای دعای خیر در زیارت شروع به لعن خواندن و نفرین و فحاشی کردند و حتی درآویش را از آن محل‌هایی که ساخته بودند دورکردند... شعبویان پسامدرن (ایران‌شهریان) اینک در امامزاده‌های تقلبی که رضاشاه در پاسارگاد به عنوان قبرکوروش و در جاهای دیگر به عنوان قبور تقلبی برای فردوسی، سعدی و حافظ و... ساخته است شروع به فحاشی به عرب و اسلام و دیگر ملت‌ها و اقوام می‌کنند.

۴

نبود تربت و قبور در آیین زرتشت، نبود آداب زیارت قبور را در پی داشت. وقتی قبری نباشد چه آدابی می‌تواند

کرمانی نوچه وی در حرم عبدالعظیم ترور و شهیدشد. یکی از ترورهای شعبویه مدرن ترور وی بود. مراسم تشییع وی غوغا بود همه گریان بودند هم علماء هم عامه هم رعیت.

عرفان ملی (تورکی اسلامی) ۳۷

تنگریسم، شامانیسم و اسلام ۲

دکتر عبدالغفار بدیع

۱

درخت زندگی (یاشام آغاجی) درختی است که جهان را از ناف خود به جهان دیگر و ستاره قطبی متصل می‌کند. ستاره قطبی دارای ۸ پر نماد تورکان است. سمبل هدایت و سمبل قطب به حق واصل. چه قرابت شگفتی با ۸ درب بهشت در قرآن دارد؟! این همه هم نوایی و هم خوانی تانگریسم و شامانیسم با اسلام در اسطوره‌ها، نمادها، تامغاها و دوشونجه‌ها حیرت انگیز است. کمتر معماری تورکی اسلامی می‌توان یافت که در آن یاشام آغاجی و ستاره قطبی به کار نرفته باشد. یاشام آغاجی، نمادی از فلسفه خلقت است که از طریق شاخه‌های خود فرصت سفر از زمین به عوالم برتر را برای مردم فراهم می‌کند. دنیا به لطف این درخت با «ناف آسمان» در تماس است و از این درخت تغذیه می‌کند. درخت زندگی که به معنای تولد، زندگی، مرگ و تولد دوباره است، نمادی از تداعی همه چیز در آفرینش با ابدیت است. روح‌هایی که پس از مرگ، بدن خود را ترک کرده اند بعنوان پرندگان کوچکی توصیف می‌شوند که بر شاخه‌های درخت زندگی نشسته‌اند. این درخت، ناف آسمان یعنی، ستاره قطبی را به ناف زمین (مرکز زمین) وصل می‌کند. ناف آسمان یک ستاره تحت نام دمیرکازیک یا آلتین کازیک (ستاره قطبی) است و زمین از طریق این ستاره به آسمان وصل می‌شود. قام (شمن) نیز می‌تواند از طریق این در با آسمان ارتباط برقرار کند. تقسیم‌بندی بین جهان‌های بالا (بهشت)، زمین و جهان تاریکی (جهان زیرین) را پیشنهاد می‌کند.

۲

در این دنیاها موجودات مختلف، اغلب ارواح یا خدایان، ساکن هستند. یک شمن (قام) می‌تواند از طریق قوای ذهنی با این ارواح ارتباط برقرارکند. دنیاها کاملاً از هم جدا نیستند، آنها تأثیر دائمی روی زمین دارند. انسانها محصول پدر (بهشت) و مادر (زمین) هستند. به این ترتیب،

مزرعه از دنیایی دیگر حرف می زد. می گفت: ما حیوانات وقتی بمیریم به سرزمین شیر و عسل می رویم. آنجا دیگر نیازی به کارکردن نیست. می گفت: سرزمین شیر و عسل آن بالاهاست، بالای ابرها! حتی ادعا می کرد در یکی از پروازهایش آنجا را به چشم خود دیده است، بسیاری از حیوانات مزرعه حرف او را باور و سختیها را تحمل می کردند.

جورج اورول

۱

«دارم ترجمه دقیق، روان و تخصصی و فلسفی کتاب آراء اهل المدینه الفاضله و مضاداتها (مدینه فاضله فارابی) را از عربی به فارسی تمام می کنم ۳۷ باب است کتابی ژرف و خواندنی که بنیانهای قیزیل آلمای تورکان مسلمان در آن نهفته است. فارابی تورک ایسلام فلسفه سینین قوروجو ساییلیر. ترجمه ها و تحشیه های شعوبی فارسی مجوسی آکنده از جعل و افزودنهای بی مورد است که پس از اخذ مجوز و چاپ اثر نقدی بر آنها خواهم نوشت. کارهای خودم را هم مشغول ویرایش و تدوین هستم. یکی از بزرگترین مشکل ما بیسوادان باسوادنا هستند اشرافیتی تازه بدوران رسیده به هم مهمانی می دهند و مشغول خوردن و تخلیه کردن هستند و مصطلحات غربی را تنها بلغور می کنند. استحمار، قشر عظیمی وابسته به خود را توسط رسانه هایش در کشورهای جهان تربیت کرده، تمام اهداف خود را توسط این قشر عظیم تربیت و مهندسی شده براحتی و با کمترین هزینه به پیش می برد.

۲

«فلسفه غالب در جهان مجموعه ای از فلسفه غرب است که ریشه در مکتب مسیحیت دارد. با اینکه غرب، ملّی نمی گوید چون تا حالا هیچ ملّتی مدعی فلسفه ملّی نشده که در مقابل فلسفه غرب باشد و جهان غرب نیازی ندیده فلسفه خود را ملّی تعریف کند و حتی چین هم که از مسیحیت نیست اما به مکتب کمونیسم غرب گرفتار است همه جهان تسلیم فلسفه ملی غرب شده اند که امروز آمریکا بدون کوچکترین ترس دنیا را تهدید به تسلیم می کند چون می داند که میلیاردها انسان تربیت شده فلسفه ملّی غرب نهایت طرف غرب را خواهند گرفت چون تمام اصطلاحات علوم دقیقه و غیردقیقه نظام امروز جهانی و علوم انسانی و جامعه شناسی جهان تعریف و ابداع فلسفه

داشته باشد؟! سرانجام سر از نفرین و لعن در تربت و زیارت قبور درآورد. بجای دعای خیر، لعنت گفتن، کین و نفرت نژادی و اسلام ستیزی را رواج دادند. سماع یک آداب تورکی شامانیستی، سراسر دعا و طلب خیر و برکت است در سماع، لعن و نفرین وجود ندارد. حتا زیارت قبور هم با دعا و طلب خیر و برکت همراه است. شامان ها معمولا در جاهای مقدس حول یک اجاق آتش، مراسم دعای خود را بصورت دایروی حول اجاق انجام می دادند. بعد از اینکه تورکان، مسلمان شدند و جنگجویان آلپ-ار مسلمان گشتند تمام آداب شامانی به اسلام منتقل شدند ... دیگر محلّ اجاق ها هم اسلامی شدند و بیگ ارها به پیر بدل شدند و دده ها و اتابک ها هم اسلامی شدند درست مثل دده قورقود ...

فلسفه ملّی تورکان مسلمان (تورک ایسلام

فلسفه سی) ۸۳

اندر ضرورت فلسفه و فلسفه ملّی ۳

دکتر عبدالغفار بدیع

دلی کؤنول، نه دیوانه گزیرسن

بی وفا دیلبردن سنه یار اولماز

دوز چیخماز ایلقاری، عهد و پیمانی،

هر جاییدا ناموس، غیرت، عار اولماز

اوز وئرمه نادانا، سیرر وئرمه پیسه

آخر، قلبین یا اینجییه، یا کوسه

اوت بیتّر کوک اوسته، اصلی نه ایسه

یووشان بّسله مک له، چمنزار اولماز

خسته قاسیم

۱

حیوانات مزرعه همیشه باید کار می کردند. نه شیر گاوها به گوساله هایشان می رسید و نه تخم مرغها منجر به تولّد یک جوجه! همه دسترنج حیوانات متعلق به آقای جونز، صاحب بی رحم مزرعه بود. غذای حیوانات مزرعه اندک و در حدّ بخور و نمیر بود. تا جان داشتند از ترس چوب و ترکه کار می کردند. وقتی حیوانی از کار افتاده می شد یا کشته می شد و یا در دوردست رها... در این مزرعه زاغی بود که رابطه خوبی با آقای جونز داشت. او برای حیوانات

تبریز شدیم و به بازار بزرگ که بازار غازان نامیده می‌شد رسیدیم...و آن از بهترین بازارهایی بود که من در همه شهرهای دنیا دیده‌ام هر یک از اصناف در این بازار محل مخصوص دارند و من به بازار جوهریان رفتم پس که از انواع جواهرات دیدم چشمم خیره گشت غلامان خوشگل با لباس های فاخر دستمال‌های ابریشمین بر کمر بسته در پیش خواجهگان ایستاده بودند و جواهرات را به زنان تورک نشان می دادند این زنان در خرید جواهر برهم سبقت می گرفتند و زیاد می خریدند و من در این میان فتنه هایی از جمال و زیبایی دیدم که به خدا باید پناه برد بعد رسیدیم به مسجد جامع تبریز که وزیر علیشاه آن را ساخته است صحن مسجد با سنگهای مرمر فرش گردیده و دیوارها به وسیله کاشی پوشانده شده و جوی آب از وسط آن می گذرد و انواع درختان و تاک و یاسمین در آن به عمل آورده‌اند "۲۰ مفهوم کشور در ادبیات نظام دهقانی، اصطلاح کشور وجود نداشت در دوران انتقال از جامعه دهقانی به مدرن این مصطلح بار سیاسی به خود گرفت. مثلاً ابن خلدون از واژه ارض استفاده می کرد. هر طایفه قلمرو خویش را به خاطر احترام به آب و اجداد خویش و رعایت توره و پاسداشت سنت به نام همان طایفه نام می نهاد مثل غزنویان و سلجوقیان و تیموریان و صفویان و عثمانیان و قاجار و ...حتا زندیه که یک حاکمیت شعوبی فارسی مجوسی در شیراز بود نام قلمرو خویش را زندیه نهاد نه ایران. چون این طوائف یا ایلات، حاضر به تقسیم فخرهای پیروزی خویش با دیگر طوائف و قبائل نبودند. لذا نادر، شاه افشار بود نه شاه ایران. شاه اسماعیل شاه صفویه بود نه شاه ایران. آقامحمدخان شاه قاجار بود نه ایران. صرفنظر از این که ماسونها پرس یا پرشین نام می نهادند ولی هیچکدام از صفویان و افشاریان و قاجار چنین نامی بر خود نهادند. زیرا اینان اگر به متصرفات خود اسم دیگری می گذاشتند معنی پیروزی را از دست می داد آن موقع پیروز و غیرپیروز جایش عوض می شد حتی در جهان مدرن رفتن آمریکا به فضا پیروزی آمریکا شمرده می شود نه پیروزی جهان ۳۰ جعل کشور توسط ماسونها پرس و ایران را هم ماسونها ساخته اند محدوده ای بنام ایران نبود خانها و طائفه ها و قوم ها زندگی پراکنده داشتند، هر کدام دایره چراگاه و کشاورزی خود را داشتند و محدوده خودشان را داشتند چیزی بنام تمامیت ارضی وجود نداشت فقط ممالک

غرب است با مکاتب و با فلسفه ملّی غرب تعریف می شود مانند دموکراسی و لیبرالیسم و کمونیسم و سوسیالیسم و خود نظام حاکم جهانی کاپیتالیسم چون فیلسوفی که فلسفه ورزی می کند دارای جهان بینی است دارای هویت است و ته مایه تراوش و رسوبات اندیشه اش، هویت و جهان بینی خود وی است. هرچند در روند فلسفه ورزی اش متحول و متکامل باشد باز وابستگی و جهان بینی هویتی دارد یعنی، به عبارتی دقیقتر ما فلسفه محض نداریم فلسفه برای فلسفه بدون هدف در دور باطل و در واقع نوعی سفسطه است.

۳

اما اگر فلسفه ملّی داشتیم کمترین نمودش این بود که الان من تورکی می نوشتم و شما هم تورکی می خواندید مبارزه برای هویت، نبردی بین گذشته و حال نیست، بلکه گفتگویی دردناک با خویشتن ماست که ممکن است تا زمانی که این ایده را نپذیریم که ما موجوداتی ترکیبی هستیم که با زیستی، در حاشیه بین دو جهان قرار گرفته‌ایم که به هیچکدام آنها کاملاً تعلق نداریم، پایان نمی‌یابد. غیرقابل باور است که در قرن بیستویکم، میلیونها تورک ساکن این کشور حتی یک مدرسه به زبان مادری خود ندارند. نه مدرسه، نه روزنامه ملّی، نه رسانه رسمی. این بی‌حقوقی مطلق، عقل هر شنونده‌ای را متحیر می کند. ملّتی که صدایش خفه شده، تنها در ظاهر زنده است. توسعه‌ای که بر خاکستر زبانها و فرهنگها بنا شود، بجای وطن، زندانی خاموش می‌سازد. چنانکه ویل کیملیکا استدلال می‌کند، جوامع دموکراتیک تنها زمانی می‌توانند به عدالت اجتماعی برسند که «گروه‌های فرهنگی متمایز» از حقوق گروه‌محور (group-differentiated rights) برخوردار باشند، از جمله آموزش به زبان مادری، کنترل فرهنگی بر نهادهای خود و مشارکت در سیاست‌گذاری‌های زبانی و آموزشی. از نظر او، نبود این حقوق، برابر است با سرکوب خاموش اقلیتها، حتی در چهارچوب دموکراسی ظاهری.

مکتب ملّی (مکتب آذربایجان و تبریز) ۵۶

میللی مکتب

دکتر عبدالغفار بدیع

۱ تبریز ابن بطوطه در سفرنامه ابن بطوطه ترجمه دکتر محمد علی موحد می خوانیم: "از دروازه بغداد وارد شهر

اسلام ملّی (اسلام تورکی) ۶۹

فلسفه اسلام ملّی

دکتر عبدالغفار بدیع

آنا تورپاق هر داشینا اوز قویوم

هر دره‌نده چالیدیغیم ساز یاشاییر

کیمی سنین چیینینده، سن کیمی‌نین

شؤهره‌تینی یاشادان آز یاشاییر

بو گیلئی دن قلبیم یامان خالانیر

چوخ عونواندا قاچاق تعریف یاللانیر

بیر عاگیلین بوداغیندان سالانیر

نئچه-نئچه عاغلی دایاز یاشاییر

گولوم! بیرده، گؤروشونه یوبانسام

آدیمی توت هاردا داغلار دومانسا

گؤزونوسخیخ، هانسی داش داسو یانسا

او داش آلتدا ممد آراز یاشاییر

ممد آراز

۱

فلسفه اسلام ملّی، جمع ملّیت و هویت با اسلام است. قرائت هویتی از قرآن و رهیافت تاریخی تورکان و اعراب مسلمان است. رفع و دفع هر نوع مغایرت اسلام با ناسیونالیسم است. القومیّه با الاسلامیّه در این مفکوره تنافی ندارد. فلسفه اسلام ملّی عبور آرام اسلام از منشور زبان یک ملّت است. زیرا زبان رکن تشکیل دهنده یک ملّت است و هر زبانی عقلانیتی دارد لذا ما در جهان معاصر به دلیل کثرت زبانها با کثرت عقلانیتهای مواجه هستیم. یک نوع عقلانیت در این عالم وجود ندارد. هر عقلانیتی هم واجد مولفه های ثابت و متغیر است. مثلا عقلانیت تورکی مولفه های ثابتی چون اعتدال اندیشی، تسامح و تساهل و تعاون، دولت اندیشی، ظلم ستیزی، صلح اندیشی و تجارت اندیشی و... دارد. پس اسلام تورکی مسبوق و مصبوغ به صبغه مولفه های عقلانیت تورکی است. البته در داخل یک ملّت یک زبان و یک عقلانیت وجود دارد دیگر تکثر عقلانیت در اندرون یک ملّت وجود ندارد. گرچه این عقلانیت در رهیافت تاریخی آن ملت دچار سیالیت و سیاریت شده باشد.

۲

محروسه داشتیم و تمدن تورک و اسلام بود پرسى وجود نداشته ماسونها در این ۱۵۰ سال پرس را جعل کرده اند. ماسونها با سرکوب ملّت ها و مردم و قوم ها و طائفه ها با تعریف ناسیونالیسم مرزها را خط کشی کردند تا جهان را زندان به زندان و اردوگاه به اردوگاه کنترل کنند. ماسونها با فتنه اجازه ندادند دنیا مرزهای طبیعی فرهنگی خود را داشته باشد اما امروز با وجود اینترنت و شبکه های اجتماعی باز مرزهای فرهنگی پررنگ می شوند و خواهند شد در آینده بیشتر مرزها برداشته خواهد شد چون مرزها استعدادهای انسانها را می کشد و نابود می کند و وسعت دید را به اندازه کشورش محدود می کند چرا قرآن مرز را به رسمیت نمی شناسد چون مغز و استعداد با مرزبندی مصنوعی نابود می شود و نمی تواند آدمی جهانی (معاصرلیق) فکر کند و پا به پای جهان مدرن و مدرنیزاسیون و مدرنیسم حرکت کند مرزهای ماسونی چون سایکس پیکو وسعت فکر انسان را از جهان به کشور محدود کرد و انسان و اندیشه هایش را به بند کشید ۴۰ مرزبندی کاپیتالیسم: یکی از مرزهای امروز را در جهان مدرن کاپیتالیسم درست کرده است که ندارها را با داراها جدا کنند امروز آمریکا انسانهای بروز و مستعد را اجازه ورود به آمریکا می دهد مثلا امروز در طهران خیلی ها در جنوب شهر به دنیا می آیند شمال شهر را تا آخر عمر شاید نبینند مگر آنهايي که برای خدمات دادن به شمال شهری ها می روند. تمام کشور برای شمال طهران کار می کنند. پولدار و بی پول مرزبندی کاپیتالیسم است شهرستانی های فقیر اصلا طهران مرفه را نمی بینند ۵۰ روشنفکری بورژوايي: روشنفکری بورژوايي در زمان اواخر قاجار تقریبا در ۱۵۰ سال اخیر شکل گرفت و محصول انقلابات بورژوازي بود اما با شکست جهان تورک و قاجار و عثمانی و پیداشدن ناسیونالیسم وارداتی و مکاتب غربی و فقر فلسفه ملّی، تورکان ایران و آذربایجانی های شمال و جنوب به مکاتب بیگانه غربی بخصوص به فلسفه فارس و روس جذب شدند و امروز هنوز اثرات و ادامه مخربات آن زمان در ذهنیتهای روشنفکران تورک چه ملّی و چه غیرملّی هنوز مشهود است و یکی از عوامل اصلی در راس ترسه مشروطه بود که تا امروز این ترسه روشنفکری غالب است.

باید جست. مانده بدوا با این آیه اوفوا العقود آغاز می شود یعنی پیدایش و پیدایی اسلام و آغاز اسلامیت یعنی وفای به عهد و پیمان، یعنی هر قولی دادید عمل کنید هر حرفی زدید به آن پایبند باشید یعنی آغاز اسلام با وفای عهد و ادامه اش توجه به لقمه حلال است. تداوم اسلامیت در آیه دوم تعاون و همکاری با همدیگر در کار خیر و تقوی است. سوره مانده محشر و امپی تری اسلام است. در این سوره ۱۲ مرتبه خطاب اتق الله آمده که سوره بقره با آن درازی اش این همه اتق الله ندارد چرا؟ چون بقره سوره پایانی نیست مانده پایانی است تا مومنان حدود، حریم، شعائر و شرایع را هم اگر به بوته نسیان سپرده اند اینک دریابند و مترجمان عموماً اتق را بترسید ترجمه کرده اند در حالی که اتق هم معنای فلسفی دارد یعنی، خویشتن خویش را مراقبت کنید از ترسه دوشونجه ها و... یک معنای اخلاقی دارد و آن شرم داشته باشید از خدا حیا کنید پیش خدا هر کاری را نباید کرد و عالم همه اش پیش خداست یعنی در زندگی اخلاقی تنها از خدا باید شرم داشت.

حکمداری ملّی (۵۰)

میللی حکمدار لبق

۱. قاجاریه:

مظفّرالدین شاه قاجار تبریزی، پنجمین شاه تورک

مسلمان قاجار؛ خاقان رؤف عدل گستر، تورک

اندیش، مجلس تاسیس کن، مشروط به قدرت ۳

طهران مظفّری ۱

دکتر عبدالغفار بدیع

مظفّرالدین شاه قاجار تبریزی از روز ۲۳ ذیحجه ۱۳۱۳ق/ ۵ ژوئن ۱۸۹۶م تا ۱۳۲۴ ق. ۱۱ سال سلطنت کرد. این دوران، دوره ای است که ما شاهد تحقق پروسه دیگری از مشروطه ملّی قاجار هستیم. شاهد فعالیت شدید قشر کوچکی از طبقه متوسط شهرنشین هستیم که در اندیشه اصلاحات اجتماعی و پیروزی نظم نوین سیاسی هستند. می توان اهمّ اقدامات مشروطه ملّی قاجار را در دوران مظفّری به شرح ذیل لیست کرد:

۱. وضع تعرفه بیشتر برای تجار
۲. کاستن از حقوق و مستمری های دربار و روحانیان.
۳. اعمال نظارت بر املاک موقوفه.
۴. بازکردن همه دروازه های کشور به روی تجار خارجی

رشد و نضج ادیان مثل درخت میوه است بعضی خاکها بعضی میوه ها را می پسندند بعضی خاکها دین پرور هستند بعضیها دین پرور نیستند. خاورمیانه (اورتادوغو) زرخیز و نفت خیز، دین خیز است. دین، زاینده معنویت و ایمان و قدرت است. یعنی در اورتادوغو هم زر هست هم نفت هم گاز هم معادنی ذی قیمت و هم ایمان و معنویت و قدرت. دیندار می تواند از دین، کسب معنا و ایمان و قدرت نماید. دین اسلام نیز گرچه با پوستین شعوبی وارونه گشته که باید جراحاتی و دوغرو دوشونجه را به میدان آورد و ترسه دوشونجه ها را زدود مع الوصف قرآن خطابش با الناس و المومنون است نه با اعراب پس اختصاص به اعراب ندارد. سفره ای است پهن برای تمام بشریت که می تواند با معنویت و ایمان و قدرت که هر سه خیر و خوب و مستحسنند خلا و خلل هویتی ما را پر کند. حضرت محمد ص تجسم و تجسد حقّ است. دشمنان او (شعوبیان) هم باطلند. در این عالم مناسبتهای ما با دیگر انسانها دست کم در پنج دسته قرار می گیرد: ۱. معشوق و محبوب ۲. دوست و رفیق ۳. همکار و همراه ۴. حریف و رقیب ۵. مخالف و معارض ۶. خصم و معاند. مواجهه با هر کدام تدبیری خاصّ می طلبد. دشمنان حضرت محمد ص دشمنان فضیلت و خیر و خوبی و حقّ هستند.

۳

قرآن بی شک کتاب آسمانی است. شعوبیه پسامدرنی چون شریعتی، سروش و کدیور و... که به وقتش نقدشان خواهیم کرد سعی در زدودن قدسیت از آن و اخته کردن قرآن را دارند و ره به خطا می برند. با رفتار چند روحانی شعوبی مجوسی هندی زرتشتی فارسی تیشه بر ریشه می زنند. کلام عربی در قرآن کار بشر نیست دست کم رشته تخصصی من که ادبیات عرب است و با دواوین عرب آشنا به من چنین گوید. قرآن، عجیب ترین، سحرانگیزترین، پرمعناترین، حکمت آمیزترین، فلسفی ترین، اخلاقی ترین کتاب است و البته مغفول ترین و مظلوم ترین کتاب در حوزه. با هر بار خواندن دریچه های گونه گونی از معانی و مفاهیم بر آدمی منکشف می شود.

۴

پایانی ترین سوره سحرانگیز قرآن مانده است که ۱۲۰ آیه دارد که به یکبار بر قلب نازنین نبی اکرم نازل شده لذا پایانی ترین دستورات و شرایع قرآن را هم از همین سوره

جدید تشکیل گردید و نظام نامه ای در ۲۰ ماده در شرح وظایف انجمن درباره تأسیس مدارس ملی و ایجاد وسایل تعمیم معارف نوین تدوین کرد و زمینه های مساعد برای تأسیس کتابخانه ملی و تشکلهای سیاسی روشنفکری فراهم ساخت.

۲۰. میدان دادن به مبدع نظام نوین آموزش میرزا حسن رشديه. او به همراه امین الدوله به تهران آمد و مدرسه ای را که در آن روش تدریس الفبای مقطع به کار می رفت و آموزش حروف از روی شکل آنها صورت می گرفت در تهران به دنبال تبریز تأسیس کرد.

۲۱. چند مدرسه عالی مانند مدرسه علوم سیاسی ۱۳۱۱ق/ ۱۸۹۹م توسط میرزا حسن خان مشیرالملک و مدرسه فلاحت مظفری به ریاست یک بلژیکی (۱۳۱۸ق. - ۱۹۰۰م) در همین دوره تأسیس شد.

۲۲. افتتاح دو بیمارستان دیگر در تهران نخست بیمارستان وزیری (۱۳۱۸ق/ ۱۸۹۹م) در خیابان باغ انگوری ولیعصر کنونی در کوچه ای که هنوز هم به نام کوچه بیمارستان وزیری است. دومین بیمارستان (۱۳۲۲ق. / ۱۹۰۴م) توسط وحیه الله میرزاسپهسالار در خارج شهر در جایی دایرشد که امروزه در محل تقاطع خیابان شهیدبهشتی با خیابان ولیعصر، مکان بیمارستان است. جز این دو بیمارستان آمریکاییها (۱۳۰۶ق/ ۱۸۸۹م) نیز فعال بود در ۱۳۲۲ق. و در جریان شیوع وبای شدید در تهران یحیی دولت آبادی از مؤسسه ای با عنوان نخستین بلدیه تهران نام می برد که با گسترش تشکیلاتی ابتدایی به نام احتسابیه که پیش از این به جمع آوری و حمل زباله می پرداخت بوجود آمد. این نهاد به شیوه شهرداریهای اروپا درباره وضع گورستانها و دیگر امور مربوط به بهداشت عمومی مداخله و اقدام می کرد.

۲۳. تأسیس نخستین رختشوی عمومی خانه طهران در خیابان جلیل آباد خیام کنونی. جمعیت طهران سال ۱۲۸۶ ه. ق کمتر از ۲۰۰۰۰ نفر بوده است.

۲۴. من نمی دانم چطور شاهی علیل و بیمار آنگونه که شعوبیان ترسیم می کنند چنین خدمات و حسناتی داشته باشد آن هم در مملکتی که در فزون خواهی روس و انگلیس تنها با تجارت و مالیات کسب درآمد می کرد؟!۱

۵. بستن قرارداد داری بعنوان یک قرارداد ملی بخاطر کشف نفت و دریافت ۱۶٪ سود خالص از آن قرارداد که در آن زمان با آن شرایط و نبود تکنولوژی حفر و ... یک قرارداد برد برد به حساب می آمد.

۶. اخذ وام برای خرید اسلحه و بازپرداخت قروض سابق سفر به اروپا؛ یک اندیشه شعوبی در نگاه به تاریخ قاجار و سفرهای شاهان تنها تفریح و خوش گذرانی و ... را در این سفرها می بیند حالیا که اروپای صنعتی بیدار شده می طلبید شاه ممالک محروسه از آنجا از آنها بازدید و از نزدیک مدرنیته را لمس و تکنولوژی را به داخل مملکت بکشاند. حالا هم گر مسئولی سفر نکند چگونه چشم او باز شود؟ از سفر مسئولان به کشورهای مختلف باید استقبال کرد.

۸. نصب و راه اندازی شبکه تلفن

۹. نصب چراغ برق در خیابانهای اصلی، تهران، تبریز و رشت و مشهد

۱۰. احداث کارخانه بلورسازی

۱۱. استخدام نوز بلژیکی برای ریاست بر گمرکات کشور این امر همزمان با کاهش شدت عمل مأموران نظمیه بود مأموران خودسر با بودن نوز بلژیکی مقید به قانون می شدند گرچه بعدها همین استخدام از موجبات پاگیری مشروطه قلبی ماسونی صلیبی شد

۱۲. افزایش آزادی عمومی مطبوعات

۱۳. لغو ممنوعیت سفر

۱۴. تشویق ایجاد مجامع فرهنگی و آموزشی

۱۵. اعطای آزادی عمل بیشتر به اصناف برای ایجاد تشکلهای صنفی نظیر کمپانی فارس در شیراز (۱۳۱۵ق)

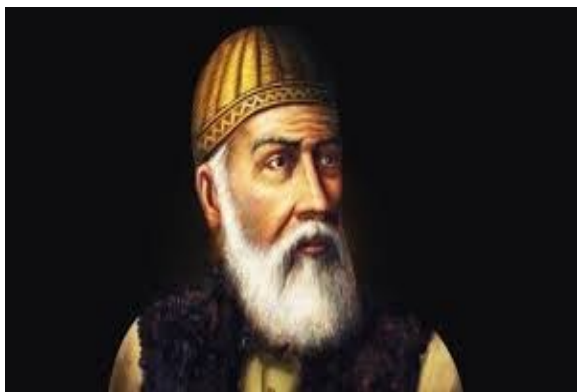
۱۶. تأسیس شرکت اسلامی نخستین شرکت سهامی سراسری کمپانی، محمودیه شرکت مسعودیه در اصفهان (۱۳۱۶ق.)

۱۷. تأسیس شرکت عمومی شامل ۱۷ تن از تجار در تهران (۱۳۲۴-۱۳۱۸ق.)

۱۸. گماردن امین الدوله به صدراعظمی در پایان سال ۱۳۱۴ق. / ۱۸۹۶م. که با بودن ایشان دامنه آزادی نشر افکار نو به نظام تعلیم و تربیت نیز رسید و تحولات بنیادینی در ساختار آموزشی و محتوای مواد درسی پدیدآمد.

۱۹. مهمترین گامی که در آغاز زمامداری امین الدوله در پیشبرد نهضت روشنگری برداشته شد تأسیس انجمن معارف بود این انجمن به همت شماری از رجال دوستدار آموزش

غزلىرى تام ۵۰۰ ايل دۇنيىدىن دىللار ازىرى
اولموش، وبىر چوخ بىتلرى سحىرلى، سىرلى قالمىشىدىر
فضولى حقيقتا بوز داغى تىكىن يالنىز كىچىك حىصصه سى
دنىزدن ائشيكده گۇزه چارپىر، نهنك گۇوده سى دنىزده
گىزلىنىش وگۇزلىردن پونهان قالمىشىدىر.

فضولى غزلىرىدىن اولان بعضى سادە عىن حالدارىن، گىزلى
معنالى بىتلرى آرا- سىرا بىر يا ايكي سىن آچىقلاماقلا بو
نهنك شاعىرى داها آرتىق تانىتىدیرماغا چالیشاجام.

روز هجراندىر سئوین ای مرغ روحوم کیم بوگون
بوقفسدن من سنى البته آزاد ائيله رم!

الهی بو بیتده نه کیمی منطقیه ضد اولان آنلام، نه قدر
نیسگیل، نه کیمی هئج وقت راستلاشمادیغیمیز گۇزلیک
واؤزلیک یاتمیشدیر! بوتون شاعیرلر هجران لا
راستلاشیدیدا گۇزلیرى قان آغلايیب، اورکلری قانا دؤنر
،فریاد ،ناله وفغان ایچینده اولار لار ،روحلاری چارمیخا
چکیلر ،دوستاق اولار ،عصیان ائدر. سن فضولى سؤیله
دیگینه باخ ! ای روحومون قوشو، یاردان آیری دوشمک
گونو گلدی سئوین ،خوش حال اول ! من سنى

جسمیمین قفسیندن البته کی آزاد ائده جه یم(قطعیته
اؤله جه یم!) سن جیسمیمین قفسین ترک ائده جکسن
!سانکی موشتولوق وئیر،ووصالا چاتماق بشارتی ایله بو
سئویندیریجی خبری چاتدیرماق ایسته ییر ،سانکی اوشاق
باشی آلدادیر! بیرینجی مصراعدا آغلاماق یئرینه
(سئوینمک) ایکینجی مصراعدا ایسه آزاداولماق
(اؤلمک)آنلامی داشاییر و بو شاعیرلیک مقامینین تام
اوستالیق ذیروه سى ساییلیر.

ویا:

جانى کیم جانانى ایچون سئوسه جانانین سئور

جانى ایچون کیم کی ،جانانین سئور جانین سئور...

هرکیمین عالمده مقدارینجادیر طبعینده مئیل،

فضولی مکتبىنده (۱)

کریم گول اندام

کیم نه دئییر قوی دئسین! من موللا محمد فضولی یه
شوریده بیر عاشیق دئییه رم. باخمایارق کی فضولی اؤز
یاشادیغی دؤورون بیر چوخ علملری اوجومله دن
،منطیق،ریاضیات، اومانیتار علملرینی (علوم انسانی)
قاورامیش، دین آنلايیشی ایله دریندن تانیش
اولموش،تورک ، فارس عرب وهندجه کلاسیک اثرلرینی
کامیل صورتده بیلن بیریسیدیر ،هیند وشرق فلسفه سى
اینجه لیکلری ایله تام تانیش بیر شاعیر دیر ،لاکین منجه
عیرفان طریقتی ایله سیخ باغلی بیر عارف ساییلماز،بلکه ده
نه قدر ده عیرفان مکتبیینین یددی مقامیندان (خبری
اولسادا) فنا مرتبه سینیه چاتمامیش ،آنجاق هم موللا
(دولو) هم حکیم لقبی اونا الحق یاراشیر .او سؤیله میش:

حکمت دنیا ومافیها بیلن عارف دئییل

عارف اولدور بیلمه سین دنیا ومافیها نه دیر

اوتکجه شاعیردیرکی عاشقانه غزل ژانرینی عارفانه
قیلیغیندا قلمه آلیب وصفوی شیعه چیلیگی تعصوباتیندان
آمانداقالمیشدیر ! صفوی دؤرونده مدیحه، عزا نوحه
یازانلاردان باشقا بوتون شاعیرلر جلای وطن ائتمه یه مجبور
اولموشلار

آذربایجان مکتبی،کی سونرالار فارس دیلینده یازان تورک
دیल्ली شاعیر لر صائب بیدل و...واسطه سیله هیند سبکی
یا اوسلوبو آدی ایله مشهور اولور ،محض فضولی بابامیزین
ابداعاتیندان یارانمیش! او اوچ دیلده دیوان یازیپ یاراتماقلا
اؤز اوستادی ملک الشعرا آدلانان حبیبی نی اؤتوب کئچیب

من لب جانانیمی، خضر آب حیوانین سئور...!
باشا دم دوشدو کجه تقصیر ائيله مز، ائیلر مدد
اول سبیدن متصل چشمیم جیگر قانین سئور

آذربایجان مکتبینه هند اوسلوبو بیر جوت ترزه تایی
کیمی دیر، تره زینین بیر تایی حس اولونور، اوبیری تایی
حس اولونماز، آنجاق بیر تورلو معادله، برابرلیک یارانیر، بیر
تایدا نه وارسا اکینجی تایدا دا اونو اونایلیان بیر گیزی
فاکت، حقیقت اوزه چیخار!

باشا دم دوشدو کجه تقصیر ائيله مز، ائیلر مدد..

ایلک گۆرونوشده بئله نظره گلیر (دم) یعنی قان، و باش
قانادیقجا ایفاده سی دویولور. باش قانادیقجا قانی تقصیر
ائيله مز، ائیلر مدد قانی آزالماز داهادا چوخالار! بئله معنا
اولونارسا تره زینین او بیر تایی بو معنای تائید ائتمه ییر و
اونایلاما ییر و معلوم اولماییر. نه سبیدن چشمیم دالبادال
جیگر قانینی سئور!! حتما ائشیتیمیش اولارسیز هر دن
دئیرلر فیلان کس، دم توتوب، فیلانی دم دی ها! شوریده
له شیب، اؤز حالیندا دئیل، دلی اولوب، باشینا هاوا گلیب
باشا هاوا گلدیکجه، دم دوشدو کجه، دلی لیک گئت- گئده
، گونو، گوندن داها آرتیق چوخالار و شدت تاپار، باشا هاوا
گلدیکده آزالماز، چوخالار، اودورکی منیم گۆزلریم داها یاش
تؤکمکه کیفایتلنمه ییر، آرتیق جیگریمین قانینی چکیب
ائیشیگه تؤکمک ایسته ییر. تره زینین او تایی آرتدبقجا
بوتایی دا آرتیر.

شاعیرده اولان غیر عادی تخیل، اینجه دویغو، مینلر شاعیرین
تصورونه سیغما یان نازیک، بیکر بیر خیالا فیکیر وئرن:

چرخدن آشیرمادان یادینلا آه آتشین

غدر ائدیب گردون شردن زر نثار ائتمز بانا

شاعیر بیر عاشیق کیمی دلبرینه اوز توتوب و اونون
یوخلوغوندا فلک له عهد و پیمان باغلادیغین و فلکلی ایش
صاحب بیلپ، اؤزونو فهله سانپ، گۆردویو ایش برابرینده
اجرت آلماغا جهد گۆرستدیگین بيله دیله گتیریر:

سنی یاداسالاندا، خیالیمدا کئچرکن منیم اودلو آهیم چرخ
فلکدن آشپ اؤتمه یینجه، ایش صاحب (فلک) دبه
چیخاردیپ منیم موزدومو، اوجرتیمی قیزیل گونشدن بخش
ائتمز! سنی یاد ائدرکن تا منیم اودلو آهیم چرخدن
آشما یینجا، فلک قویماز سحر آچیلین و قیزیل گونشدن
منه ال موزدو وئرمز!

بو شرط ایله فلک منیم اوجرتیمی قیزیل گونشدن بخش
ائدرکی، سنی حسرتله یاد ائدرکن منیم آهیم فلکدن
آشمیش اول! (فلک ایش صاحب، شاعیر ایشچی، آهی
فلکین دامیندان آشیرماق ایش، قیزل گونش دن زریول
آلماق ال موزدو و بله اولمایینجا دبه چیخارتماق فلکین
طرفیندن قویولان شرطیمیز! دیر) ای سئوگیلی جانانیم
سنین یادینلا بیر اوقدر گئجه نی صبحه قدر آییق قالیب آه
چکرم کی آهیم فلکدن آشابیلین.

سو وئریر هر صبحدم گۆز یاشی تیغ آهیما

کیم تؤکم قانین سپهر ین سالسا مهرین ماهیما

بو بیت ده اولو شاعیرین اینجه شاعیرلیک ذوقوندا علاوه
اونون نجوم، ریاضیات علمیندن بیلک صاحیبی
اولدوغوندا خبر وئریر. بیرینجی مصراعدا شاعیر ندن
هر سحر یاخینلاشارکن گۆز یاشی ایله آهینین قیلینجینی
ایتیلدکم ایسته دیگینی بیان ائدیر، بونا گۆره کی فلکین
قانینی توکسون! نه اوچون چون فلکین مهری (گونشی) اگر
ایسترسه شاعیرین آیینا نظر سالیب اونا محبت بسله سین
و گۆزو اونا ساتاشسین شاعیر آهینین قیلینجی ایله
سحر آچیلارکن فلکی قانا بله ییر، دئمه لی هر سحر آچیلان
زaman افقار قان رنگی توتدوغو، شاعیر آهینین قیلینجی ایله
فلکین قانینی تۆکدویوندن دیر، بونا گۆره کی گون
چیخارکن آیی گۆیده گۆره بیلمه سین.

گونش گۆز اچارکن آی قاجیب گیزله نر! چوخ نادیر
زمانلار گونشله آی بیرلیکده گویده گورونرلر! شاعیر
قیسقانجلیقدان ایذن وئرمز فلکین گونشی اونون آیی نین
اوزونو گۆرسون. گۆررسه فلکین قانی تۆکولر یعنی دان یئری
سوکولر و افقار قان رنگی توتار!

اوخا پیکان تیکیلیر غمزن اوچون پیوسته

توخونور طعنه اوخو، قاشین اوچوندا یا یا

یالنیز شاعیر خیالی دلبرین بیر قیرپیم باخیشینی بیر
اوقدر نازک، ایتی وکسکین گۆره بیلر کی اغراق ائدیپ
دئسین: اوخ کی بیر نازک شوو، خولا، بوداق اوجو ایتی
بیر آغاج قولوندا دوزلدیلیمیش ایزار دی، سنین غمه نین
ایتی لیگین، نازیکیلیگین، کسکین لیگین گۆرنلر مجبور
قالمیشلار او بوداغین باشینا دمیردن بیر پیکان دا
یاراشدیر سینلار کی سنین غمزن کیمی ایتی وکسکین
اولسون نه اوچون؟ چونکی (توخونور طعنه اوخو قاشین

مصراعین کلیدی اسمین یۆنلۆک (حالتینی یعنی کیمه ؟، هارا ؟) تشخیص وئرمکده گیزلنمیش، هارا گیدیرسن حمامه، بازاره، دلاکه! بوتون (ه) لر یۆنلۆک علامتی دیر وسهون مونث علامتی سانماق اولور. بیرداها دیلیمیزین نه درجه ده گوجلۇ، قایدالی اولدوغو اوزه چیخیر!

دوزخه گیرمزستیمیندن یانا ن،

قابل جنت دئییل اهل عذاب!

جنت وصلیندیر اول مقصد که ایمان اهلینه

قیلسا حق روزی جهنم آتشی اولدور سبب

شیعه مذهبنه تام باغلی اولان شاعیر بوتون عؤمرونو امام حسین-ین حرمینده شمع یاندرماق و عبادتله کئچیرن فضولی، آشیری دیندارلیغا، قورو تعصبه دولو مذهبی فیکیرلره قارشى، ریاکار جاسینا تعصب کشلره نسبت مهارتله مقاومت نیشان وئرمیشدی:

دوزخه گیرمز ستیمیندن یانا ن

قابل جنت دئییل اهل عذاب!

شاعیر کسکین منطیقله سؤال ائدیر بیرى کی معشوقه نین ستیمیندن یاندىغى اوچون اوقدر عذاب چکمیش کی داها جهنم اودوندا یانماغا احتیاج یوخودور، و اما اهل عذاب اولدوغو اوچون جنته گیرمه یه ده قابل دئییل و حقى یوخودور بس او آدام نجه اولاجاق ؟ هاردا قالاجاق؟

جنت وصلیندیر اول مقصد کی ایمان اهلینه

قیلسا حق روزی جهنم آتشی، اولدور سبب

عاشیققرین مقصدی سنین وصالینین بهیشتینه گیرمک دیر، اونلار وعده وئرلن جنتی ایسته مزلر!

واگرا الله ایمان اهلینه جهنمدن پای وئرسه بونا گۆره دیر کی ایمان اهلی قانمامیش اصیل جنت سنین وصالیندیر و اونلار باشقا جنت آرزوسوندا اولموشلار و دوز یول توتمامیشلار! اودور کی جهنمه واصل اولموشلار !! بورا دادا شاعیر جنت، جهنم آنلاملارینی لاخلاتماقلا معشوقه نین ووصالین دینی آنلامدا اولان جنتدن اوستون توتموشدور!

ضایع کئچیرمه فرصتینی آغلا هر نفس

بو عمر نازنین چو بیلیرسن قیلیر شتاب

ایلک اوخونوشدا هر کس بئله تصور ائدر کی، فضولی

صفوییه حؤکومتی سیاستینه قوشولوب، باشا چالیب

آغلاماغی توصییه ائدیر!

اوجوندان یایا! چونکی حتا یای وکمان نه کیمی اگری وهیلالی اولسادا سنین قاشین حقارتله او یایا طعنه ووروب اوکمانی تحقیر ائدیر و سنین قاشین اوکماندان داها آرتیق خمیده دیر ! سنین قاشین کمان طرفینه طعنه اوخو آتیب توخونور، اونا گۆره اوخلارین باشینا پیکان یاراشدیرلار تا غمزن دن دالی قالماسین!

صبح چکمیش چرخه چالمیش داشه تیغین آفتاب،

ظاهیر ائتمیش اول مه دلاکه عین انتساب

بیرینجی مصراع شاعیر خیالی ایله گونشین چیرتلاماسین قلمه آلان شاعیر یئنه ده باشقا شاعیرلردن فرقلی اولاراق گونشه جان بخش ائدیب بیر اوستاکار کیمی قلینجی چرخه (بیلوو دزگاهینا) چکیر و داشا چالیب ایتیلدیر، ایشیقلا ندیریر و شراره و قیغیلجیمالارین عالمه ساجدیریر. بو مصراعین دوشونمه سی بیر اوقدر چتین دئییل، بیر سؤزله گونش بیر اوستاکار کیمی قیلینجینی چرخه، و داشا ایتیلدیر، قیغیلجیم قالخیر و عالم ایشیقلا نیر.

ظاهرائتمیش اول مه دلاکه عین انتساب

ظاهر ائتمیش؟ کیم ظاهر ائتمیش؟ آفتاب اؤزونو اول مه دلاکه اوخشاتمیش؟ یوخسا مه دلاکه اؤزونو گونشه بنزتمیش و الینده کی تیغی ایتیلدیمیش؟

شارحلرین چوخو بو مصراعنی معنا وتفسیر ائندنه چاش، باش، قالمیشلار! چوخلاری دئمیش: اول مه دلاکه(مونث) گونش کیمی عینی ایش یاپمیش و اولگوجونو ایتیلد میشدیر. ظاهر امر قناعتبخش نظره گلیر، آما فضولی کیمی بیرنهنگ نحو اوستاسی یاخشی بیلیر گونش مونث مجازی و مه یا ماه مذکر مجازی جنسیندن دیرلر، اونا گۆره دلاکه(مونث) مذکر مجازی صفتی قبول ائتمز! و دلاکه اسمین یۆنلۆک حالتین گۆتورموش و اؤزو ده مذکر دیر (مه) مذکر مجازی صفتی ایله اویغون دور ! سانکی کریم، کریمه، کیتابی کیمه وئردین ؟ وئردیم کریمه، کیمه بنزر ؟ کریمه بنزر !، ظاهر ائتمیش کیم ؟ آفتاب! کیمه دلاکه هانسی دلاک ؟ مه دلاکه طرف، عین انتساب، عیناهمان ایشی که دلاک خوش سیما اولگوجونو حامامدا ایتیلدیب، جیلانلاندیریر، گونشده اونا بنزر بیر ایش یاپیر! مه دلاک گۆرن ایشین تایینی گونش ده عینا یاپیر! شاعیر اوستا کارلیقلا فیکیرلری هاچالاندیریر وهره نی بیر یؤنه جایدیریر.

من کیمم ساقی اولان کیمدیر می و صهبا نه دیر
 گرچه جانانداں دل شیدا اوچون کام ایسته رم
 سورسا جانان بیلّمزم کام دل شیدا نه دیر
 حکمت دنیا و ما فیها بیلن عارف دئیل
 عارف اول دور بیلّمه سین دنیا و ما فیها نه دیر
 وصلدن چون عاشق مستغنی ائیلر بیر وصال
 عاشقه معشوقه دن هر دم بو استغنا نه دیر
 آه و فریادین فضولی دولدور و بدور عالمی
 گر بلای عشق له خوشنودسان غوغا نه دیر
 نهنگ فضولینین هرغزلینده اولدوغو کیمی بیر یا یکی بیت
 آغیر ، درین معنالی و ایضاحات و ثریلمه لی اولور . عین
 غزلده اولان بو بیت :

وصلدن چون عاشق مستغنی ائیلر بیر وصال
 عاشقه معشوقه دن هر دم بو استغنا ندر ؟!

عیرفان عالمینده یددی منزلی ، یددی مقام (هفت
 شهر عشق عطار) طلب ، معرفت ، عشق ، استغنا توحید
 ، حیرت ، فقر و فنا سایلان عارفله مخصوص یول دوردونجو
 مقامی استغنا آدلانیر و شاعیر دئیلر :

معشوق دائیما اؤزونو مستغنی (بی نیاز) وارلی ، احتیاجسیز
 دویار ، و عاشیق دائیما میسکین ، بالواریشلی و حاجت دویان
 حالدا تصور اولونور ،
 فضولی اصطلاحاً (ساختار شکن) شاعیردیر ! او بئله دوام
 ائدیر :

استغنا مقامینا چاتان عاشیق مستغنی آدلانیر (فرقتدن
 آرتیق ذوق آلماغی باجاران عاشیق کی یالنیز
 (وصل) دئدیگده سانکی وصالا نایل اولور ! استغنا عالمینده
 اولدوغو اوچون وصل سؤزوندن ، وصالا چاتا بیلیر وصل
 دئدیگده وصال حیسیینه نایل اولور ! داها معشوق اؤزونو
 نازا قویوب عاشیقداں اعلام استغنا ائتمه سی ، بی نیاز
 و اعتناسیز اولماغی نه اوچوندور ! بیرینجی دفعه دیر کی ،
 عاشیقه ، معشوقداں آرتیق قیمت و ثریلیب . بئله لیکله
 شاعیر عاشقوله معشوق آراسیندا اولان مناسبتی استغنا
 عاملینی اورتایا قویاراق عاشیقین خیرینه قورتارماغی
 باجاریر و قورو بیر وصل سؤزوندن وصال لذتی حاصل اولور .
 آردی وار

ضایع کئچیرمه فرصتینی آغلا هر نفس !

بو عمر نازنین چو بیلیر سین قیلیر شتاب

آغلا سؤزو ظاهرده فعل امر کیمی ایشلنمیش وهر اوخویان
 ایلک باخیشدا جومله و مصراعداں آغلاماق آنلامینا چاتیر
 لاکین داھی فضولی (آغ-لا) نظرینی آغلا ایچینده مهارتله
 گیزلتمیشدیر ، آغ اصل معنادا ایفراط ، بی ثمر ایشلرده
 حددینی آشیرماق معناسیندا ایشله دیلمیش ! هله ده
 دیلمیزده وار ، لاپ آغ ائله دین ! آغ یالان ، فیلان کس آغ
 ائیلر ! و شاعیر افندی دئیلر عزیز و دیرلی فورستی
 ، بیهوده ، افراطی ایشلرله ، آغ ایله هدره و ثرمه ، ایندیکه بو
 ارزیشلی عؤمر سورعتله اؤتوب گئدیر !

بیلسه ذوقوم وصلدن فرقتده افزون اولدوغون

وصلیدن منعین روا گؤرمزدی رشکیندن رقیب

و

وصلدن چون عاشق مستغنی ائیلر بیر وصال

عاشقه معشوقه دن هر دم بو استغنا نه دیر ؟

یوخاریدا گلن ایکه بیت حاقدا بونو دئییه بیلره رم بیرینجی
 بیت بی قدر دوشونمکله معنا ائتمک ممکن ، آنجاق
 ایکینجی بیت حددیندن آرتیق اینجه وسون درجه آغیلا
 سیغماز دیر !

بیلسه ذوقوم وصلیدن فرقتده افزون اولدوغون

وصلیدن منعین روا گؤرمزدی رشکیندن رقیب !

یقین اهل فن و فضولی واله لری بو حکیمین بیر بیتده
 ایشلندیگی فعل لرین فاعیل لرینی تاہماقدا حیرته دوشورلر ، بو
 شاعیرین درین دویغولو و نحو اوستا سی اولدوغونداں ایره
 لی گلیر (بیلسه) (منعین) روا گؤرمزدی (رشکیندن) سؤزلرین
 هامیسینین فاعیلی رقیب دیر

رقیب بیلسه ایدی کی ، من آیریلیقدا حتی وصال دان چوخ
 دلبریمله ذوق ائدیرم ، حسادتدن دئیردی قوی فضولی وصالا
 چاتسین تا بو قدر لذت حسی دویماسین ! بو پارادوکسی
 هئچ شاعیر یارادا بیلّمه میشدیر و شاعیرلر دائیما رقیبین
 مانع تورتدیگیندن گلایه ائتمیشلر .

وصلدن چون عاشق مستغنی ائیلر بیر وصال

عاشقه معشوقه دن هر دم بو استغنا نه دیر

بو بیت مجنون دیلیندن سؤیله نیلمیش غزلدن بیر بیت دیر
 . بوقسا غزل بیر اوقدر دولغون وزنگیندیر کی حیفله نیرم
 اوخوجوملا پایلاشمیام !

اؤیله سرمستم کی ادراک ائتمزم دنیا نه دیر

ادبیاتیمیزین بو گونو و صاباحی

Ədəbiyyatımızın bu günü və sabahı

Rüstəm kirmanlı

رستم کرمانلی

بو میللی مفکورهنین تزه لنمه سی، ادبیاته میز اوزرینده سوسالیست ایدئولوگیاسینین محوی دئمک ایدی. اما، سووئت رئژیمین ییخیلماسی خالقیمیزین باشینا داها بؤیوک بیر بلا گتیردی. تورپاغیمیزین آیریلماز حیصه سی اولان داغلیق قاراباغین قونشو اثرمنیستان دؤولتی طرفیندن ایشغالی، بیر میلیونا یاخین سویداشلاریمیزین اثرمنیستاندان و داغلیق قاراباغ، اونون اطراف رایونلاردان دئپورتاسییا اولونماسی، ایمپئترییادان یئنیجه آیریلیمیش، ایقصادی و حربی صنایع سی اینکیشاف ائتمیش دؤولتیمیز اوچون بیر چوخ پروبلملر گتیردی. باشقا ساحه لرده اولدوغو کومی آذربایجان یازچیلار اتقاقینین فعالیتینین ضعیفله مه سی باش وئردی. ادبیاتیمیزی اینکیشاف ائتدیرمک اوچون حکومتیمیز بیر سیرا تدبیرلر حیاتا کئچیرتدی. اؤلکه ده پریژدنت تقاعدلری تاسیس ائدیلدی. یازچیلاریمیزین یوبیلیرلرین کئچیریلمه سینه باشلانیدیلدی. بئله لیکله آذربایجاندا مستقیل لیک دؤورونون من قطعیتله دئییه لر کی، آذربایجان خالقینین دئموکراتیک آبی - هاوالی ادبیاتی یارانماغا باشلادی. صابیر احمدلینین «قارا یانوار» حکایه لری، ائلچین حسینبیلینین «قورمو قوشو» حکایه سی، صابیر احمدلینین «کوتله» رومان و باشقالاسرینین آدلارینی چکمک اولار. رشاد مجید، روستم بئهرودی، سونا ولیئوا، سونا عباسعلی قیزی، (ایسماییلوا) سئیران سخاوت، سارا اوغوز، رافیق یوسف اوغلو، یونیس اوغوز، واقیف ممدوو، موختار قاسیم زاده، خانعلی کریم لی، عاصیم یادیگار، سونا تئیموربی لی و باشقا شاعرلریمیزی فخرله گؤستره بیلیک. ۱۹۸۸-جی ایلده آذربایجاندا میللی حرکات باشلاندا گؤرکم لی ایستقلال شاعریمیز خلیل رضا تام اولاراق اؤز اجتماعی-سیاسی فعالیتینی گئنیشلندیرمه یه باشلامش دیر. او، ۲۰ یانوار حادیثه ده لری حاقیندا «آزادلیق» رادیوسونا موصاحیبه وئره رک، اؤلکه میزده روس ایمپئریاسینین آپاردیغی ایشغال چی لیک سیاستینه قارشى اعتراض سسینی قالدیرمیش، «داوام ائدیر ۳۷» آدلی پوئماسینی یازمیش دیر. پوئما «آزادلیق رادیوسو» نون رهبری، هم ده دیکتورو میرزه خزر طریفیندن اوخوناراق

چاغداش آذربایجان ادبیاتی مستقیللیمیز ایللرینده بیر قدر ضعیفلمیش دیر. ضیالیلاریمیز خیلی سادی اؤز اوخوجوسونو ایتیرمیش دیر. بونوندا بعضی سببلری واردیر.

۱. اوخوجو تلباتینین اؤدنیللمسی

۲. یازارلارلا اوخوجو آراسیندا علاقه نین قیریلماسی

۳. کیتابا موناسیبتین اولماماسی

۴. سوسیال شبکه نین اینسانلارین سوسیال حیاتینا بؤیوک تأثیر ائتمه سی

کاپیتالیزم قورولوشونون اینسانلارین سوسیال حیات طرزینه تأثیر.

۵. اینسان معنویاتینین تام اؤدنیللمه مه سی

۶. اؤلکه ده باهاچیلیغین سرعتله یاشایشیمیزا تأثیر، و.س.

لاکین، بونلار باخمایاراق شاعیر و یازچیلاریمیز ۱۹۹۰-

ایلدن اعتباراً اؤز اوزرلرینه بله بیر میسسیا گؤتوردولر

کی، آذربایجانین آزادلیغی و مستقیللیگی اوغروندا

موباریزه اؤن پلانا چکیلسین. روس ایمپئریالیزمینه، اونون

سؤمورگه چی لیک سیاستینه قارشى اؤز قله ملری ایله

موباریزه یه قالخسینلار.. مستقیل آذربایجان

رئسپوبلیکاسینین ۱۸ اوتکیابر ۱۹۹۱-جیل تاریخده

ایمضالادیغی «آذربایجانین دؤولت مستقیللیگی

حاقیندا» کونستیتوسیا آکتی-ایستقلال بیاننامه سی

حیاتیمیزدا و ادبیاتدا بوتون جبهه بویو میللی، آزاد،

دئموکراتیک دوشونجه نین اینکیشافینا سیتات وئردی.

یئنی یارانان ادبیاتیمیز ایچریسینده
میثیلسیز قیمته مالیکدیرلر.

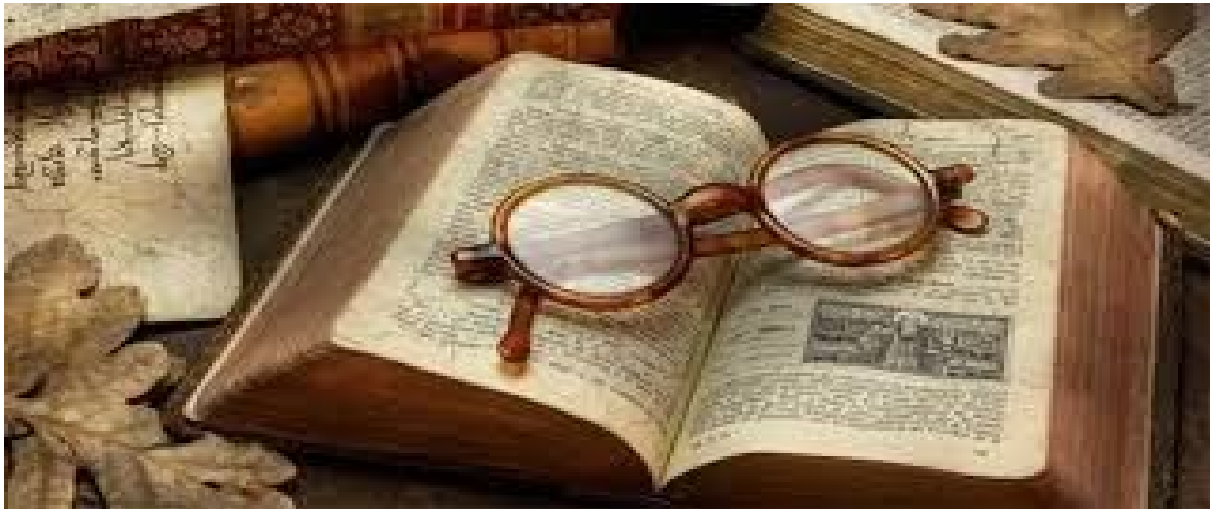
موسیقیلییمیزین محکمه‌لمه‌نمه‌سینین
اوتوز ایلی عرضینده بیر چوخ ادبی اثرلر
میدانا گلیمیش‌دیر. گولمایل مورادین
«نورو پاشا» داستانی، ۲۰۲۲، سونا
عباسعلی قیزینین (ایسمایلووا)
«سؤزون خاقانی» ۲۰۲۰، گنج
یازیچی نزاکت جاواد اووانین «لوندون
ساعاتی» ۲۰۲۱، ناظر احمدلینین
«نادانلیق» ۲۰۱۸، کیرمان روستملینین
«بو کؤچون منزلی

هارادیر، بیله» ۲۰۱۹، «۴۴-گونون ظفری»، سونا
تئیموربیلینین «مانت رومانی»، ۲۰۱۷، ناخچیوان موختار
رئسپوبلیکاسیندا یاشاییب یارادان قادینلاریمیز» ۲۰۱۱،
آرزو حیدر اووانین «سؤزدن گؤزل لیک یارادان
دوستلاریم» ۲۰۲۳، حاجی فخرالدین سفرلینین ناخچیوان
تاریخیندن صحیفه‌لر» ۲۰۲۴، علی بی آذرینین «سرحدچی
ضابطین اعترافی» حکایه‌لر توپلوسو و بیر چوخ
یازیچیلاریمیزین اثرلرینی گؤستمک اولار. آذربایجان
یازیچیلار بیرلی و آذربایجان ژورنالیستلر بیریینین عضوو
مایا سخاوت قیزینین «وطن موجهیدلری» «وطن فدایلی
لایحه‌سینین همهربری، ۱۱ کیتاب مؤلفی اولماقلا
موسیقیلییمیز ایللرینده بیر چوخ لایحه‌لره ایمضاسینی
آتیبدیر. اونون» یازیلمايان سطرلر» ۲۰۱۷ «اون
اوجیرباق» ۲۰۱۹، «وطن موجهیدلری» ۱، ۲۰۱۹، «وطن
موجهیدلری» ۲، ۲۰۱۹، «فدایلی» ۲۰۲۰، «وطن
فدایلی، ناخچیوان شهیدلری» ۲۰۲۱، «وطن
فدایلی» ایمیش‌لی شهیدلری، ۲۰۲۲، «شاهمارین عشق
اثری» ۲۰۲۲، «قیرت تجسمو» ۲۰۲۲، «وطن فدایلی، شکی
شهیدلری ۲۰۲۳ کیمی میللی روح‌دا یازیلان اثرلری
گؤستمک اولار.

یوخاری‌دا آدلاری چکیلن شاعر و یازیچیلاریمیزین
اثرلرینده خالقیمیزین باشینا گتیریلیمیش مصیبتلری، اؤز
شعیرلرینده قاباریق اولاراق قلمه آلیبار.
ایتیریلیمیش، ایشغالا معروض قالمیش اراضیلریمیز تاریخاً
تورکون تورباغی اولدوغونو، بورالاردا تا قدیم‌دن بیزیم
اولولاریمیزین یاشادیقلا رینی گؤستریدیلر. بونلار میللی

ایمپریانین ایچ اوزونو آچیب گؤستمیش‌دیر. خلیل
رضانین قلمه آلدیغی «داوام ائدیر ۳۷...» کیتابی (۱۹۹۲)
شاعرین یارادیجیلیغیندا اینقیلابا بنزه‌ین حادثه کیمی
خاراكتئریزه ائتمک اولار. شاعر اوچون آذربایجانین
ایستیقلا لیتیندن اوجا هئچ نه اولایلمز. او، آذربایجان
خالقینی یاتماماغا، سلاح‌لارما چاغیریر، «داوام ائدیر
۳۷...» یاشاسین خالق جبهه‌سی، «سلاح‌لان»، «صلاحیت
ایستیرم»، کیمی شعیرلرینی یازیر. موسیقیلییمیزین
ایلکین ایللرینده خلیل رضا اولوتورک ده، م. هادی، احمد
جاواد کیمی ایستیقلا شاعریمیزدیر. او، موسیقیل یارانانان
ادبیاتیمیزی رئالیزم جریانیندان خلاص ائدرک یئنی
مفکوره‌میزین طرزینده میللی ادبیات یاراتمیش‌دیر. اونون
حبس‌خانا حیاتیندان بحث ائدن گونده‌لیکلرینده بیر چوخ
شعیرلری، خالقیمیزین میللی آزادلغینا خیدمت ائدن اثرلر
سیراسیندادیر. میللی روحوموزون گؤجله‌نمه‌سینده، یئنی
یارادیلان ادبیاتین رولو دانیلمازدیر. تورپاقلاریمیزین
ایشغالی یئنی دوشونجه طرزیمیزی ده اینکیشاف
ائتدیریلدی. خالقیمیزی روح‌دان سالماق اوچون یازیچی و
شاعرلریمیز، صمد و ورغون دئمشکن، قلملرینی سونگویه
چئویریریک، ایگید عسگرلریمیز حاقیندا بیر چوخ اثرلر
یازدیلار. یازیچی، شاعره گولمایل موراد یارادیجی لیغی اؤز
اکتوال لیغی ایله سئچیلیر میللی وطنپرورلیک مؤوضوسوندا
قلمه آلدیقلا رلاری «قاراباغ هارابی»، «وطن ساغ اولسون»،
«داغلاردا شهید سسی»، «قاییدیش»، «آپرئل دیؤیوشلری»،
«قهرمان لیق یوکسک لیگی»، «گوننوت عملیاتی»، «دؤیوش
یوللاری»، «آکولا لقب‌لی کشفیات چی»، «تووز دؤیوشلری»،
کیمی کیتابلاری خصوصی اهمییه مالیکدیر. بو کیتابلار

آياقلاشمالی دیر، دئمک دیر. سوسیالیزم، سووخوز، کولخوز دیوارلارینا عکس ائدیلن آغ-قارا فیلملری ایزلەمک تاریخە دۇندویو اوچون یئنی نسیل بونونلا آنجاق درسلیکلردە تانیش اولورنجه کی، بیز آرابا دۇورونو، هیسلی چیراق ایشیغیندا توخونان خالچالاری تام آنلایا بیلیمیریک. کئچمیش دۇورون اوستونلوکلریندن آغیز دولوسو دانیشان بیرینە آوتیوموبیلیندن دوش، آرابا ایله یولونا داوام ائت، دئییلرسە، آز اول سۆیلدیلکیرینی تکذیب ائدیپ، قبول ائتمەیه جک دیر.

معاصرلیک اۇزونو بدیع ادبیات دار، پوبلیسیستیک مقالەلردە، فئلیتتون و ساتیرادا دا اۇزونو بیروزه وئرمهلیدیر یانلیز ادبی دیلی اۇزونده عکس ائتدیرەن نظم و نثرده دئییل، معاصر تئکنیکانین ائففکتلرینی، کوسموس عصرینین اوستونلوکلرینی اۇزونده بیرلش دیرەن ادبیات نومونەلرینی یاراتماغی باجارمالیییق. ادبیات-آدینین وئردیینی آنلامی دوغولداراق، ائتیک نورماتیولره رعایت ائدرک، هر فورمادا اۇزونو عکس ائتدیرمەلی، بوتون یاخشی و پیس تعریفلری ایله اوخوجویا چاتدیریلاراق دۇورون بلاسی و اینکیشافی آراسینداکی فرقی تبلیغ ائتمەلی دیر. هر بیر یارادیجی اۇز ایستدیینی اۇزونون سوز گجیندن کئچیرمەلی دیر. بو گون اۆلکەمیزده یارادیجیلیغا باشلایان خیلی سایدا گنجلر وار. اولار بیرینجی نۆبەده اۇزونو و باشقالارین شخصیتینە حۆرمەتله یاناشمالی، اۇز اینتیباه دۇورلرینی یاشاماقلا گلەجک میللی ادبیاتیمیزی یاتارمالیدیرلار.

کیرمان روستموو شاعر. پوبلیسیست آذربایجان یازیچیلار بیرلینین عضو. ۱۸،۰۴،۲۰۲۵ ناخچیوان

وطنپرورلیک تربییه سی روحوندا یازیلان اثرلر سیراسیندادیر. سون ایللردە شهیدلریمیز حاقیندا ایری حجملی نه قدر اثرلر یارادیلیب دیر. شاعر، یازیچی سونا تئیمورخانلینین ناخچیوانلی شهید، له له تپه اوغروندا گئدن دۇیوشلردە قهرمانجاسینا هلاک اولان قابیل اوروج علیئو حاقیندا یازمیش اودوغو رومان، شاعر، پوبلیسیست رائوف ایلیاس اوغلونون "جولفا شهیدلری" کیتابی، آذربایجان میللی علملر آکادئمییاسی، ناخچیوان بۆلمە سینین تاریخ اینستوتونو دیرکتورو حاجی فخرالدین سفرلینین "قاراباغ محاربه سینین جهری لی شهیدلری" کیتابلارینی گۆسترمک اولار. بو گون آذربایجاندا چوخ ساغلام یارادیجی نسیل یئتیشمکده دیر. هر بیر شاعر، یازیچینین اثرلرینی ایزلەدیكجه حیس ائدیرسن کی، میللی پسیخولوگیایا اسلانا راق میللی روح دا ادبیات یارادیر. اولار چوخ یاخشی بیلیرلر کی، هر بیر یارانان ادبیات میللی موسقیللینیمیزین محکەملەنمە سینە خیدمت ائتمەلی دیر. اینسانلارین شعوروندا دیشیکلیک ائتمەدن موسقیللینیمیزی قوروماق مومکون دئییل. گلەجکده یارادیلانچاق آذربایجان ادبیاتی نجه اولمالی دیر؟ نیه خیدمت ائتمەلی دیر؟ بیرینجی نۆبەده ادبیات هر جور باسقی دان آزاد اولمال، طرفسیز یازیلمالی و تاریخە چئویریلەلی دیر. زنگین و رنگارنگ طرفسیز ادبیات هیمیشه یاشار ادبیات دیر. کلاسسیک آذربایجان ادبی نومونەلریندن بهرە لنیب بۇیوسک ده نه زامان اولکی زامان دئییل، نه ده بیز کئچمیشین کۆلگە سینده قالمالی دئییلیک. ایللر، قرینەلر، عصرلرله اوز ائدیلدیکده قبول ائدیریک هئچ نه و هئچ کیم عوض ائدیلمز دئییل. بو ادبیات اۇز اینتیباه دۇورونو یاشامالی، زامانلا

يولداشيم اولدو، تنفسده قاچيب كارگاهدا اولان ائولرينه گئديردي، يئميه نسه گتيريردي، بۇلوشوردوك، آنامين دا منيم اوچون چانتاما قويدوغو يئميه يى سامرله بۇلوشوردوم. بيزيم ائويميز مکتب دن خيلى اوزاق ايدى، سامرين ائله مکتبين ايچينده ائولرى اولدوغوندان اونا حسد آپايرديم. بير دفعه بونو گيزلتمديم. اون بئش دقيقه ليک بۇيوك تنفس ايدى. ائوه گنديب ايکيميزه ده آما گتيردى، اوتوروب مکتبين حيطينده يئيرديک.

—سنه غبطه ائديرم.

—نيه؟ —تعجبله منه باخدى.

—ائونيز مکتبين حيطينده دير. ايستديين واخت گئديرسن، گليرسن، منيم کيمي اوزاقدا ياشاميرسان، صبح تزدن يئرندن قالخيپ، سويوقدا بورا کيمي گليرسن...

سؤزومو بيتيرمه يه امكان وئرمه دي، قاش-قاباغيني تۇكدو:

—سامرمي پاخيلليق ائديرسن؟ سامر نجه ياشايير بيلير- سني؟ قالخ، قالخ، — دئييب قولومدان توتوب قالديردى، — گل منيمله. زورلا قولومدان توتوب مکتبين حيطينده كي كارگاه سارى چکدى. او نه دئييرديسه، عمل ائيدرديم. كارگاهين قاباغيندا، يئر ساليان كهنه پالازين اوستونده آياق قابيلاريمي چيخاريپ ايچرى گيرديک. غريبه بير منظره ايدى. كارگاه لارين آراسيندا ايلرله آراكسمه لر واردى، هر آراكسمين آراسيندان اوشاق سسى، بۇيوكلرين سسى بير- بيرينه قاريشميشدى.

—سن بئله ائوده ياشاييرسان؟

—يوخ. — دئديم، عمرومه ايلک دفعه بئله ائو گوروردوم. — بورا ائودير؟

—هله بير گل، گل، — منى اورتاكي آراكسمه يه سارى چکدى. اورادا کيمسه يوخ ايدى. — بورادا آنامله باجيم، باخ او پالازين اوستونده، من ده بو قيريق تخت ده ياتيرام. آياق لاريم چؤلده قالير. هاميميز بوردا يئييب، بوردا ياتيريق. او پيله تني گورورسن، آنام اونون اوستونده يئميميزي بيشيرير.

عقليم کسمه دي كي، سؤزوم سامره توخونا بيلر:

—بورادا انسان ياشاپار؟— گوردوکلريم منى دهشته گتيرميشدى. هئچ قيشلاغا چيخاندا آلاچيقلاردا بئله اولمازدى.

ايچريدن چيخديق. سامر سوسوردو. اونا يازيغيم گلدى:

—گل گئدک بيزه، منيمله قال.

حكاية لر – اويكولر
Hekayələr – öykülər

EMƏLƏT XANADA Kİ EV

کارگاهدا کی ائو

SALATIN ƏHMƏDLİ

سالاتین احمدلی

برگردان : تانای شرقی دره جک

اوشاقلیغیم سرحد بؤلگه لریندن اولان کئنده کئچیب. بيزيم کئنده ارمنيلرين اشغال ائتدي يوخارى کندلردن خيلى قاچقين گلميشدى. اونلار مکتبين بيناسيندا يئرلشديريلميشديلر. بير مدت همين کئنده قالان سويداشلاريميز ياواش-ياواش اؤلکه نين مختلف يئرلرينده ياشايان قوهوملارينين، تانيشلارينين يانينا کؤچوب گئتديلر. همين مکتبين بيناسيندا اوچ-بئش عائله قالدى، سونرا اونلارى دا مکتبه كي اوشاقلار اوچون اولان كارگاهدا، بيزيم مکتبلرده كي ورزش سالن لاريندا موقتى ياشامالارينا امكان وئريلميشدى. اوللر ائله مکتبين حيطينده اوينايان سامرله بير کلاس دا اوخويوردوق، نيمکت

سۆزۈندىن ھىچ چىخمىردى، اما من راضىلاشمادىغىم
واختلار اولوردو... آتاملا مباحثە مىز دوشىندە سامر منى
ايكىلىكە دانلايردى:

—كىشىنىن اوزونە آغ اولما.

—گۆرمۈرسىن، اۆزۈ دئىنى يئىرىد.

—آتادىر، حقى وار.

—من دە انسانام، حقىم وار...

—ئىنىك، آتادىر. سن بىلمىرسىن آتا ندىر، الله ائلمەسىن،
اونون يوخلۇغوندا يئرى يامان گۆرونور. كاش آتام ساغ
اولايدى، ئىلىسىدى، راضى اولاردىم...

—سەنە ئالە گلير، آدم دۆزمور...

—كىشىيە آغ اولما.

دانشگاهى بىتىردىك. حربى خدمتە يوللاندىم، گنجەيە
دوشدوم. اورادان دا اوچ آي سونرا باكييا گتيرىلدىم. سامر
حربى فاكولتىنى بىتىردىندىن حربى خدمتە دە
ساخلايدى.

من باكييا خصوصى يارباشلاردا يئنە اشتراك ائىدىردىم.
حربى خدمتە كماندو اولان گروھلاردا تعليمە باشلادىم...

خصوصى تعيناتلى قوھ لردە بىر ايلدن آرتىق ايدى كى،
حربچى كىمى فعالىتىمى داوام ائتىدىرىدىم. ان چتىن،
تەلۈكەلى تعليملردە چالىشىردىم كى، گوجومو، قابىلىتىمى
گۆستىرىم.

ايچىمىزدە حربى تعليملرلە ياناشى سانكى باشقا بىر نەسە دە
ئالە بىل بۇيۇدوردوك. ئالە دشمندن انتقام آلماق، قصاص
عشقى ايلە ياشايرىدىق. تعليملردە ئالە دەشتلى صحنەلر
اولوردو، اونلارى باشا ووروردوق و محاربە نى بئەلە
بىلىردىك...

لاكىن محاربە تامام باشقا بىر شى ايمىش. اونون ئالە
دەشتلى صحنەلرى، سارسىدىجى، قلىبىندە عمر بويو
داشىياچاق آغىر بىر دردىن قالاجاغى مقاملارى دا واردى.
بىزىم ايگىد اوغوللاريمىز، ھانسى كى، اونلار بىر ھىر بىرى بىر
اوردو، بىر لشكر قوھسىنە برابر گوجە، قابىلىتە مالك ايدى،
بىز اونلارى محاربەدە ايتىردىك. اونلار بىر قلىبىندەكى وطن
سئوگىسى او زامان داھا دا جوشوب-داشىردى كى، بىز ۳۰
ايل اشغال آلتىندا قالمىش كندلرى آزاد ائدىب، او اراضىلرە
داخىل اولدوقجا دشمنىن او يوردلارا ديوان توتدوغونو،
بوتون كندلرىن، شەرلرىن خارابازارا چئورىلدىنى
گۆردۈكجە ھىر آددىم آتدىغىمىز آنا تورپاق ئالە بىلىردىك

—آنام، باجىم؟ اونلارى تەك قويۇم؟
—آتان.

—منىم آتام وار؟ ارمنىلر اۆلدۈرۈپ.

من سامرىن آتاسىز اولدوغونو بىلمىردىم. اوندە ايكىمىزىن
دە سىكىز ياشى واردى...

اۆھە گلىب آتامە يالوارىردىم:

—سامر گىل گلىسىن، بابامگىلىن ائويندە قالسىن.

باباملا نەم بىزىم حىطدەكى كەنە تىكىلىدە ياشامىشىدىلار.
بابام رحمتە گئىندىن سونرا كىچىك عمىم نەمى شەرە
آپارمىشىدى، ياي اولاندا گليردى، اما اۆز ائويندە دئىيل، ئالە
بىزىم ائودە قالىردى. اۆ بوش ايدى.

آتام راضى اولمادى:

—اونلار اورادا اۆزلىرىنى داھا راحت حس ائىدىرلر. بوردا
اوتانىب چكىنەجكلر...

من ھىر گون آتامە يالوارىردىم. بالاجا باجىم سحر سامرىن
باجىسىيلا بىر كلاس دا اوخويوردو. باجىم راضى اولمادى:

—يوخ، گوللو آجى دىلدى، بىزە يووشمور، بورادا دا يولا
گئىمىرىك...

حرسلىندىم:

—سن اونون نەجە بىر يئردە ياشادىغىن بىلىرسىن؟ سن
سارايىدا ياشايرىسان اى... —قىشقىرىدىم...

آتام باشىنى بولاي-بولاي بىزدىن اوزاقلادى... آتام مباحثە
سئومزدى، بىزدىن اوزاقلادىسا دئەلى صحت كسىلمەلى
ايدى. سحرىن آجىقلى شكىلدە آيرىلىب حىطدن چىخدىم.
او زامان نەجە دە ائوين بۇيويو اولماق اىستىمىشىدىم،
سۆزۈمون ائشىدىلمەسى منى آغرىتىمىشىدى...

آنام سامرىن آناسىيلا گۆرۈشۈپ اونلارى بابامىن ملكۈنە
گتيرە بىلدى. كارگاہ دا دا قىشدا گوللو آغىر خستەلندىن
سونرا عادلە خالا راضىلىق وئردى. بابام اورتادان چوبوقلا بىر
چپر دە چكدىردى كى، اونلار بوردا اۆزلىرىنى راحت حس
اىللىنىلر.

...سككىزىنچى صنفى بىتىردىك، آتام ايكىمىزى دە استان
مركىزىندە آچىلان اولىمپىيا ورزش مركىزىنە مشقرە
گۆندىردى. گولش اوزرە يارباشلاردا ايكىمىز دە بو و يا ديگر
شكىلدە غالب چىخىردىق، ھىمىشە ۱-جى، ۲-جى يئرلرى
توتوردوق. بدن تربىيەسى دانشگاهىنا گىردىم، سامر ايسە
حربى فاكولتەيە گىردى... آرتىق ايكىمىز دە آتامىن
مصلحتى ايلە حركت ائتمەيە بورجلويدوق و سامر آتامىن

بیز خوجاوندین تامامیله آزاد اولوندوغونو، شهرین الیمیزده اولدوغونو ائشیدنده زنگیلان استقامتینده حرکت ائدیردیک. ارمیلر زنگیلانی تسلیم ائتمک اوچون ارمستاندان علاوه قوهلر چکیب گتیریردی. آلدیغیمیز پستلار دفعهله الدن-اله کئچیردی و بیز یئنه ده دشمندن آلدیغیمیز اراضیلریمیزی جانیمیز باهاسینا تمیزلیردیک. آرتیق مقاومت گؤستمیین دشمنه باها باشا گلدیینی گؤروب گئری چکیلیردیلر. چکیلرکن دشمن اؤلورلرینی بئله دوزلرده قویوب قاچیردی. دشمن اوردوسوندا فرارلیک باش آلیب گئدیردی، چوخلاری جانینی قورتارماق اوچون ایران سرحدیندن آرازین او تاپینا کئچمک اوچون گروهلار حالیندا حرکت ائدیردی.

فرمانده بؤیوک بیر دشمن بؤلمه سینین آرازا ساری یاخینلاشدیغینی، لاکین یئرلرینی تثبیت ائتمیین ممکن اولمادیغینی بیلدیرنده من ده داخل اولماقلا بئش کشفیاتچیمیز دئییلن استقامتده یوللاندیق. ایکی گروه بؤلونوب ایرلیدیک. آرازدان خیلی آریلدا، صبح چاغی مئشه لیین ایچینده توستو بوروملاری دقتیمیزی چکدی. بیز همین اراضیه چوخ یاواش-یاواش، ساکت بیر شکیلده یاخینلاشاندا مئشه نین دار یولونداکی ایکی نفربر، تانک، حربی ماشینلاری گؤردوک. یوزه یاخین، بلکه ده چوخ دشمن واردی.

اورادان گرانی آرخایا وئریب سرعتله اوچ کیلومتره قدر اوزاقلادیق، توپخانامیز همین استقامتده دشمن اوردوسونو دقیق نشانلا محو ائلدی. بیز یئنیند همین اراضیه قایدیب ساغ قالا بیله جک قوهلری ضرر سیزلشدیرمک امری آلدیق. آلتی نفرله بیز همین اراضیده خیلی دشمن جسدینین، یارالینین، داغیلیمیش حربی تکنیکاسینین اولدوغونو خبر وئردیک. او گروه دان اولان قاچمیش بئش-آلتی ارمینینی ده یاخینلیقدکی خارابا کندیمیزین ایچینده تاپیب اسیر گؤتوردوک. اونلاردان ساغ قالانلار یالیز بونلار ایدی. اونلاری اوردونون علاوه گلن قوهلرینه تحویل وئردیمیز زامان بیزه قبادلییا دوغرو حرکت ائتمک امری وئریلدی.

بیز ۲۷-سی صبح تئزدن آرتیق تعلیماتا اساساً گؤسترلن استقامتلرده یولا دوشموشدوک. ایلکین دؤیوشلردن سونا قدر محاربه ده جانیمیزلا، قانیمیزلا نیه قادر اولدوغوموزو دشمنه ثبوت ائتدیک. قبادلی دؤیوشلرینده حربی دنیز

یئریدیینی گؤروب باشقا نقطه لره آتش آچماقلا اونلارین قالماسینا شرایط یارادیردیم...

بیر ده چئوریلنده جوشقونون اؤزونه آغریکسیجی ووردوغونو گؤردوم. الیمله اوزونو یوخلادیم.

—ناراحت اولما، منیم قانیم قاتیدیر، بیر یئریم کسینده تئز دایانیر، — دئدی.

اوشاقلار یوکسکلییه قالخیب، اورانی توتاندان سونا جوشقونون یارالی اولدوغونو خبر وئردیم. تئز بیر زاماندا آرخادان گلن قوهلریمیز جوشقونو یوخاری قالدیردی، اونون اوزونه اوچ یئردن تیکیش وورولماسینی حکیمدن طلب ائدیردیلر. چاره سیز قالان اوسمان حکیم اوزونده کی چاپیغا بئش تیکیش قویدو، آغریکسیجی ووردو... یوکسکلیگی ایتکسیز آلدیغیمیزدان هامی جوشقونون یارالی اوزوندن اؤپوردو...

بیر ساعت سونا اورایا علاوه گلدی... بیز یوکسکلیکده ارمیلره مخصوص یئمکلری یئرکن بیر آز مندن آریلدا گلن تانیش بیر سسی قولاییم آلدی. چئوریلدیم، دقتله باخدیم، آریقلامیش، گؤزلرینین آلتی قارالمیش سامری گؤردوم.

—سامر؟

سسیمه چئوریلدی، منی گؤردو، اولجه دؤیوکدو، سونا قفیل منه ساری قاچدی... بلکه ده ایلدن چوخ ایدی کی، گؤروشه بیلمدیم سامر هر کسه قارداشیمدیر دئییردی و من ده اونو قارداشیم کیمی قارشیلایان یولداشلاریم محبتله باخیردیم.

یاریم ساعت سونا آیریلدیق. سامرین دسته سی اورادا قالدی؛ اطرافی تمیزلمک، یوکسکلیگی الده ساخلاماق اونلارین وظیفه سی ایدی.

—اوزونو قورو.

—سن ده.

—انشالله غلبه دن سونا گؤروشریک.

—انشالله.

قوجاقلادیق، آیریلاندا قولاییم پیچیلدادی:

—بیزیمکیلر سنه امانت.

—بیزیمکیلر ده سنه امانت.

—امانتین امانتیمدیر.

—امانتین امانتیمدیر.

اونونلا آیریلماق دا منه آغیر گلیردی...

قويوب قاچديغى كندلردن اوشاقلار ارزاق يىغيب
گتيريردى...

—يئىن، يئىن، والله، حلال ماليميزدير، بيزيم
تورپاغيميزين محصولدور، — دئيب گولوردولر. غلبه عزمى
بىزى ائله بىر حالا گتيرميشدى كى، ائله بيليردىك كى، بىر
قويونون كبابىنى يئميشيك، يئمك يادىمىز دوشموردو.

من صبح تئزدن دوستوم فارض دن تلفونو آلدىم، آتاملا
دانيشماق اوچون شماره نى ييغدىم. اؤز تلفنومو قبادليدا،
كۆرپونون ياخىنليغىنداكى دۇيوشده ايتيرميشدىم. تلفنو
آتام گۆتوردو.

—آتا،— دئدىم.

آتامين گورولدايان سسى قولاقلارىمدا جىنگىلدهدى.

—نجهسن، كيشى اوغلو؟

—سنىن اوغلو نام، آتا.

—سنىن بو گوندن بىر سۆزونو ايكي ائلينه لعنت.

—آتا، آنام نجهدير؟

—كيشى اوغلو سان، آنا بالاسى اولماقدان ال چك. — سسى
خىرىلدادى، آنلادىم كى، كۆروليب...

—سنىن اوغلو نام، آتا، آنام...

—ياخشىدىرلار.

—سامردن نه خبر وار؟

—سامر،— آتام سسىنه آرا وئردى،— سامر باكىدا خسته خانا
دادىر.

ايچىم سىزىلدادى:

—وضعيتى؟

—ياغىنىن بىرى... مينه دوشوب...

داها دانيشا بىلمدىم، اليم اسدى، ايچىمدن ائله بىل بىر
پارچا اود قوپموشدو، ياندىرا—ياندىرا سىنه مين سول
طرفىنى پۇشلىيردى... بيزيم آرزولارىمىز واردى، اونون آتا
يوردونا بىرلىكده گئدجىدىك... گۆزومون اؤنونه آناسىنى
گتيردىم... باجىسى گوللانو گتيردىم...

بىرتهر تانيشلار، دوستلار واسطه سىله سامرله علاقه
ياراتدىم، سسىنده غريبه بىر شوخلوق واردى.

—آزاد، قارداشىم، نجهسن؟

—سن، سن نجهسن؟

—ياخشىيام، دف كىمىم. نه واخت گليرسن؟

—سن خستخانادان چىخ، گليرم.

قوه لىنين خصوصى تعيناتلىلارى ايله بىرلشمىشدىك.
همين دۇيوشلرده قبادلىنين اطرافىنداكى يوكسكىلىكلرده
گوجلومقاومت گۆستردىك. يازى دوزو استقامتىنده گرگىن
دۇيوشلر گئتدى. بو عملياتدا بيزىملىك بىرلىكده حربى دنيز
خصوصى تعيناتلىلارى دا اشتراك ائتدى. اونلار ين دوققوز
نفرلىك بىر گروه، عمومىلىكده ۲۸ نفر اولماقلا اوچ كشفيات
خصوصى تعيناتلىلارى گروهلا بىرلىكده قبادلى شىهرينه داخيل
اولدوق. اكتوبرين ۲۵-ده آخشام بوتون شىهر قوه لىمىز ين
تام نظارتينه كئچمىشدى. قبادلىنين هر بىر قصبه سىنى،
خىردا كندىنى، ارمىلىرىن حربى بازاسى اولان
يوكسكىلىكلرىن آلىنمىسى بيزىم غلبه يه اينامىمىزى بىره—
مين آرتيريردى. قبادلىدا خصوصى تعيناتلىلارىمىز ۳۰
ايلدن سونرا يئىندن آذرىايجان دولت بايراغىنى اوجالتدىلار.
محاربه نين ده اؤز قانونلارى وار. بو ۴۴ گونلوك محاربه ده
دشمنلىرىن اشغال ائتدى اراضىلرله ايلك قديمىنى باسان
كماندو توپسوز، تانكسىز، اما ايللرله آلدىغى حربىن
سىرلىرىنه ييه لىرك، قورخو، هوركو، چتىنلىك بىلمه دن او
يئرلرله گئيدىدى. بىز گونلرله آج—سوسوز قالماغا دۇزوردوك.
اوستوموزده اؤزوموزون چكىسىندن بئش قات آغىر يوكو
گونلرله اؤزوموزله داشىماغى باجارىردىق. هر جور چتىنلىيه
ايللرله اونا گۆره سىنه گرمىشدىك كى، حربچى كىمى
اوزىمىزه دوشن وظيفه نين عهدىسىندن لايىقىنجه گللك...

هر گون جبىه دن غلبىمىزى شرطلندىر مېم خبرلىرى
آلىردىق. آرابىر ائوله دانيشماق اىسته سم ده ممكن
اولموردو. صاباح باشىمىز نه گلجىنى بىلمدىمىزدن ائوله
دانيشماغا بئله اورك ائلمىردىم. شوشانىن آلىنمىسى بىزده
ائله بىر غرور حسى ياراتمىشدى كى، ايچىمىزده اولانلار
بعضا حىفسىلىنيردىك كى، نيه شوشا ايلك قدم
باسانلاردان بىرى بىز اولمادىق. فرمانده بئله واختلاردا:

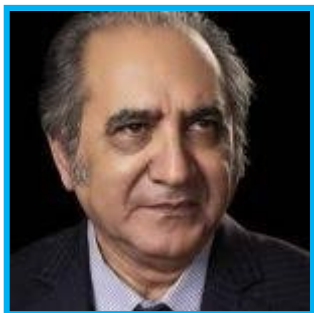
—اؤزونوزو نجه قبادلىدا، خوجاوندده، جبرايىلدا، كلبجده،
فضولىده حس ائدىرسىنيزسه، ائلجه ده شوشادا حس
ائدىن. بىز بوتؤو بىر اوردويوق، بىز بو غلبه نين جانىيق، هر
بىرىمىز ده بو جانين بىر پارچاسىيق.

محاربه نين قورتاردىغى خبرىنى آلدىق، دشمن بوتون
اشغال آلتىندا اولان تورپاقلارىمىزدان چىخماغا حاضر
اولدوغو بىلدىرىلنده بىز آرتىق قبادلىنين بۇيوك بىر
حصه سىنى ده آزاد ائتمىشدىك. بايرام ائدىردىك، ارمىلىرىن

شانسی دورموش دل لَح

علیرضا ذیق

بیر گون وارایدی بیر گون یوخ ایدی گۆیون آلتیندا و یثرین اوزون ده شانسی دورموش بیر دل لَح وارایدی. ایشی فَعَط شاهین باشین قیخماغ ایدی و اونون اوز گۆزون ایصلاح ائلی یه ائلی یه ، شیرین صُحبت لر ائلی یه یدی .شاهین دا او سۆزلر دن خوشو گلیب آغزینی قیزیل گوموشون نَن دولدورایدی. وزیر ده کی دل له یین حیرصین قارنینا دولدورموشدی و هئی ویرنخیردی کی بلکه اونو شاهین گۆزون نَن سالا آندایچیر کی اونون باشینا ایت اوینو گتیره . بیر گون کی دل لَح گنیدردی شاهین باشین ویرا ، وزیر اونون قاباغین کسبب دئییر: " دربارا گیرمه میش آغزان بیر دسمال باغلا کی شاه دئییر سنین آغزین نان ایی گلیر و تاپشیریب کی آیری بیر دل لَح گۆره م . من نَن دئمه ح ، گینه اۆزون بیلر سن . " اوپاننان دا گنیدر شاهدئییر کی " دل لَح ده آزقالیر ایفاده سین نَن جیرلا و دئییر کی شاهین آغزین نان ایی گلیر . "

هاننان گئژد ن شاه گۆرور کی دل لَح گلیر و آغزینا بَح بَح دسمال باغلی ییب و گون ده کی آدم دئی کی دینیپ دانیشیماق دان آلی اولمازدی . " دل لَح کی ایصلاح دان قورتولور شاه قیزیل گوموش عوضی بیر نامه یازیر کی گنده بویون ده حق قینی والی دن آلا . "

وزیر کی اوزاخ دان گۆز قولاغ ایدی گۆرور کی شاهین حالینا اوسۆزلر هئش فرغ ائله می ییب وگینه ده گوله گوله اونو یولا سالیر . اوچیخا چیخدا وزیر کسیر قاباغینی و دئییر: "اونه دی آلین ده ؟" دل لَح دئییر: " شاه هردن قیزیل گوموش عوضی بیلر مه یئکه یئکه انعام لار وئرر وایندی ده گنیدیر م بو نامه نی والی یه گۆرسه دم کی هم مه شه کی کیمی یازدیغی انعام لاری آلام . " وزیر طاماحا دوشوب اونامه نی بؤیوح بیر پولا آلا . سور ادا تر تله سیح

—بیر-ایکی گونه گنیدیرم ائوه. گل، گل، گۆزله یه جم، قارداشیم...

چوخ دانیشا بیلمدیم، قورخدوم کؤورلدییمی حس ائله یه...
فارض ین تلفنوو اؤزونه قایتاردیم، فکری حالدا اوزاقلارا باخدیم، یادیم سامرین عائله سینین ایلک دفعه گۆردویوم کارگاهدا کی ائولری دوشدو... ایچیمده غریبه بیر راحتلیق حس ائلدیم، او گون ائله بیل یوخودا گۆرموشدوم سانکی، آياغیمین آلتینداکی تورپاق منه ائله گوون وئرمیشدی کی، اونون جاذبه سیندن چیخا بیلمیردیم...

محاربه دن بئش آی سونرا ائوه گله بیلدیم. توی-بایرام ایدی. آلتیمداکی کؤنده لنه چاپیق سامرین اورینی سیزلاتدی. یاواش سسله قولاغینا:
—قارداش، بیزی داها کیمسه سئومز.
—سنین چاپیغین، منیم آياغیم، دئییرسن...
—هه....

—من بئله دوشونمورم، — دئدی...
—یوخسا بیر یار؟
—وار. آياغیمی دئییل، اؤزومو سئون بیر یار. سنی گۆزلییردیم، گله سن، قارداشینا چادیر قوراسان...
—اؤلممیشم کی...

سامر خستخانادا یاتارکن اونولا بیر اوتاقدا آغیر یارالی اولان دؤیوشچو یولداشلاریمیزدان بیرینین باجیسینی — طب دانشگاهیندا اوخویان فیروزه نی سئومیشدی. آتام اونا یاخشی بیر توی ائلدی.

توی مجلسیمیز توپخانادان چوخ حرب میدانینا اوخشاییردی. سامرین یوزلرله دؤیوشچو دوستو او تویدا هالای ووروب اویناییردی... گۆزومون اؤنونه قوبوستان قایلاریندا داشلارین اوستونه حک اولونموش دده- بابالاریمیزین «یاللی» رقصی دوشدو. سامرین تویو جنگ میدانینا بنزیردی...

فیروزه ایله سامر آتامگیلین یانیندا قالیر، منیم ایسه یولوم باشقادی... هله دشمن صلحو امضالامقدان بویون قاجیریر.
اونون بونونو او کمندده گۆرنه قدر، سامرین آتا یوردو کندلر بوشالمايانا قدر، گۆچمیزده، زنگزوروموزدا نفسیمیز گلیمینجه سلاحیمی یئر قویمارام...

سن ن ن ده ياخچی سین تاپماخ اولماز . فَعَطَ ماجال وئر کی " قَبیز باراتیمی " گتیریم کی بول کیمه م . " قود گلیب هن هون ائلی یی نه آت دا آرادان ووروب چیخدی . قود گینه آژ و سوسوز یولون توتوب گئیدردی کی بیر دوه یه توش گلیر . دوه یه دئییر کی " سنی گوی ده آختاریردیم یئرده آلیمه دوشوب سن و تنز یا ت یئر کی باشلی ییم پارتاخلی ییم . " دوه دییه ر : " آتیل بئلیمه کی گئده ح ائوه و نه جور راحت سان اوجور یئه گینه . " قود آتیلدی دوه نین کوششه یینه و دوه لوه لویه — لوه لویه گئدینجه اون یوخی آپاردی . دوه کنده گیرینجه جما تین سس کووو قوردی آییبتدی آما حئییف کی گئز آیلدی . بیر زامان گوردی کی آرواد کیشی آل ده دیه نَح دوشوب لر جانینا و نه یئییب سن توشلی آش . قود جانین گؤتوروب قاقچیردی کی اؤلوسودوشدی بیرچؤله . تزه بیر نفَس آلمیشدی کی گوردو گلیر ماللا رمضان و دئییر : " پیس یئرده آجلین آزیب دی و مژبورام کی سنی یییه م . " ماللا رمضان دئییر : " اؤلوم آلا لاه آلین ده دی و منیم ده قیسمه تیم بو موش نئینه مَح دا . آما ایندی اذان و ختی دی و قوی اذان دئییب بیر ایکی رَکَت ناماز قیلیم سورا . " یاخین بیر درمان وارایدی و چیخیر داما آلین قویور قولاغینا کی " آی میل له ت هارداسیز گلین هاییم کی یوبانساز قود منی دیدیب پارتاخلی یاخا . " قود اؤزونه گلنه گوردو آدام دی کی یوگورور اوستونه . اودا دایانمادی باشلادی قاشماغا . چوخ داغ دره آشانان سورا اؤزون وئردی بیر داشین دیبینه وئددی :

" گئتدین گوردون گئچی یئه قوی قالسین قورو قیچی . نئینیر سه ن ایکی نن اوچی . سورو صا بی اولاجای دین ؟ گئتدین گوردون قویون یئه قوی قالسین قورو بویون . نئینیر سه ن او یون مویون ؟ کؤئی اوغلی او یون باز اولاجای دین ؟ گئتدین گوردون آت یئه یانیندا یات . نئینیر سه ن قیز بارات ؟ زَمی موه صابی اولاجای دین ؟ گئتدین گوردو دوه یه گینه گه وه — گه وه نه اینکی مین گند ائوه . ائو صابی اولاجای دین ؟ گئتدین گوردون رمضان یئه یانیندا اوزان . نئینیر سه ن اذان مَذا ن ؟ اذان چکن اولاجای دین ؟ " سورا دئدی : " آلا ه منی اؤلدور کی بلکه اؤروم نن ده یاخام قورتولسون ! " بو سؤزی بیر چوبان کی اونا گؤزقولاغ ایدی ائشیده ن کیمی ، داغین باشین نان یئکه بیر داش دیغیرلی ییروقوردون باشینا دوشمه یی نن اونون اؤلمه سی بیر دَیقَه چخمیر .

خوی روایتی — ۱۳۶۴ روایت ائده ن : رحمتلی آنام علویه خانیم

اولون چاغیرار کی نامه نی والی یه آپارا و هر نه وئرسه آلیب گتیره .

وزیراوغلو نامه نی والی یه یئتیرینجه والی گؤروه کی شاه یازیب کی بیر دَیقَه دؤزمه دن نامه گتیره نین باشین ویرین . وزیر اوغلو دا هن هون ائلی یینجه گؤره ر کی اون ی وئرلر جلا د آلینه .

جلا د اونون باشینی کسبب قویار قیزیل تَشته کی آپارسین شاهین حوضورنا . شاه اؤرتویو کنارا وئریب باخاندا گؤره ر کی باش ، دَل له یین باشی یوخ بلکه وزیر اوغلونون کودی . وزیرین آلی آل دن اوزولوب های کووی گئدیر گؤیه . شاه کی حال قضیی یه نی اؤرگه شیر باشینی توولویوری و دَل له یین بیر سؤزو یادینا دوشور و وزیر دئییر : " بولبول اؤلدی قالدی گول ، ایستر آغلا ایسته گول " .

خوی روایتی / ناغیلی سؤیله یین رحمتلی آنام " علویه خانیم " روایت تاریخی ۶۷/۲

قوردون ناغیلی

علیرضا ذیق

بیر گون وارایدی ، بیرگون یوخ ایدی . بیر قود وارایدی کی چوخ آج ایدی . آزلیق دان باش آلیر چیخیر یولا کی قاباغینا هر نه چیخسا اون یییه . آزگنده ر چوخ گنده ر بیر آز یول گنده ر و یئتیشه ر بیر گئچی یه . گئچی یه دییه ر : " من گَرَح سنی یییه م . " گئچی گؤره ر ایش یاش دی و دییه ر : " سؤزوم یوخدی آما قورخورام کی منی یئم یی نن دویمویاسا ن . قوی گئدیم بالا لاریمی دا گتیریم کی بلکه هامی میزی بیردن ییه سن . " گئچی گوردو قود یوماشاندی و آکیلدی گئتدی . قورد اوتدو گؤزله دی کی گئچی ایندی گلر بیر ساحات دان گلر آما گلیب چیخان اولمادی . آزلیخ بوله سین لاپ آیاخ دان سالمیشدی کی دوردی آباغا . راس گلدی بیر قویونا و دئدی : " من گَرَح سنی یییه م . " قویون گوردو بیر ایش گؤرمه لیدی و دئدی : " سؤزوم یوخدی آما قوی بیر دَیقَه اوینو یوم سورا . " قویون اؤزون بیر آتیب توتدی و دابانا قووه ت قاشدی سوری یه ساری . قود گوردی بودا آل دن چیخدی و نئینه سین نئینه مه سین گینه دوشدی بولا . گوردی بیر آت گلیر . قاغین کسبب دئدی : " آت قارداش من سنی گَرَح یییه م . " آت دئدی : " دوزی ائله من ده جان نان دویموشا م و ایستیره م کی ائله بیر یییه .

تلعفرده تاریم آلتلرینین آدلاری و تاریم حقینده بعضی بیلکیللر

جاسم بابا اوغلو

- **خرماشه** : بو بر آله بنزه ر ییدی دیشی اولیر مقوس
بستانجی بر ییمیش اکاندان صونرا طوخوم ساپاندان صونرا
بو خرماشادا دوزلر طوپراغی .

- **مشکه به** : بو بر پرچا ال کیم دامیر اولیر اغاجده و
باشینده ای پ باغلی اولیر ایکی ادم بری ایبی چاکر بر بیرا
باصر او دامیری بونده ارخ دوزلارلر (بانینگ ایدالر) صو
یولین.

- **بیش برماغ** : ادیندان بللی دیر , چفتجی بیش برماغی
الیر الینه ییری سوراندان صونرا بو بیش برماغده طوپراغده
اولان داغالی چیقاردیر و بستانجی دا بستانجی ییری
دوزلار.

- **مجرفه** : بونین اغزی آننی اولیر داگیرمی اولیر آغاج
دیبینی دوزلرلر, یا بانینگ دیبین دوزلارلر ایچینده .

- **کرکی** : کرکی نین اغزی قوچوک اولیر هر ئیوده وار
ییری طوپراغی قازارلر ایچینده , بستانجی بر شتل ویرانده
(اکنده) بونده قازارلر.

- **بیل** : هر کس بیلیر بو کوراک ین باباسی دیر و چوق
ئیلورده اولیر بونی بستانجی ییر تاپار ایچینده قولاغلی
اولیر , اسکی زمانلردا بونده ییری تاپاردیلر صونرا اکاردیلر .

- **کوراک** : بودا بستانجینین الینده اولیر هر زمن هر وقت
صو سوارانده ارخلاری اچماغ ایچین صو یولین اچار
ایچینده و داغالی اییریر صودان ایچینده , ئیولاده اولیر بنا

ایشینده اولیر .

هر زمن هر وقت دندیمیز کیبی بر وطن بر مللت سیولیر هر
کس استر اسکی میراسین اوقوسین و گورسین منده
شهریم هر یانین و هر شیئین سیزا بیان ایداجام . بو
گون بو مقاله دا بیان ایداجاغ تلعفرین اسکی تاریم
اراجلارین اسکی چفتجیلاریمز و بستانجیلاریمز بو
تاریملاریز , او زمان یاز گونلری گیداردیلر اکین بچماغه و
بستانجی بستانجی اکوب اوشاغینه عائله سینه بر قوت
گاتیرسین بوییدی رزقلاری

گوروم چفتجی اکین اکنده و بیچانده نه ماکینالاری
الیردی الینه :-

- **جرجار** : بونی باغلاردیلر ترکترین آردینه (ییدی یا
سکیز دیش اولیردی) صالیردی ییرا ترکتر اونی چاکردی
ییری قازاردی صونرا طوخوم ساپاردی چفتجی .

- **بویوک خرماشه** : بونی ترکتره باغلاردیلر طوخومی
ساپاندان صونرا طوپراغی دوزلاماغه و طوپراغی جیورماغه
دانین اوستونه .

- **صاج - دسک** : بونی بویوک ترکتره باغلاردیلر اکینه
کیچاردیلر مستقیم خط ییرردیلر طوپراغی اکین ایچین
هر یل اونبرینجی آیده .

- **اولجی دیش - جرجر** : بو چوق اسکی زمانده بونده
صورردیلر , ایشاکه باغلاردیلر ییری صورردیلر اکین اکماغ
ایچین .

- **اوراغ** : بویوکی وار قوچوکی وار ایکی ییردا اولیردی اکین
بیچانده و اوت بیچانده , اسکی زمانده الده بیچاردیلر
اکینی بویوک اوراغده بیچاردیلر و ییغاردیلر .

بوردا دونالیم بستانجی نین ماکینالاری نه ییدی گورام

- **حفه ره** : بو بر قوچوک اوچ برماغ کیبی بر دامیردی
- اغاجه قویلیر ییر قازیلیر بر دان اکانده , بهار وقتدی مللت چوله چیخانده بیتکی لر یغماغه (طوپلاماغه) مثلا دومبالانه و کنکره چیقانده قالدیرر بونو ییری قازماغ ایچین.
- **مکزون** : بونی بستانجی چوخ الینده اولیر تاریج ایتماغ ایچین هر بیتکی چیقانده یاری ییرینده تاریج استر , بستانجی بونده ایدار تاریجی .
- **قازوغ** : بو بر قارش دامیر اولیر باشی میخ کیبی بر چادر یا بر ای باغلاماغ ایچین بونی ییرا طوخالر ایپین باشین باغلالر .
- **شخره** : تختدان اولیر اوچ باشلی مثلث اولیردی , بر یانی وردمان وردمان اولیردی ایچینده بیچیلان اکینلری داشیردیلر خرمان ییرینه , بر اشاکین بیلینه باغلاردیلر چاکاردیلر اوزونی .
- **ترکتر** : بوغرله (ماشین) اکین بیچین گونلری هر شیء یی بیتیران اوزودی , جرجاری چاکن , دانی نقل ایدان , پاتانی چیخاردان .
- * **جوتجی لرین ترازیلری و آغیریقلاری** :
- **فدان** = ۴۲۰۰ متر مربع
- **قیراط** = ۱۷۵ مترمربع
- **ریید** = ۳,۵۵ کیلو
- **طن** = ۱۰۰۰ کیلو
- **بر اردب اکیلماش مصیر** = ۱۵۰ کیلوگرام
- **بر اردب صمنله برلیکده مصیر** = ۱۴۰ کیلوگرام
- **بر اردب یونجه طوخومو** = ۱۹۰ کیلوگرام
- **بر یوک صمان** = ۱۵۵ کیلوگرام
- **کیله** = ۱۲ کیلو
- **بر قنطال اکیلماش پامبوغ** = ۴۵ کیلو گرام
- **بر قنطال طوخوملا برلیکده اونجادن ایشلانمش پامبوغ** = ۱۵۰ کیلو گرام
- **بوئد (رطل)** = ۴۵۰ گرام
- **بای (سهیم)** = ۷,۲ مترمربع
- **ایاق (قدم)** = ۳۰,۵ سم
- **صمان یوکو** = ۲۵۰ کیلوگرام
- **وقیه** = ۱,۲۵ کیلو
- **حوقه** = ۴ کیلو
- **بوندد** = ۴۵۰ گرام
- **بای** = ۷,۲ متر مربع
- **قایدم** = ۳۰,۵ سم
- * **تلعفرده بوغدا اکیم تاریخلری و قتلری** :-
- ۱- **بوغدا**
- اونبرنجی ایدان او بر یلین ایکنجی ایینه قدر اکیلیر .
- تلعفرده بوغدالارین آدی** :-
- باش بوغده
- دیوه دیشی بوغداسی
- صابر بک بوغداسی
- مکسی بک بوغداسی
- مانی بوغداسی
- أبو غریب بوغداسی
- جحیش طوخومی بوغداسی
- عین الکطا بوغداسی
- ایری بوغدا
- سوره کول (قرمز کول) بوغداسی شمالده اکیلیر .
- جوری بوغداسی , ایکرمی یلدان اونجه گیردی عراقه بو دان چوخ صیجافی سیوار .
- تلعفرده ارپه اکیم تاریخلری و قتلری** :-
- ۲- **ارپه**
- اونبرنجی ایدان او بر یلین ایکنجی ایینه قدر اکیلیر .
- * **تلعفرده ارپه لارین آدی** :-
- آغ آرپه
- قارا آرپه
- اسکی زمانده اکین بیچینه چیخانده چفتجی اوزبنان اپاریردی اوشاغلارینی وبعضی عاملردان گورالم :-
- داراسه شوفیری (شوفیر) .
- ترکتر شوفیری .
- گونیا اغزی توتان .
- دان دولدیران .
- گونیه تیکان .
- گونیا یوکلیان ترمبيله (عارابه , ماشینه) .
- اش بیشیران ایشچیلره .
- قلاب شوفیری دان گاتیران اپاران .
- فیتر داراسه لاری و ترکترلری عطالین دوغریلایان .
- تلعفرده سبزی و میوالرین آدلاری و اکیم زمانلاری** :-

اکین بیچین سنبل اُوراغ بزیمدی
یلدا اوچ گون خضر یاسمز وار
هر طرفدان گلیر هلائی تپر یار
داغیتدیلر یوردی دنیا اولدی دار
برغل اُشی صوغان بر یاغ بزیمدی

امام سعد آر محمود قالا باشی
لعلی مرجان قورولمشیدی داشی
دنیا نین طولومی آخیتدی یاشی
قوناغ بانم جانم یاتاغ بزیمدی

باغلارین اطرافی یاشیل بیر یوزو
یاز گلیر چفتجی اکاردی دوزو
بتون مللت زانکین طوخیدی گوزو
بر بیگر بر قاطر آیاغ بزیمدی

چلبلر بیارین یاشیل اکاروغ
سورو سورو قوبن قوزو یایلاروغ
غریبی یابانجی یوردان قواروغ
چایر چمان باغچه دوراغ بزیمدی

قره تپه سلمی درا باشیندا
التون طوپراغینده مرجان داشیندا
ایگیدلر یتردوغ بر گنج یاشیندا
ای یلدوزلی ماشی بایراغ بزیمدی

بهار اولیر اچار ره نکلی گولومز
اسلامین یولیندان گلمش یولومز
یابانجی بوکاماز بزم قولومز
صولو تمیزلادوغ جان صاغ بزیمدی

سحر یلی اسار باشیمی باللر
گونول آری دعاء اوقوردی دیلر
گوز یاشی کیم آخر درادان سیلر
چیچک اچان بیرلر قایناغ بزیمدی

بابا اوغلو داغلار داشلاری گزدی
قبول اولیرسه بو دوغریدان یازدی
گیجه گوندوز حسرت اوراکین آزدی
یورد اغلیور دویدوم قولاغ بزیمدی

- کیشنش (کزبره) (کلم) اکیم
تاریخی (۲ , ۳ , ۱۰ , ۱۱ , ۱۲)
آینده اکیلیر .

- روفا (جرجیر) (آر گولا) اکیم
تاریخی (۹ , ۱۰ , ۱۱) آینده
اکیلیر .

- اسبانیخ (اسفناج) اکیم تاریخی (۱۰ , ۱۱)
آینده اکیلیر .

- کشور (هاویچ) اکیم تاریخی (۱۰ , ۱۱)
آینده اکیلیر .

- نعناع اکیم تاریخی (۲ , ۳ , ۹ , ۱۰ , ۱۱)
آینده اکیلیر .

بو صنادوغیمز سبزیلر بولکه دان بولکه
یه فارقی وار اکیلماغینین ,

جاسم بابا اوغلو (ایکی شعر) گول باغ بزیمدی

عاشقام سوزومی یازارام سیزا
درا تپه دوزلوک یول داغ بزیمدی
صواشدان قورخوم یوخ خور باخمای بزا
نار اینجیر میوالی گول باغ بزیمدی

قلعه میز وار اوسکاک آزال زماندان
باشیمز ایریلمی غاملی دوماندان
حالیمز گیچردوغ حسرت یماندان
تمالی وار مللت بو جاغ بزیمدی

صو باشیندان گوزل صوللر آخاردی
قیزلر صو دولدیری پئووا چیخاردی
گیتدی گیدان حسرت اوراک یاخاردی
دمله دمله آخان بیلاغ بزیمدی

قنبردره مغاره سی یانیندا
کولگاسی ساریندی صحبت جانینده
یورد آدی یازیلی اوسکاک آلتیندا
میراسمیز ایتماز چیراغ بزیمدی

سه یلومز واریدی یاریدی مللت
بوغداسین ارپه سین الیردی دوللت
بز تورک ملله تیوغ چاکمانوغ ذللت

- طماطه نی (گوجه فرانگی)
اکیم تاریخی (۸ , ۹ , ۱۰) آینده
اکیلیر .

- باتلیجان (بادمجان) اکیم تاریخی
(۲ , ۷ , ۸ , ۹) آینده اکیلیر .

- بیبار (فلفل دولمه ای) اکیم
تاریخی (۸ , ۹) آینده اکیلیر .

- زالاتلیغ (خیار) اکیم تاریخی (۲ , ۳ , ۸ , ۹)
آینده اکیلیر .

- قباق اکیم تاریخی (۸) آینده
اکیلیر .

- قارپیز (قاریبیز) اکیم تاریخی (۲ , ۳ , ۸ , ۹)
آینده اکیلیر .

- قاوون (هندوانه) اکیم تاریخی (۲ , ۳ , ۸ , ۹)
آینده اکیلیر .

- ذری اکیم تاریخی (۲ , ۵) آینده
اکیلیر .

- بامیا (بامیه) اکیم تاریخی (۲ , ۳ , ۸)
آینده اکیلیر .

- چیلیک (فراوله) (توت فرانگی)
اکیم تاریخی (۹ , ۱۰ , ۱۱)
آینده اکیلیر .

- بطاتس (سیب زمینی) اکیم
تاریخی (۱۰ , ۱۱ , ۱۲) آینده
اکیلیر .

- فاصولیا (لوبیا) اکیم تاریخی (۹ , ۱۰)
آینده اکیلیر .

- مارول (خس) (کاهو) اکیم
تاریخی (۲ , ۳ , ۷ , ۸) آینده
اکیلیر .

- صوغان (پیاز) اکیم تاریخی (۹ , ۱۰ , ۱۱ , ۱۲)
آینده اکیلیر .

- صارمصاغ (سیر) اکیم تاریخی (۱۰ , ۱۱)
آینده اکیلیر .

- بقدونس (جعفری , سبزی) اکیم
تاریخی (۱۰ , ۱۱ , ۱۲) آینده
اکیلیر .

دللکلی سووداسی دئیل دئمک، یعنی معامله دبلنمه یه جکدیر!

عاباسقولو اوغلو ابراهیمین سکینه آدلی بیر قیزی وار ایدی و لطفعلی، سیفعلی، حسین و محمدعلی آدلی دۆرد اوغلو اولموشدور. اوشاقلارین سون بئشیگی محمدعلی ایدی کی، آنادان ائله لال دوغولموشدور. اوندان باشقا هامیسی عادی یاشاییشلارینی سورمکده ایدیلر. کنده لال سسله نن محمدعلی، ۱۰ یاشیندا ایکن آناسینی الدن وئریب، آتاسی ابراهیملا بیر اوتاقد و لطفعلینن عایله سیله بیر حیطده یاشاییردی. سیفعلی ایله حسینین عایله لریده دووار بیر حیطده اولوردولار. بو ایکی حیطین آراسیندا بیر آرا قاپی وار ایدی و اورادان بیر-بیرلرینه گئت-گل ائدیردیلر.

کندیلر، لالیلا لال اویونو چرخداراق علاقه ساخلا بیردیلر! طبیعی اولاراق، بئله بیر آداما چوخراق یازقیقلاری گلیردی. هرندنده اؤجشیب گولوردولر! آزراقدا لاغا قویوردولار. بونولا بئله، لال هئچ کیمدن کوسمه ییب، دورومونو دریندن باشا دوشوب، باشقالارلا یاشاماق و گئچینمک مجبوریتینده اولدوغونو آنلامیشدی. او وار گوجوله چالی شیردی، ایشله مک و بؤیوکله یاردیم ائتمکله حؤرمت قازانسین.

او ایل اکین بیچینی چاغی، امنیه لر ایجباری ییغماق اوچون کنده تۆکولدولر. حسینله سیفعلی باغچادا اکین بیچمکده ایدیلر. ابراهیم، لال و لطفعلیده کنده ایدیلر. ابراهیم امنیه لرین یئتیشدیگینی آنلایارکن، تله سیک لطفعلینی آپاریب آنبارداکی قورو اوتلارین آلتیندا گیزلندی! لالدا ابراهیمین دالیسیجا دوشرکن، وضعیتی گۆردو! بئله صحنه لری قاباقجالار گۆرمه میش لال، ده ده سینین ایشینه معطل قالاراق، حیطده دایانیب ایشلرین هارا یئتیشه جگینی گوددو. چوخ چکمه دن، امنیه لر گلیب ابراهیمین حیطینه گیردیلر و لالیلا قارشیشاراق دایاندیلار. هویوخ قالمیش لال قورخا-قورخا نئچه لحظه دایانان امنیه لره باخدی، سونرا باشینی آنبارا طرف دؤندریب گۆزلرینی ملول-ملول او داما تیکدی! بئله جه امنیه لر ائودن گلن ابراهیمی سایما ییب، لالین باخیشینین توشیلا بیر تیل آنبارا دوغرو یولاندیلار. اونلارین آردینجادا لالا اگری باخان آتاسی آنبارا گتتدی. ابراهیم یئتیشیب گروهبانی خیطاب ائدرک دئدی: "جناب سروان، جر-جوان ایندی چۆلده اولار، کنده یوخ!!" گروهبان جوابیندا دئدی:

حکایه

قدرت ابوالحسنی ساغلان (تورال)

لالین باغچاسی

توپراغی باغچیلیغا اویغون اولمایان کندین ایچینده و اونون یاخینلاریندا، باغچا آدلانان بوللو یئرلر وار ایدی. مال-داوار ایچلرینه گیرمه سین دئییه، باغچالاری دووارلامیشدیلار و اونلارین ایچینی نئچه زمییه بۆلوب، زمیلرده بوغدا، آرپا و یونجا اکیردیلر. باغچالارین کنارلاریندا چوخراق ایده ایله سؤیود آغاجلاری گۆرسنیردیلر. باغچالارین سویو ایسه، چایدان آیریلیمیش آرخلارلا گتیریلریب گیلیفلردن ایچری اؤتورولوردو. هر حالدا، اوزاقلاردان کنده باخاند گۆرکمینی آغاجلیقلارلا باغچالار اولوشدوروردو.

او باغچالارین بیر، قبرستانلیغین یاخینینداکی، ساحه سی ۱۵۰۰ مئترمربع اولاییلن، عاباسقولو اوغلو ابراهیمین باغچاسی ایدی. ابراهیم باغچاسینین زمیلرینده بیر ایل بوغدا یاداکی آرپا اکیردی. بیر ایله اونلاری کۆده ساخلا بیردی. آنجاق ایده آغاجلاری هر ایل ایده گتیریردیلر. ندنسه دللکلی طایفاسیندان اولان بو کیشی، هر دن بیر بو باغچانی ساتماق مشقینه دوشوردو! بیر دفعه، کندیلرین بیریندن بئش قویون آلیب، عوضینه باغچانی وئرمیشدی. آنجاق سونراسی پئشمان اولوب، قویونلاری قایتاریب باغچاسینی گئری آلمیشدی. بیر یولدا، باشقا کندلیدن ۵۰۰۰ مئترمربع اوزاق چۆللرده یئر آلیب، وجهینه باغچانی وئرمیشدی. آما یئنه ده دبله ییب معامله نی فسخ ائله میشدی. بئله لیکله، ابراهیم کنده یارانمیش، "دللکلی سووداسی!" مثلینه، داها ایکی اؤرنک آرتیرمیشدی! قدیمدن، بیر معامله یه دللکلی سووداسی دئمک، دبلنه بیلجک بیر معامله آنلامینا گلیمشدر و

مکدن هنج زامان یورولمايیردی. کنده او بیرى لالارین دیلینی تکجه ننه لری بیلیردی، آما گئت-گنده بو لالین دیلینی چوخلاری اؤیرنمکده ایدیلر!

لال بؤیوبوب بویا-باشا چاتیردی. ایجتیماعی یاشایشا کؤنوللو اولاراق قاتیشیردی. کنده کی یاشامی گونو-گوندن آرتیق منیمسه ییردی. آییق قیوراق لال، کند چؤلرینین چوخونو تانییب، کنده کیمین هانسی طایفادان اولدوغوندا اؤیرنمیشدی. او ده ینک گؤتوروب نوره لیک ائدیردی. اکین بیچیننده، ائشکلرله خرمیلرینه خالوار داشییردی. تازاکنده گئدیپ اوراداکى بولاقدان سهنگه شیرین سو دولدوروب گتیریردی. قابار چالمیش اللرینه بئل گؤتوروب زمیلری سوواریردی. اوراق گؤتوروب اکین بیچه بیلیردی. پالچیغی آیقلایب، داما سوواق آتیردی. سحر تئزدن، آنباردان تلیسه یئم دولدوروب گتیریب مال-داوارلاری یئمله ییردی. لال، سئوه-سئوه هامیا یاریم ائدیردی. عاشورا گونو باشینی یاریردی. کوچه ده آشیق اویناییردی. هر شئیدن آرتیقدا باغچادا ایشله مگی سئویردی. هر حالدا، اوزاقدان لالین ایشلرینه باخندا عادى بیر آدام کیمی گؤرونوردو.

کندیلر، بئله بیر دیری باش لالا نه گئچمیشده توش گلیمشیدیلر، نه ده بو جور بیر لالین اولدوغونو ائشیتیمشیدیلر. او چاغلار، آتا-آنالار ایشه گئتمگه ارینن اوشاقلارینا، "لالا باخ اؤرگش!" دئیرک هوشلو-باشلی، اردملی لالی آلقیشلا ییردیلار. حتی، بعضیلری لالا قانلارینین قاینادیغینی خاطیرلادیپ دئییردیلر: "من لال اوشاغی سئورم!" بو باخیمدان، لال ایشلمه گین و سئوگینین اؤنم داشییدییینی خالقینا خاطیرلاتمیش اولموشدور. او ایللر، قاباقلار آیدین دانیشمایان دلیللره ده لال لقبی قوشان جماعتین نظرینده، لاللیق یاخشى آنلاملار داشیماقدایدی.

لالین بوغلاری بالا-بالا جوهرمکده ایدی کی، آتاسی ابراهیم کربلایا یوللانماغا قصد ائله دی. قایدا اولاراقدا، وصیت ائدیپ کیمه نه یئتیشه جگینی بللی ائتدی. وصیتینده، باغچانین یاریسینی سوهای اوغلو محمدعلیه چیخدی، یاریسینیدا او بیرى اوغلانلارینا وئردی. آنجاق ائله او گونلردن کنده او باغچانین آدی، لالین باغچاسی سسلندی. کلبه ابراهیم کربلادان قاییدیب بئش ایلجن یاشادی. سونرا خسته لییب، لالی یالقیز قویاراق اؤلدو.

"کیشى چکیل کنار! ایندی بللی اولار، کنده اولار یا یوخ!" گروهبان اوتلارا باخاراق آنبارداکی شنه نی گؤستره رک یانینداکیلارین بیرینه بویوردو: "تئز شنه نی گؤتور باس اوتلارین ایچینه گؤروم!" وضعیتی دوشونن ابراهیم، اولده بئله فیکر ائدیردی کی، بیر-ایکی شنه ووروب، سونرا سوووشوب گنده جکلر، آما گؤردو، اونلار راحتلیقلا قاییدانا اوخشامیرلار! شنه سوخان بالا-بالا لطفعلی گیزلنن یئر یاخینلاشیردی. بئله اولونجا، ابراهیم ایره لی چکیلیب قیسیلا-قیسیلا گروهبانا دئدی: "جناب سروان جواندی! شنه گئچر قارینا ایندی!" گروهبان باشینی توولاییب یولداشینا، "ال ساخلا!" سؤیله دی. آردیندان یواشجا ابراهیم دئدی: "بس کیشى سن دئییردین کنده اولمازلار! ایندی نه جور اولدو؟!" دونیا گؤرموش ابراهیم ایسه، دینمز-سؤیلمز حاضرلادیغی کاغذ پولو گروهبانین اووجونا قیسیدیردی! اوند، گروهبان یولداشلارینی هارایلادی: "تئز قاییدین! گنده ک او بیرى یئرلریده آختاراق!" ابراهیم امنیه لر آرادان چیخارکن، گئچیب هله ده هنج ذادی باشا دوشمه میش اوغلونو یاخلادی. لالین قولاغینین دییینی قیزدیریب اونو حیطده قووالاغا گؤتوردو! ابراهیم قیشقیراراق دئییردی، گیزلنه نین یئرینی محمدعلی بللی ائدیدی!!

کنده طایفا داعواسی دوشونده عابباسقولو اوغلو ابراهیم دئیردی، گلین ساواشماغا گنده ک، کیم کؤتک وورسا وورسون و کیمده کؤتک یئسه یئسین! آنجاق ائله داعوا اورادا قورتولسون!! ساواشین آردینجا، شیکایت ائتمک، جریمه وئرمک و زیندانا دوشمک اولماسین! بو سؤزلرینه گؤره، کندیلر امنیه لر گئندن سونرا اونا ساتاشیردیلار و بو قونودا ابراهیم یارادان بیر مثلی اؤزونه خاطیرلادیپ دئییردی: "بس سن دئییردین، من ساواشماغا و ارام جریمه یه یوخ؟!" اودا گولومسه ییب جواب وئیردی: "محمدعلی کؤپک اوغلو منی گودازا وئردی! بیرده من جریمه دئیمش روشوه یوخ کی!!" او باش وئرلردن سونرا، هامی کنده لالدان دانیشیردی. اونون اؤزوندن جریانلاری دفعه لرله سوروشوردولار. لالدا، ایشاره لرله لطفعلینین اوت آلتیندا گیزلنمه سینی، امنیه لرین قاپیدان گیرمه سینی، اونلارین آنبارا تۆکولوب اوتلارا شنه سوخماسینی، آتاسینین روشوه وئرمه سینی و اؤزونون کؤتک یئممه سینی بیر به بیر یانسیلایب آنلادیردی. بئله جه، گؤرنلر قاققیداییب تفریح ائدیردی. مهربان لالدا بو ازبرلدیگی حرکتلری تیکرار ائله

قبول اولونوب، درمان اوچون تبریزده گؤنده ريلمه دی. هابئله، سکینه نین داوا-درمان ائله مه سی نتیجه وئرمه ییب توختامادی. نئچه گون سونرا، یازین بیر آیدین گنجه سینده، لال بیر سؤز دئییه بيلمه دیگی دونیا گؤزونو بیر یوللوق یومدو! لال اؤلدو. قارداشلاری سیفعلیه حسین اونا تعزیه توتدولار. بیر کند تعزیه سینه گلیمشیدیلر. هابئله قونشو کندلردن چوخلو گلن وار ایدی. تعزیه دن سونرا، اوچ قارداش راضیلیغا گلیب یازیلادیلار، باغچاداکي لالین بؤلومو سیفعلیه حسینیه یئتیشسین. هابئله، لطفعلیه باغچاداکي پایینی قارداشلارینا ساتدی. اصلینده، باغچا سیفعلیه حسینین اولموشدور. آنجاق جماعت همیشه باغچایا ائله لالین باغچاسی دئدیلر. دئییه سن، ساغالان کندینده لالدان بیر یادگار قالمالی ایدی!

میرزا علی اکبر صایر

ترپنمه آمندیر، بالا، غفلتدن آییلما!
آچما گؤزونو، خواب جهالتدن آییلما!
لای لای، بالا، لای لای
یات، قال دالا، لای لای!
آلدانما، آیقلیقدا فراغت اولاهیهات!
غفلتده کئچنلر کیمی لذت اولاهیهات!
بیدار اولانین باشی سلامت اولاهیهات!
آت باشینی یات، بستر راحتدن آییلما!
لای لای، بالا، لای لای
یات، قال دالا، لای لای!
آچسان گؤزونو رنج، مشقت گؤره جکسن
ملته غم، امتده کدورت گؤره جکسن
قیلدیقجا نظر ملته حیرت گؤره جکسن
چک باشینا یورغانینی، نکبتدن آییلما!
لای لای، بالا، لای لای
یات، قال دالا، لای لای!
بیر لحظه آییلدینسا قوتار جانینی، یوخلا
آت تریاکینی، چک، بابا قلیانینی، یوخلا
اینجینسه ساغین وئر یئره سول یانینی، یوخلا
ایللرجه شعار ائتدیگین عادتدن آییلما!
لای لای، بالا، لای لای
یات، قال دالا، لای لای!
گؤز نوری دیر اویقو، اونو، دور ائتمه گؤزوندن
یول وئرمه مبادا چیخا بیر لحظه سؤزوندن
اما ائله برک یوخلاکی، حتی گئت اوزوندن
آفاقی دوتان شور و قیامتدن آییلما!
لای لای، بالا، لای لای
یات، قال دالا، لای لای!

شرفلی یاشایان لال ۳۰ یاشینا گیرمکده ایدی کی، بالا-بالا تیتره مه خسته لیگینه دوچار اولدو. اونون داها الی-آیاغی توتما ییردی. ایراده سیندن آسیلی اولمایارق، اللری، آیقلا ری و باشی تیتره ییردی. بئله جه، توکنمز امگی ایله لاللیغا یاخشی معنالار باغیشلا یان محمدعلی، تیتره مگین قباغیندا دیزه چؤکوردور. بو خسته لیک لالی برک-برک سارسیدیب دورومو گئتدی کجه آغیرلاشیردی. داها هئچ ایش اونا تاپیشیر یلمیردی. ائله بیل، اؤیره نمیشلرینده گئت-گئده اونودوردو. اؤز ایشلرینی بئله دوزگون گؤره بیلیمیردی. لازیم گلنده، باجیسی سکینه گلیب، پالتارلارینی یویوب، اؤزونده سویوندوروب یویوندوروردو و تمیز پالتار گئییندیریردی. داریخیب کوچه یه چیخاندا، باشقاسی الیندن یاپیشیب ائوینه قايتاریردی. لالین وضعیتینی گؤرنده چوخلاری یانیب یاخیلیردی لار. آنجاق یازیق دئین چوخ اولسادا، لالیا علاقه قورماغا چالیشان کیمسه لر گئت-گئده آزالیردی. دئمک، گونو-گوندن گؤزدن دوشوردو. بعضیلری اونون عاجیزلیگینی طایفاسینین باشینا چالاراق، دیل یاراسی ووروردولار. اؤز طایفاسینادا بئله اؤزگه لشیردی. بعضیلرینین نظرینه، ائله آدام طایفایا باشی آچاقلیق گتیریردی. اونون دوروموندا بئزمیشدیلر و دوداق بوزوب گونده بیر سؤز دئییه رک یاراسینی دوزلا ییردی لار. اونو گؤرنلرین چوخو، "الله ایکی شفادان بیرینی وئرسین!" سؤیله ییردی لار.

ساققالی آغارماقدا اولان لالین یاشی قیرخی آشمیشدی و گؤز لریده ضعیفلمگه باشلامیشدی. یازین اورتالار ایدی و کندین اورتاسیندا سوووشان چایا هر ایله تای گور سو گلیردی. هاوالار سو یوخ اولاراق هله ده کنده قیش پالتاری گئییردی لار. او گونلرین بیرینده، لال سحری کوچه یه چیخمیش ایدی و گلیب تیتره یه-تیتره یه چایا باخیردی. ائله بیل سویا بیر سؤزلر دئمک ایسته ییردی، آنجاق دئییه بیلیمیردی! بلکه ده آلتینین یازیسیندا گیلئیه نیردی!! هر نه ایسه، لال ال-قولونو آتماقدا، قیچی بیردن-بیره بودره ییب چایا دوشدو. او حینده، قیراخدان لالی گؤرن کندیلردن ایکسی تئز سویا آتیلیب، چالقیلا یان لالی بوغولماقدان قورتاردیلار و یوبانمادان نئچه یئردن درین یارالانمیش، تیر-تیر اسن یازیغی گؤتوروب ائولرینه آپاردیلار. ائوده پالتارلارینی ده بییشیب، یارالارینی باغلادیلار و یورغان-دوشک آچیب اونو یاتیرتدیلار. او گوندن، ذات الریه توتموش لال بوینو بوکولرک دؤشگه دوشدو و داها ائشیکه چیخا بيلمه دی. درد لری ساغالماز

زبان‌شناسی، تاریخ، جامعه‌شناسی و علوم سیاسی، رشد چشمگیری داشته است.

ایجاد پادکست‌ها، کانال‌های تلگرامی، اینستاگرامی و یوتیوبی به زبان ترکی توسط فعالان تحصیل کرده (مثل «آنا دیلیم»، «سسی‌مز»، «تورکون سسی») گواه بازگشت فرهنگی نخبگان است.

پروژه‌های خودجوش آموزش ترکی آذربایجانی به کودکان توسط معلمان و فرهنگیان ترک‌زبان در پلتفرم‌های مجازی، اغلب از طرف قشر دانشگاهی یا فعالان حقوق زبانی هدایت می‌شود.

۴. افزایش هویت‌یابی روشنفکران در نوشته‌ها و مواضع عمومی

بسیاری از روشنفکران ترک‌زبان مانند دکتر محمدرضا جواد یگانه، دکتر علی عبدی، دکتر بهرام موحدنیا، دکتر کاظم علمداری و دیگران، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در آثار و گفتارهای خود به چندقومیتی بودن ایران، ضرورت رسمیت یافتن زبان ترکی، و مدل‌های توسعه چندفرهنگی پرداخته‌اند.

پژوهشگران حوزه علوم اجتماعی و سیاسی نیز تأکید می‌کنند که تمرکزگرایی زبانی و فرهنگی، مانع اصلی توسعه سیاسی و اقتصادی ایران است.

۵. فعالیت‌های اقتصادی مبتنی بر هویت قومی
برندهای بومی با نام‌های ترکی و هویت فرهنگی آذربایجانی در شهرهایی مانند تبریز، اردبیل، مرند، خوی و حتی تهران، توسط کارآفرینان تحصیل کرده راه‌اندازی شده‌اند. رشد صنعت نشر، طراحی، صنایع دستی، پوشاک و غذا با الهام از عناصر فرهنگی ترکی آذربایجانی در میان نخبگان اقتصادی، نشان‌دهنده پیوند هویت و اقتصاد است.

۶. مهاجرت نخبگان و اتصال با جهان ترک
تحصیل و مهاجرت تحصیل‌کردگان ترک‌زبان به کشورهای ترک‌زبان مانند ترکیه، آذربایجان، قزاقستان و ازبکستان، موجب بازتعریف هویت قومی در سطح جهانی شده است. این افراد غالباً با بازگشت، حامل ارزش‌های زبانی و فرهنگی جدید می‌شوند.

جمع‌بندی

بازگشت به هویت ترکی در میان نخبگان ترک‌زبان ایران، نه یک اتفاق تصادفی یا احساسی، بلکه یک روند عمیق فکری و اجتماعی است. نخبگان، به‌واسطه آگاهی تاریخی،

شواهد بازگشت نخبگان ترک ایران به هویت ترکی

۱. نام‌گذاری فرزندان با اسامی ترکی در خانواده‌های فرهیخته

بررسی آماری غیررسمی در بین دانشجویان دانشگاه‌های تبریز، اردبیل، زنجان و ارومیه نشان می‌دهد که در دهه اخیر، اسامی ترکی (نظیر آراز، ایلگاز، ساوالان، آی‌خانیم، ایل‌یار، آیلین) در میان فرزندان اساتید، پزشکان، مهندسان و فرهنگیان به‌طرز چشمگیری افزایش یافته است. در گروه‌های دانشگاهی یا محافل روشنفکری، انتخاب نام‌های ترکی اکنون نشانه‌ای از آگاهی فرهنگی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی تلقی می‌شود.

۲. افزایش چشمگیر موسیقی ترکی در فضای نخبگانی
در دانشگاه‌ها، کافه‌ها، رویدادهای فرهنگی و حتی فضای مجازی، موسیقی آذربایجانی (عاشیقی، فولکلور و پاپ مدرن)، موسیقی ترکی استانبولی، و آثار موسیقی خلق‌های ترک آسیای میانه مورد استقبال جدی قرار گرفته است. چهره‌هایی مانند علی سلیمی، رشید بهبودوف، محمد نوری‌زاد، و گروه‌های عاشیقی مدرن در بین نسل تحصیل‌کرده از جایگاه برجسته‌ای برخوردارند.

هنرمندان ترک‌زبان جوانی که در ژانرهای مدرن (رپ، جاز، موسیقی تلفیقی) به زبان ترکی تولید می‌کنند، اغلب خود را نخبگان آگاه به هویت ترکی می‌دانند (مانند الچین آل‌یزاده، فؤاد حسن‌زاده، امیر اصلان).

۳. فعالیت‌های نخبگان در حوزه زبان، نشر و آموزش ترکی
انتشار کتاب‌ها، مجلات و مقالات علمی و آموزشی به زبان ترکی آذربایجانی، خصوصاً توسط دانش‌آموختگان رشته‌های

مزبور را که با حقه بازی به ظاهر زرتشتی اشان کرده بودند را «پارسی» گذاشتند.

۴- برای اولین بار هم در ایران مفهوم غیر مشخص فارس صرفا در مقابل مفهوم کاملا مشخص ترک در آثار راولینسون انگلیسی در اواسط قرن ۱۹ بکار برده شده است. با توطئه کشته شدن امیر کبیر ترک گرا و بعدا ناصرالدین شاه قاجار آنتی انگلیس، دولت بریتانیا با جایگزینی مزدور خود آقاخان نوری در صدراعظمی دولت ترک قاجار در حقیقت دولتی پنهان در داخل دولت قاجار تاسیس نمود و از این به بعد انگلیسیها یواش یواش مفهوم نامشخص فارس را به مفهومی فراگیر، هویتی، قومی و زبانی ارتقا دادند.

۵- یکی از شگردهای استعمار انگلیس بر علیه ترکها و ایران ایجاد مفهوم استعماری «آذری» در اوایل قرن ۱۹ بود که بر اساس این تئوری استعماری ترکان منطقه آذربایجان ترک نبوده و در اصل آذری هایی بودند که بر اثر ظلمها و فشارهای وارد شده از طرف ترکان زبانشان عوض شده است می باشد. روی دیگر این سکه بکار بردن تعبیر استعماری «ترک زبان» برای ترکان می باشد. در صورتیکه کل جملات و اشعار کوچک باقی مانده از زبانهای مختلف ایرانی که هر کدام زبانی جداگانه از زبانهای دیگر بوده است را اگر جمع کنیم با شرح و تفسیلشان به زور یک نوشته ۱۰ صفحه ای بوجود می آید. یعنی آنگونه که به دروغ تبلیغ شده است این زبان متصور آذری زبانی هوموژن و فراگیر نبوده و از زبانهای مختلفی که قابل فهم به همدیگر نیستند تشکیل شده است. بگذریم از اینکه کلمات «آذری» و یا «آذری» که در منابع تاریخی به ندرت به کار برده شده اند مفهومی بسیار نامشخص و بیشتر زبانی در سطح یک طریقت بی اهمیت و نامشخص (به احتمال زیاد یک طریقت بسیار بی اهمیت زرتشتی) به کار برده شده است. منابعی که از این طریقت نامبرده اند حتی جمله ای از این زبان طریقتی را برای نمونه هم نشان نداده اند. از اینجا هم می شود چنین استنباط کرد که این زبان به احتمال بسیار قوی زبانی آیینی (مثل زبان تک نمونه اوستایی) و نه سیویل و یا قومی بوده است.

۶- انگلیسیها در ورای این تعبیر نامشخص «آذری» بسیار واضح است که برای به دنبال ساختن هویتهای تاریخی برای مشروعیت زرتشتیان بودند و با این مفهوم ایالت ولیعهدنشین ترکان قاجار را هم نشانه گرفته و هم با زیرکی

دسترسی به منابع علمی و تجربه جهانی، می دانند که آینده ایران نیازمند رسمیت یافتن زبانها، احترام به هویتها و تنوع فرهنگی است.

این بازگشت، شاخصی از بلوغ مدنی، توسعه یافتگی فکری و درک سیاسی مدرن در ایران چندملیتی است.

<https://t.me/yurdumuz1>

توضیحاتی در مورد «اسکیزوفرنی

هویتی» ایرانشهریان

۱- ایران در منابع تاریخی صرفا همانند آناتولی نام یک فلات است و بواسطه اینکه همیشه ترکها در این فلات حرف اول را زده اند منابع تاریخی فلات ایران را سرزمین ترکها قلمداد کرده اند. یکی از این منابع و شاید مهمترین آنها کتاب «المقدمه» ابن خلدون است که ایران را اینگونه تعریف می کند: «و فی الکتب ان ارض ایران هی ارض التترک» یعنی «و در کتب [آنچنانکه نگاشته شده است] ایران، سرزمین ترکان است.»

بواسطه اینکه ابن خلدون موسس علم سوسیولوژی و فلسفه تاریخ است نمی توان به سادگی این تفسیر حقیقی او از ایران را رد کرد.

۲- با مداخله انگلیسیها و نفوذ آنها اول در هندوستان و سپس در ایران تفسیری ساختگی از ایران ابداع شد. در این راستا مفاهیمی جدیدی همچون «تمدن ایرانی»، «فرهنگ ایرانی»، «ایران فرهنگی»، «زبان ایرانی»، هنر ایرانی»، «معماری ایرانی» و غیره که فقط در حول محور و هویت غیر مشخص فارس می چرخیدند ابداع شدند. از همه مهمتر این است که این مفاهیم هرگز در منابع تاریخی منطقه ما و حتی اروپا قبل از قرن ۱۹ بکار برده نشده اند.

۳- جالب اینست که در تاریخ معاصر انگلیسیها اول گجراتیهای هندی ای که در استخدام خودشان بود را برای اعمال و اهداف سیاسی خود در ایران آینده «پارسیان هند» نام نهادند. در صورتیکه نام اینها هیچگاه پارسی نبوده و حتی زرتشتی هم نبودند و با ایران هم هیچ ارتباطی نداشتند. ولی استعمار انگلیس اهداف شومی داشت که می بایستی آنرا تعقیب می کرد. بدین خاطر و برای دادن مشروعیت تاریخی و ساختگی، انگلیسیها نام گجراتیان

ده، شعرلرينده حضرت محمد پیغمبری، «تُرکِ عرب» و کعبه‌نی «تُرک تازی‌اندام» آدلاندیریپ. مجمع الفرس لغتنامه‌سینده تُرک سؤزونون ایضاحیندا «معروف» قید اولونوب. «شجاع و دلیر» معناسیندا دا گلیبیدیر.

برهان قاطع لغتنامه‌سینده «تُرک» سؤزونون شرحینده بئله گلیر: به ضمّ اول و سکون ثانی معروف است ک نقیض تازیک باشد و گویند ترکان از اولاد یافث بن نوح‌اند و ولایت ترکستان را نیز به طریق مجاز ترک می‌گویند و کنایه از «مطلوب و معشوق و غلام» باشد.

انجمن آرا، آندراج، غیاث‌اللغات و ناظم‌الاطباء لغتنامه‌لرینده تورک سؤزو، «معشوقه» آنلامیندا گلیب. بو اوزدندیر کی فارس ادبیاتیندا هر کلمه‌دن چوخ تورک سؤزو موجوددور و بوتون شاعیرلرین دلیل‌لر اذیری ایمیش.

دکتر حسن انوری، تورک سؤزون، «زیباروی سفید پوست»، «معشوق»، «جنگاور» (به تنگ‌چشمی آن تُرک لشکری نازم/ که حمله بر من درویش یک قبا آورد- حافظ) معنا ائدیپ. (فرهنگ سخن، ج ۳، ص ۱۷۰۷) فرهنگ رشیدی کتابیندا، قباقجا یازدیغیمیز معنا‌لاردان علاوه، بیر حالوا آدی اولاراق دا قید اولونوب: «حلوا بیست که از نشاسته و قند و تخم ریحان پزند». (فرهنگ رشیدی، ج ۱/ ص ۴۲۳) یثری وار «تورکمن/ تورکمان» سؤزونه ده نظر سالاق: تورکمن سؤزونون اؤستونده بیر چوخ بحث‌لر یارانیب. ابوسعید گردیزی و ابوالفضل بیهقی کیمی مورخ‌لر اوغوزلاری همن تورکمن‌لر بیلیپ و تورکمن سؤزون «مسلمان تورک‌لر» معنا ائدیپ. جامع‌التواریخ کتابیندا، تورکمن سؤزو «تُرک مانند» معناسیندا یازیلیپ. فاروق سومر «اوغوزلار» کتابیندا تورکمان سؤزونو مبالغه بیلیپ و «قوجامان، آزمان» کلمه‌لری کیمی تورکمان سؤزون «اصیل، اصالت‌لی» معنا ائدیپ.

نام، آغاز خویشتن استدر دفاع از حق

نامیدن در کمپین «بالامین آدی»

دکتر افشار عباسی

در داستان «رویا» از آنتون چخوف، قهرمانی تهیدست و بی‌پناه، در سفری طولانی همراه جنازه زنی ثروتمند، به رؤیایی پناه می‌برد که در آن زندگی‌ای اشرافی، محترمانه و

چنین نمایانند که ترکها فقط در آذربایجان زندگی می‌کنند. با این سیاست ترکان پایتخت و ایالت ولیعهدنشین آذربایجان را رو در روی هم قرار داده، در این میان به تراشیدن هویت جعلی فارس دست یازیدند.

<https://t.me/yurdumuz1>

تورک سؤزونون آنلاملاری (معنالاری)

شاهین مرادی

اسکی اویغور دیلینده، «تورک» سؤزو، قدرت، توان، گؤج، زور معناسیندا گلیب. دیوان لغات‌التورک کتابیندا، شیخ محمود کاشغری، «تورک» سؤزون «واخت» و «زمان» معناسیندا گتیریپ. مثال اوچون تورک ایگید، گنجلیک چاغینین اورتاسیندا اولان آداما دئییلیر. تورک اوزوم ایسه، اوزوم میوه‌سی‌نین دین و یتیشمیش واختینا دئییلیر. محمت ضیاء گؤک‌آلپ تورک کلمه‌سی‌نین منشأیین «توره» کلمه‌سیندن بیلیر. بونا گؤره تورک دئمک «توره‌لی، نظاملی، قایدالی، تمئن صاحب‌لری» دئمک‌دیر. دانمارک‌لی عالیم «وامبری» تورک سؤزونون منشأیین «توره‌مک» دن بیلیر. بونا گؤره تورک دئمک «توره‌میش و چوخ‌المیش» دئمک‌دیر. درلمه سؤزلویونده تورک سؤزو مجازاً «آدام/ نفر» me bileyim bu elin ne bileyim bu elin معناسیندا گلیب. مثال اوچون: türkünü...

قایناق: درلمه سؤزلویو/ ج ۱۰/ ص ۴۰۱۳.

«فاتح اثر‌بای»، رادلو فون «جغتای تورکجه‌سینه عائد اینجه‌لمه» عنوانلی PHD تئزینده، تورک سؤزونو، «جسور، سرت، محکم» معنا ائدیپ. موغول‌لار، تورک سؤزونه «türüg» دئییلیر. «دؤزوملو/ دایاناجاق‌لی/ محکم» معناسیندا دیر. فرهنگ انجمن آرای ناصری‌ده، «تورک/ تُرک» سؤزونون ایضاحیندا بئله گلیبیدیر: بمعنی دختر دوشیزه نیز آورده‌اند و بضمّ اول نام طایفه‌ایست مشهور در ترکستان که تاتار و مغول و سایر اتراک از آن طایفه‌اند و زبان ایشان معین است و چون در آن بلاد خوبان نیکوروی بسیار باشد مجازاً معشوقان را ترک گویند، فرخی گفته شعر: گر چون تو بترکستان ای ترک نگاریستهر روز بترکستان عیدی و بهاریست. حافظ گفته: اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل ما را بخال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را. آرتیرمالی‌بام کی، بؤیوک تورک شاعیری خاقانی

مردمی که نامشان ممنوع شده، نه به امید تأیید، بلکه با ایمان به حق طبیعی خود، ایستاده‌اند. کمپین «بالامین آدی» نه تقاضای لطف، بلکه اعلام حق است برای انتخاب، برای زبان، برای حافظه.

«سلب حق نامیدن، نه فقط حذف یک واژه است، بلکه تخریب خانه‌ی درونی انسان است؛ همان جایی که هویت، حافظه و رؤیا شکل می‌گیرند.»

<https://t.me/yurdumuz1>

اگر شما از یک پدر و مادر تورک

آسمیله بیرسید

چرا با فرزند خود فارسی صحبت میکنید :

بی برو برگرد این جواب را می شنوید (*که در مدرسه دچار مشکل نشوند*) اما به راستی این پاسخ چقدر منطقی و واقع بینانه است ؟

*اول باید فهمید مشکلی که فرزندان تورک را در مدرسه تهدید می کند چیست ؟ پاسخی که می شنوید این است که فارسی را با لهجه یاد می گیرند و در سرکلاس درس و دانشگاه از لهجه فارسی خود شرمسار می شوند بنا براین نمی توانند به راحتی صحبت کنند یا سوال بپرسند !!!

*این ادعا بسیار عجیب است . *

اولا اینکه فارسی بدون لهجه یعنی چه ؟؟؟ هر قسمت از ایران فارسی را با یک لهجه خاص تکلم می کنند شیرازیها ، جنوبیها ، یزدی ها، اصفهانی ها ، شمالی ها ، هر کدام برای خود لهجه فارسی مخصوصی دارند . ما استاندارد مشخصی را برای فارسی بدون لهجه نداریم .

همین لهجه قجری تهرونی !!! هم خودش یک لهجه به حساب می آید چه کسی گفته است این طرز صحبت کردن شاخص است ؟

در ثانی مگر والدین تورک فارسی را چگونه با فرزندان خود حرف می زنند . با همان لهجه های زبان تورکی !!! یعنی این ادعا از اساس دروغ است . فرزندان همان لهجه فارسی والدین را می آموزند و در آینده نیز با آن تکلم می کنند . یعنی اگر در کودکی با آنها تورکی صحبت می کردند هم باز با همان لهجه را داشتند .. پس با فارسی گویی چیزی عوض نمی شود.

از این موضوع بگذریم باید دید که *آیا پیشرفت تحصیلی ربطی به لهجه دارد* ؟ آیا کارشناسان آموزشی و محققین

خواستنی برای خود می سازد. اما در پایان، وقتی از او نامش را می پرسند، برای لحظه‌ای درنگ می کند؛ گویی نام خود را از یاد برده است. نه از کهولت سن، نه از بیماری، بلکه از آن رو که سال‌ها در فرودستی، انکار و بی‌اعتنایی زیسته است. او دیگر با نام خود، با خویشتن واقعی خود، بیگانه شده است.

این صحنه، تلخ‌ترین شکل از خودبیگانگی هویتی را نشان می‌دهد: جایی که انسان حتی نسبت به نام خود، احساس غریبگی می‌کند.

در ایران، ساختار قدرت متکی به ایدئولوژی پان‌فارس و تفسیری شعوبی‌وار از مذهب، سال‌هاست که با تنوع زبانی و اثنیتیکی سر سازگاری ندارد. میلیون‌ها تورک، در معرض همین شکل از فرسایش هویتی قرار گرفته‌اند؛ به‌دست حاکمیتی که نام‌ها را می‌سند، سانسور می‌کند و حذف می‌سازد. سازمان ثبت احوال، فهرستی منتشر می‌کند که در آن، نام‌های ریشه‌دار و زنده‌ی تورکی چون «آیهان»، «ایلهان»، «آنار»، «اوغوز»، «آتالای»، «اونور»، «آییل»، «خاقان»... ممنوع اعلام شده‌اند. صرفاً به‌دلیل آن‌که این نام‌ها، حامل حافظه‌ای مستقل و فرهنگی ناهمساز با ایدئولوژی مرکزمحورند.

این سیاست، خشونت است نامرئی اما ساختاری؛ خشونت که نه با باتوم، بلکه با برگه‌های رسمی، نه با حبس، بلکه با تعلیق شناسنامه و بیمه درمانی کودک، اعمال می‌شود.

در چنین نظامی، کودک #تورک، پیش از آن‌که به دنیا بیاید، با این پیام مواجه می‌شود: «تا زمانی که نام تو با ما سازگار نباشد، هویت تو به رسمیت شناخته نمی‌شود.» این سرآغاز از خودبیگانگی است؛ وقتی انسان، در نخستین لحظات زیستن، ناچار است از نامی بگریزد که بازتاب زبان، تاریخ، و رؤیای جمعی اوست.

پرسش بنیادین اما این است: چه کسی حق دارد بگوید کدام نام مشروع است و کدام نام نامشروع است؟ آیا حاکمیتی که تنها به یک زبان و یک قومیت رسمیت می‌دهد، می‌تواند مرجع مشروعیت نام‌گذاری باشد؟

کمپین «بالامین آدی» صدای اعتراضی‌ست علیه این فراموشی تحمیلی. این کمپین، دفاع از حق زبان، حق حافظه، و حق انسان برای نامیدن خویشتن است، بدون نیاز به مجوز، بدون ترس از انکار.

تورکی اعطا کرده است. بلکه انتخاب زبان تورکی به عنوان زبان نوشتاری دولت با تصمیم دیوان سلجوقیان (۱۰۷۷-۱۳۰۸) توسط گروهی که "قارامان اوغلو محمد بگ" نیز عضوی از آن بود صورت گرفته است.

این نکته از نظر استراتژی تاریخی نیز بسیار حائز اهمیت می‌باشد. تقلیل دادن "تبدیل زبان تورکی به عنوان زبان دولت" به سطح یک بگلیک (قارامانلی بگلیگی) از لحاظ علمی و استراتژی نیز اقدامی نادرست می‌باشد. بنابه شواهد تاریخی، زبان تورکی زبان دیوان و دولتی یکی از مهمترین امپراتوری‌های تورک یعنی امپراتوری سلجوقی بود. به زبانی دیگر یعنی زبان تورکی، نه زبان یک بگلیک بلکه زبان یک امپراتوری بود.

به رغم نظر اشتباه بسیاری از پژوهشگران، زبان تورکی در دوره سلجوقیان نیز از موقعیت بالایی برخوردار بود که به وفور در مکاتبات سیاسی و مخصوصاً متون ادبی‌مان مورد استفاده قرار گرفته است.

به عنوان نمونه دیوان لغات الترک که دایره‌المعارف و یادبود تاریخی زبان تورکی می‌باشد و توسط محمود کاشغری به تحریر در آمده است در اصل محصول محیط تورکی سلجوقی می‌باشد. اگر چه محمود کاشغری منشأ قراخانی (خاقانی) داشت ولی از زوایای سیاسی و فرهنگی در مرکز ساختار پاترونال تورکی سلجوقی بود و به درخواست پاترونالیت سلجوقی موظف شده بود تا موقعیت زبان تورکی را ارتقاء دهد.

یکی از مهمترین شواهد تاریخی که استفاده زبان تورکی به عنوان زبان دولتی در دوره سلجوقی را نشان می‌دهد مکتوبات تورکی خاقان سلجوقی، ملک شاه اول (۱۰۹۲-۱۰۷۲) با ابو رضا فضل الله بن محمد از ندیمان دیوان انشا می‌باشد.

از شاعران و متون ادبی دوره تورک سلجوقی نمونه‌های زیر می‌توانیم نشان دهیم:

۱- احمد فقیه (متوفی ۱۲۲۱ یا ۱۲۳۰، قونیه)

الف) چرخ نامه

ب) کتاب الاصواف مساجد الشریفه

۲- مولانا (۱۲۰۷-۱۲۷۳ قونیه)

الف) اشعار تورکی

۳- مثنوی یوسف و زلیخای علی (۱۲۳۳-۱۲۳۲): گرچه این اثر در محیط سلجوقی نوشته نشده است ولی زبانی

در اینباره نظری را اریه داده اند؟ آیا این صحبت جایگاه علمی دارد؟

من موارد نقض ادعای مطرح شده را بسیار دیده ام.

*مثلاً شهر تبریز را نگاه کنید *

مردم این شهر تماماً با زبان تورکی با کودکان خود سخن می‌گویند و آنقدر بر روی زبان خود متعصبند که حتی با مهمانان هم ترکی حرف می‌زنند.

*سوال آیا شهر تبریز از نظر سطح تحصیلات شهر عقب افتاده ای است؟ به هیچ وجه!

*تورک‌ها از نظر سواد در بالاترین سطح کشور ایران قرار دارند *

فراوانی اساتید دانشگاه، پزشکان، فرهیختگان به خوبی معرف شهر تبریز است. آیا لهجه‌های زبان ترکی باعث عقب افتادن آنها شده است؟؟

جدای از شهر تبریز شما مثل های نقض فراوانی را می‌بینید از افرادی که در کودکی به زبان مادری با آنها سخن گفته شده و در بزرگسالی به مدارج عالی رسیده اند و چه بسا افراد زیادی را هم ببینید در کودکی با آنها فارسی سخن گفته شده اما در بزرگسالی به هیچ جا نرسیده اند.

حالا باید از والدین باکلاس!!!! پارسی گوی این سوال را پرسید شما کودکان خود را از زبان مادری محروم کردید.

و با تبر به ریشه فرهنگ و هویت خود زدید در ازای آن چه چیزی به دست آوردید و یا چه چیزی عاید فرزندان شما شد؟

<https://t.me/yurdumuz1>

۱۳ می (مایس) روز عید زبان

تورکی مبارک!

۷۴۸-مین سالگرد قبول زبان تورکی به عنوان زبان نوشتاری دولت در ۱۳ می ۱۲۷۷ توسط دولت سلجوقی مبارک باد.

به این مناسبت قصد تصحیح یک اشتباه رایج مربوط به این مسئله را داریم!

همانطور که استاد عزیزمان پروفسور دکتر اردوغان مرچیل نیز در مقاله "چه کسی رسمی شدن زبان تورکی در دیوان سلجوقیان تورکیه را قبول کرد؟" اشاره کرده‌اند، این تنها "قارامان اوغلو محمد بگ" نبود که موقعیت مذکور را به

یحیی شیدا کیمدیر ؟

یحیی شیدا ۱۳۰۳ نجو گونش ایلینده تبریزین چرنداب محله سینده دوغولوب بویا باشا چاتسادا کئشمه کشلی بیر حیات یاشاییب دیر .

آتاسی " حسن یوزباشی چرندابی " ایدی کی مشروطه موجهید لرین دن ساییلیردی و تبریزین " صفی الدین " بازاریندا قصاب توکانی وارییدی .

یحیی شیدا ایلک تحصیلاتینی ، فقه و دینی علم لر حاققیندا تبریزین " طالبیه مدرسه سینده " بیتیرسه ده ، سونرالار فارس ادبیاتیندا تحصیلینی دوام ائتدیریری و ۴ دیلده دانیشیب یازاراق آلمانیا ، عربجه ، فارسجا و تورکجه دیلرینده دیرلی بیر اوستاد و بیلگی صاحیبی ساییلیر .

یحیی شیدا ۱۳۲۵ نجی ایلده دمکرات فرقه سینده قوشولاراق هیجانلی و عصیان بایراغی قالدیران یازی و شعیر لری نن بویوک بیر شوهرت قازانیر . فرقه، پهلوی استبدادی الی نن یئنیلدیک دن سونرا ، توتولوب ئولدورولمه سین دئییه دوغما دییارین دان دیدرگین و قاچاق دوشه رک ، تهرانا گئدیری .

او ایللربویو تهراندا گیزلی حیات یاشارکن ، وضعیت یونگول لش دیک ده آتا انا اوجاغی اولان، ئوز شهری تبریزه قایدیر.

امما اوستاد شیدا یئنه بیر سارسیلماز یازیچی کیمی باشلاییر ژورنالیستی فعالیت لره . بیر سوره "راننده" ادلی بیر گونده لیک قازئتین مودیری اولور و بو درگی تعطیله اوغرادیقدا "مهد آزادی" درگی سینه گئدیب اوزون ایللر دونیاسینی دییشه نه قدر او درگی ده چالیشمالارینا دوام اندیر. اوستاد شیدا باشقا یازیلاری یانیندا بو گونده لیک درگی ده صنعت و ادبیات حاققیندا و خصوصن آنادیلیمزده ، اونودولماز و قالجی صحیفه لر یاییری .

مختلط دارد که دارای ویژگی‌های تورکی اوغوز نیز می‌باشد.

۴ -سلطان-ولد (۱۲۲۶-۱۳۱۲ قونیه)

الف) دیوان (۱۲۶۷/۶۹-۱۲۹۱): ۱۲۹ بیت تورکی

ب) ابتدا نامه (۱۲۹۱): ۸۰ بیت تورکی

ج) رباب نامه (۱۳۰۰): ۱۶۲ بیت تورکی

۵ - شیداد حمزه (سده ۱۳ میلادی، آقشهر و سیوری حصار)

الف) داستان یوسف

ب) احوال قیامت

ج) معراج نامه

د) وفات حضرت محمد علیه السلام

۶ -خواجه دهقانی (سده ۱۳ م. - سده ۱۴ م.): در دوره علاءالدین کيقبادسوم (۱۲۸۳-۱۳۰۲) از خراسان به آناتولی آمده و به دربار دولت منصوب شده است.

۷ -یونس_امره (۱۲۳۸-۱۳۲۱)

الف) دیوان

ب) رسالة النصيحة

توضیح مهم: مفهوم "زبان رسمی" یک اصطلاح جهان مدرن می‌باشد و کاربرد آن برای دوره‌های تاریخی مناسب نیست. منابع:

اردوغان مرچیل، سلجوقیان و زبان تورکی، "سلجوقیان (مقالات)"، انتشارات بیلگه کولتور-صنعت، استانبول، ۲۰۱۱، ص ۱۰۰-۱۰۸

اردوغان مرچیل، چه کسی رسمی شدن زبان تورکی در دیوان سلجوقیان تورکیه را قبول کرد؟، "سلجوقیان (مقالات)"، انتشارات بیلگه کولتور-صنعت، استانبول، ۲۰۱۱، ص ۹۲-۹۹

محمود کاشغری، دیوان لغات تورک

صدرالدین ابوالحسن علی بن ناصر بن الحسینی، اخبار الدولة السلجوقیة،

تهیه کننده: محمد اقبال، لاهور، ۱۹۳۳، ث ۶۳-۸۹.

<https://t.me/yurdumuz1>

دن بیرى ده "اولکر" آدلى بیر درگینی یایماق ایدی کی تکجه ایکی نمره چیخدی . شاعیرلر مجلسینده چوخلی شاعیر ، یازیچی و ادبیات هوسکار لاری ایشتیراک ائده رک اونلارین ایچینده ایران دا "جدام " آتا سی ساییلان حکیم ، دوکتور مبین " (شیمشک) ده آردیجیل حضور تاپاردی . هابئله " نقابی ، صمد ظهوری ، نجار اوغلو ، بهرام ائلجین ، رضا ایتگین ، اصغر فردی " و باشقالاری . آنجاق او گونلر و ادبی جلسه لر ایکی ایل چکمه دن ، تربیت کیتابخاناسی نین و ادب دونیاسی نین حورمتینی سیندیران بیر پارا قارا قووه لرین غصبینه و هوجومونا اوغراییب بوتون ایشتیراکچی لار آغیر کوتکلر و باش قول سینمالارلا ، کیتابخانادان قووولدولار . چوخ اوزوجوسوده اورادیدی کی یاشلی و صنعتکار اینسانلار لا بیرلیکده ، اوستاد یحیی شیدا دا آغیر ضربه لر نتیجه سینده یارالی حالدا مجلسی ترک ائدیر .

بو سارسیلماز اینسان ، ۱۳۹۰ نجی ایلده وفات ائده رک ادبیات سئوه ر لری یاسا و اوزونتویه بوغوب آذربایجان ادبیات سماسی بئله لیک له ایشیقلی بیر اولدوزونو ایتیریری . ۲۰۲۵م - استانبول

تورکی: قدیمی ترین زبان زنده با

اسناد مکتوب

(رابطه‌ی زبان‌های سومری و تورکی)

سالیان درازی است که تحقیق در مورد رابطه‌ی زبان‌های سومری و تورکی صورت می‌گیرد. قبلاً، این تحقیقات که بجز زبان تورکی، در مورد سایر زبان‌ها نیز انجام می‌گرفت، عموماً در خصوص تشابه کلمات دو زبان بود و مسئله را بسیار پیچیده نموده بود .

پروفسور عثمان ندیم تونا، طی تقریباً ۴۰ سال مطالعه، این کار مشکل را به مانند تحقیقات قبلی با توسل به مقایسه‌ی کلمات مشابه بررسی نکرده، بلکه بوسیله‌ی قواعد تناظر فونتیکی که در زبان‌شناسی به عنوان معتبرترین و مورد اعتمادترین روش شناخته می‌شود، انجام داده و می‌توان گفت راه‌حل نهایی مسأله را به دست داده است .

پروفسور عثمان ندیم تونا، که به حق باور دارد توانسته با دقت فوق‌العاده‌ای مانع تاثیر تورک بودن خود بر موضوع شود، نتایج تحقیقاتش را طی کنفرانس‌هایی که در

آنجاق بو آرادا مهد آزادی درگی سی نین یایلماسیندا حکومتی تصبیق لر اساسیندا بیر آز مدت ، آخساق لبق یارانینجا " چالیشمالارینی " آذربادگان " قازئتینده دوام ائدیری . بو یاشار اینسان ژورنالیستی فعالیت لرینی بوتون چنین لیک لر ه دوزه رک کنار قویمورو .

من لاپ او اوشاقلیق چاغلاریندان یعنی بئش و آلتی یاشلاریندان اوستاد شیدانی یاخین دان تانی یاردیم . نییه کی مهد آزادی مطبعه سی نین صاحیبی و بو درگی نین مودیری رحمتلیک آنامین دایی سی ایدی و قارداشلاریم عیباده و نوروز دا بو مطبعه ده چالیشماق دایدیلار . بو نو دئمک کی "فروغ آزادی" درگی سی ده ائله بو مطبعه ده یایلیردی و یحیی شیدا هر ایکی درگی نین یازیچی سی ساییلاراق اونون باش یازارلیقی لا تورکجه صحیفه لرله زینت تاپیر دی وادبیات اوجاغمیزی یانار ساخلاپیردی . ایران ایسلام اینقیلابی نین ایلک ایل لرینده "آهنی" جنابلاری نین باشچیلیقی لا ، آنادیلیمیزه و ادبیاتیمیزا حورمت بسله ین ادبیات سئوه ر یاشلی و گنجلر " آذربایجان شاعیر لر و یازیچی لار جمعیتی نی " یاراداراق "اوستاد یحیی شیدا " بو جمعیتین ادبی محفل لری نین مودیری و مدرسی سئچیلیر و هر جوماخشامی ناهاردان سورا ، تبریزین دانشسرا محله سی نین تربیت کیتابخاناسیندا آردیجیل اولاراق بو جلسه لر دوام ائدیری .

بو ادبی جمعیتین شکیل تاپماسیندا بویوک نقش لری اولان گنج لردن ، ئوزوم دن باشقا حسین فیض الهی وحید ، علیرضا ذیحق ، صدیار وظیفه، فریدون حصاری و ائولادی رضا حصاری ، باریشماز مراغه ای ، شهرک ، قهرمان خطیبی و سلیمان ثالث دن آد اپارمالی یام .اوستاد شیدا بو شئعیر جلسه لری نین مدرسی اولاراق اوخونان اثرلری ایسه تنقید ائدیردی . شاعیرلر مجلسینده حاضر اولان و اوزاق شهرلردن گلن ادبیاتچی لارین سایبی دا چوخ ایدی کی بو آرادا "عباس بارز" و "ستار گول محمدی" آن اونملی چئهره لردن سایلیردیلار . حتتا بیرگون شاعیرلر مجلسی آذربایجان فخری " دوکتور جواد هیئت " ین قدملرین برکت تاپاراق دیرلی صوحت لره و شاهانه بیر جلوه یه شاهید اولدو . هابئله او گون تهران دان شاعیر "ساوالان" (حسن مجید زاده) دا بو جلسه ده دوکتور هیئت له بیرلیک ده حوضولاری وار ایدی . آذربایجان شاعیرلر و یازیچی لار جمعیتی نین آن دیرلی ایش لرین

استاد دانشگاهی که سواد تاریخی‌اش نم کشیده است؟! حسن راشدی

در کشور عجیبی زندگی میکنیم، با اینکه به گفته وزیر امور خارجه اسبق، ما ترکها حداقل چهل درصد جمعیت ایران را تشکیل میدهیم و بجای اینکه زبان ترکی ما دومین زبان رسمی کشور شود، از تحصیل به زبان خود در حد ابتدایی و حتی هفته ای چند ساعت هم محروم هستیم!

آنوقت عده‌ای که نام استاد دانشگاه، عنوان دکترا در زبان و ادبیات فارسی، عضو دایمی «فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی» را یدک می کشند در برنامه تلویزیونی ظاهر شده میگویند:

زبان مردم آذربایجان آذری شبیه تاتی، تالشی و... بوده بعد از حمله عثمانیها (اشاره به جنگ ترکان صفوی با ترکان عثمانی) تغییر کرده و ترکی شده است!

طرف صحبت دکترا حسن-انوری ۹۱ ساله، زاده تیکان تپه (تکاب) آذربایجان است که آنچنان از هویت واقعی خود گریزان و ذوب در زبان و فرهنگ حاکم شده است که حتی ابایی ندارد که دانشجویان و طرفداران دو آتشه وی هم به ایشان بگویند:

«استاد گرامی، اقلاً در این باره کمی مطالعه کن و زبان به گفتار بگشا»!...

دکتر انوری با اینهمه عنوان تحصیلی، پست و مقام ادبی، هنوز نمیداند حدود پانصد سال قبل از جنگ صفوی و عثمانی و در قرن پنجم هجری اثر فاخری چون کتاب «دده-قورقود» در آذربایجان و شرق آناتولی به #ترکی به رشته تحریر در آمده؛ سیصد سال قبل از این جنگ و در قرن هفتم هجری فرهنگ ترکی- فارسی «صاح العجم هندو شاه نجوانی» در آذربایجان نوشته شده، حسن اوغلو و نصیر باکویی دیوان شعر ترکی آذربایجانی خود را در قرن هفتم تنظیم کرده اند، قاضی ضریر، برهان الدین، نسیمی و شیخ انوار اشعار ترکی خود را در قرن هشتم هجری و دویست سال قبل از جنگ صفویان و عثمانیان در آذربایجان سروده اند.

حقیقی، حبیبی، ملا محمد فضولی و خود شاه اسماعیل صفوی (که اولین جنگ عثمانی و صفوی بر سر اختلاف

سال‌های ۱۹۷۰، ۱۹۷۱ و ۱۹۷۴ در آمریکا برگزار نمود به دنیای علم معرفی کرد.

در این کنفرانس‌ها که متخصصین جهانی موضوع اعم از تورکولوگ، سومرولوگ، مونغولیست، آلتایست، زبان‌شناس در آن شرکت داشتند، هیچ‌گونه اعتراضی بر او وارد نشده و نظریاتش مورد قبول واقع گردید.

بخشی از نتایج تقریباً ۴۰ سال مطالعه و تحقیق پروفیسور عثمان ندیم تونا در مورد رابطه تاریخی زبان‌های سومری و تورکی به شرح ذیل می‌باشد:

۱. زبان‌های سومری و تورکی، شاید در دوران‌های خیلی قدیمی‌تر خویشاوند بوده‌اند و یا نبوده‌اند. این، موضوع بحث ما نیست. لیکن موضوع وجود یک رابطه تاریخی از لحاظ زبانی، بین سومرها و تورک‌ها با کلمات ارائه شده و توضیحات لازم اثبات گردیده است.

۲. مشخص گردید که تورک‌ها حداقل از ۳۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح در منطقه‌ی شرق تورکیه کنونی ساکن بوده‌اند. مرزهای شمالی، شرقی و غربی این منطقه را در یک تحقیق دیگر نشان خواهیم داد.

۳. وجود زبان تورکی به عنوان یک زبان مستقل با دو شاخه در ۵۵۰۰ سال قبل اثبات شده است. اگر سرعت رشد و گسترش زبان تورکی از بدو تولد تا زمان تماس تورک‌ها با سومرها را ثابت در نظر بگیریم، آنگاه می‌باید تورکی اولیه یا تورکی مادر در یک زمان بسیار دور زیسته باشد.

این نتیجه‌گیری را می‌توان با نتایج تحقیقات من در مورد تئوری زبان‌های آلتایی که در اواخر سال ۱۹۷۸ به پایان رسانیدم و با در نظر گرفتن سیر تکاملی زبان و بررسی‌های باستان‌شناسی، قدمت زبان تورکی را با یک محاسبه محتاطانه ۸۵۰۰ سال تعیین می‌کرد مقایسه نمود.

حال این رقم باز هم تایید می‌شود، زیرا اگر زمان افتراق تورکی مادر به زبان‌های تورکی شرقی مادر و تورکی غربی مادر را نیز به حساب آوریم، ۵۵۰۰ سالی که از این دوران تا زمان حاضر گذشته است، امکان دو برابر شدن نیز دارد.

۴. امروزه، در میان زبان‌های زنده دنیا، زبانی که قدیمی‌ترین اسناد مکتوب را دارا می‌باشد، زبان تورکی است. اینها کلمات دخیل تورکی در الواح سومری با الفبای میخی هستند. منبع: رابطه تاریخی زبان‌های سومری و تورکی، و مسأله‌ی قدمت زبان تورکی

نویسنده: عثمان ندیم تونا

مترجم: فخران پورنجفی / انتشارات: اولکر، اورمیه

زبان، زمانی زنده و پویا است که آموزش داده شود و کودکان از اول ابتدایی به زبان مادری خود تحصیل کنند و با طرز نوشتار زبان معیار خود آشنا شوند.

من کودکان خانواده‌های فارس زبان زیادی را که مقیم استانبول ترکیه هستند دیده‌ام که در سالهای اخیر و هنگامیکه فرزندان‌شان باید شروع به تحصیل میکردند، تحصیل را در مدارس عمومی ترکیه به زبان ترکی استانبولی شروع کرده و اکنون در سال چهارم دبستان هستند، این کودکان با والدین و خویشاوندان خود به فارسی صحبت می‌کنند اما نمی‌توانند به فارسی بنویسند و به ترکی مینویسند، حتی فارسی را با حروف لاتین معمول در ترکیه هم نمی‌توانند بنویسند!

تنها فرق تحصیل کودکان ما آذربایجانیها در ایران با کودکان فارسهایی که مقیم ترکیه هستند در این است که: «کودکان ترکها در ایران، مجبورند به فارسی تحصیل کنند، اما کودکان فارسهای مقیم ترکیه به انتخاب خود این راه را برگزیده‌اند!»

۲۶ اردیبهشت ۱۴۰۴

<https://telegram.me/yurddash>

خلیج همیشه فارس؟

دکتر مریم موسوی

* مناطق مختلف جغرافیایی در طول تاریخ اسامی متفاوتی داشته‌اند. با گذر زمان و آمدن و رفتن اقوام مختلف در بستر تاریخ، اسامی جغرافیایی تغییر کرده است. گاه یک منطقه در آن واحد، از طرف اهالی شمالی، جنوبی، شرقی یا غربی آن با اسامی متفاوتی خوانده شده است.

* واقعیت امر این است که این خلیج در طول تاریخ، اسامی چون دریای آفتاب تابان توسط سومریان، دریای نارمرو و دریای کلدی توسط آشوریان، دریای پایین در استوانه گلی منسوب به کوروش، وئوروکش و فراخ کرت در اوستا، خلیج فارس، خلیج عرب، خلیج قطیف، خلیج کنگر، خلیج بصره، دریای هرمز و... به خود گرفته است.

* جالب اینکه موبدان زرتشتی قرن‌ها قبل این خلیج را دریای تازیان (عرب‌ها) خوانده‌اند. مشاهده میکنید که جناب معتضد میگویند که نام آنجا، نارمرو بود که داریوش آن را پارس خواند. اینکه میفرمایند از آن پس در تمامی نقشه‌ها، خلیج فارس ثبت شده است کذب است.

مذهبی در زمان شاه اسماعیل رخ داد) با تخلص «#خطایی» دیوان شعر به ترکی دارد که مورد استفاده محققین و دانشمندان است که احتمالاً دکتر انوری هیچکدام از این آثار را ندیده است، چون اگر دیده بود و اندک نگاهی به صفحات این دیوانها و کتابهای شعر زبان مادری خود انداخته بود هرگز به خودش اجازه نمیداد جمله‌ای شبیه ایرانشهریهای ضد ترک و کم مایه بر زبان بیاورد و بگوید:

«زبان مردم آذربایجان بعد از حمله عثمانیها بر آذربایجان ترکی شده است!»
ایشان میگوید:

«آذربایجانیها با اینکه ترکی صحبت می‌کنند اما نوشته‌ها و نامه‌های خود را به فارسی می‌نویسند و من این را خودم دیده‌ام».

نمیدانم منظور آقای انوری از این جمله چیست؟ اگر این جمله را یک فرد بیسواد و کم سواد میگفت، تعجبی نداشت، اما شنیدن آن از زبان فردی با مدرک دکترا و تجربه استادی دانشگاه خنده دار است!

طبیعی است وقتی در آذربایجان از اول ابتدایی تا پایان دانشگاه تحصیل بالاجبار به زبان فارسی است و دانش آموز و دانشجویی به زبان ترکی خود آموزش ندیده و تحصیل نکرده است و با نوشتار زبان معیار ترکی خود آشنا نیست، تابلو جاده‌ها، بیمارستانها، مغازه‌ها، شرکتها، اعلانها، اطلاعاتها همه و همه به فارسی است، این آذربایجانی که زبان مادری اش ترکی است و به ترکی صحبت می‌کند، زبان نوشتاری ترکی را چگونه باید یاد بگیرد تا به ترکی بنویسد؟!

من از آقای انوری می‌پرسم جنابعالی که زاده آذربایجان هستید و زبان مادری‌تان هم ترکی است و مدرک دکترا هم دارید آیا وقتی بخواهید نامه‌ای به یکی از اقوام آذربایجانی‌تان بنویسید به ترکی می‌نویسید؟!

اگر بخواهید هم بنویسید، نمی‌توانید به درستی بنویسید، چون طرز نگارش ترکی را تحصیل نکرده‌اید و خیلی باید زحمت بکشید تا طرز نوشتار ترکی را بدون تحصیل کلاسیک و پیش خود یاد بگیرید!

طبیعی است بقیه ترکها هم با همین مشکل و موانع روبرو هستند که به ترکی نمی‌نویسند و الا عاشق و دلباخته زبان فارسی نیستند!

گیل، مازن و... نیز میشود. نکته اینجاست که اسامی اصلی هنوز توسط مردم فراموش نشده و کاربرد دارد. دیدن روزانه اسامی جعلی بر تابلوها و شنیدنش از رادیو و تلویزیون، همچون شکنجه روحی است که به نفرت از فاشیسم پانفارسی می‌انجامد.

* این جریان، هم اکنون نیز اسامی چون جمهوری ب.ا.ک.و (بجای جمهوری آذربایجان) را اختراع و استفاده میکند. همچنان که در کلیپ مشاهده میکنید، خسرو معتضد که از فاشیست‌های پانفارس تندرو است، میگوید که نگویید دریای خزر! بگویید دریای کاسپی! چون خزرها قومی ترک بوده‌اند. اینکه میگوید، تمام نقشه‌های جغرافیایی نوشته است دریای کاسپین، کذب محض است. نقشه‌های بومی بسیاری در هزاره اخیر از عباراتی چون بحر خزر استفاده کرده‌اند. تسمیه کاسپین، غربی است. ضمناً کاسپی‌ها از بومیان فلات ایران بوده و ربطی به آریائیک‌ها ندارند. زبان گیلکی، جزو زبان‌های آریائیک منطقه است.

* مخلص کلام اینکه، ایران کشوری متکثر است که دولت - ملت سازی فاشیستی بر مبنای زبان و هویت یک قوم و دگرستیزی تبع آن، این مشکلات را در پی دارد. ایران کشوری است که از قضا هم عرب دارد و هم فارس. هر دو اسم خلیج عرب و خلیج فارس در کنار دیگر اسامی سابقه تاریخی دارد. عربی خواندن خلیج توسط اقوام غیر فارس، ذیل سیاست مقابله بمثل در مبارزه با پانفارسیسم جای میگیرد تا طعم عدم احترام متقابل را بدانها بچشانند. هرچند بعضی‌ها صرفاً به کلمه خلیج اکتفا میکنند.

* در ایران تصاویر اسناد و نقشه‌هایی که حاوی اسم خلیج فارس هستند برای عموم در دسترس‌اند. در ادامه، چند تصویر از دیگر اسامی این خلیج مشاهده میکنید.

@anti_panfarsism

تاریخ و فرهنگ ترکها

دوشکا یا دوربینی به روی دوش؟

نویسنده: ابراهیم مهرانق

ترکهای ساکن ایران شرایط ویژه ای دارند و حل چالشهای پیش روی آنان نیاز به استراتژی و راهکار خاص دارد. ترکها در ایران به لحاظ جمعیتی اقلیت نیستند و با در نظر گرفتن بافت سنتی جامعه ایران و اهمیت مذهب در شکل

* سنت تسمیه این منطقه توسط غرب، ادامه تسمیه یونان باستان است که این جغرافیا را پرشیا نامیده بود. به علت حاکمیت وقت هخامنشیان و خاستگاه قومی و جغرافیایی‌شان، قلمرو آنها توسط مجاورین با تعمیم جزء به کل، قلمرو پارس نامیده شده است. همچنان که کل سرزمین هلن، یونان نامیده شد که برگرفته از ایالت ایونیکا آن قلمرو میباشد. این مساله مورد سود استفاده پانفارسیسم است. این جغرافیا ملک ترک، عجم، آل سلجوق، قزلباشیه، صفوی، افشار و... نیز نامیده شده است. ابن خلدون آورده است "ان ارض ایران هی ارض الترك". این تسمیه‌ها بدان معنی نیست که ایران و ایرانیت برابر است با پارس، عجم، ترک، سلجوق، صفوی، افشار و...

* از زمان پهلوی، پانفارسیسم در ایران از دو قطبی خلیج فارس - خلیج عرب، برای تهییج احساسات قوم‌گرایانه فارسی و عرب‌ستیزی استفاده میکند. پس از انقلاب، برخی طرح تغییر اسم این خلیج به خلیج اسلامی را مطرح کردند که پیگیری نشد. اما سوال این است که چرا بعضی از فعالین اقوام غیر فارس نیز در ایران این خلیج را خلیج عربی میخوانند؟

* پانفارسیسم ید طولایی در تحریف اسامی جغرافیایی دارد. با تشکیل حکومت پهلوی، این ایدئولوژی که از قبل مشروطه در حال تثویز شدن بود، قدرت سیاسی را بدست گرفت و در یکی از اقدامات، اسامی جغرافیایی ترکی، عربی و... را تحریف و فارسیزه کرد. اسامی جغرافیایی یک منطقه، منعکس کننده هویت ساکنان آن منطقه است. در بین اسامی جغرافیایی ترکی، آنها آجی‌چای را به تلخه‌رود، س‌ؤلدوز را به نقده، قاراداغ را به ارسباران، توفارقان را به آذرشهر، اورمیه را به رضائیه، اوچان را به بستان‌آباد، سرسکند را به هشت‌رود و... تحریف کردند. اسامی روستا به روستا، شهر به شهر، رود به رود و کوه به کوه را تا جایی که از دستشان برآمد تحریف کردند. * حتی به محلات داخل شهرها رحم نکرده و در تبریز، دوه‌چی به شتران، امیره‌ق‌یز به امیرخیز، داش کورپ‌و به پل سنگی، گوموش قایا به دمشقیه، قارا‌آغاج به قدس، ق‌ؤرد مئیدانی به میدان قطب و... تحریف گشته است. در بین اسامی مناطق عرب‌نشین، تحریف نام شط العرب به ارون‌درد، محمره به خرم‌شهر، عبادان به آبادان را میتوان مثال آورد. این مسئله شامل حال هم‌وطنان کُرد، بلوچ، لُر،

توانیم صدای خود را به جهان برسانیم و ملتمان را گرد اجاق فرهنگ ملی خود متحد کنیم. شاید در مقایسه با افرادی که برای مبارزه نسخه های نظامی می پیچند و از توپ و تفنگ حرف می زنند، راهی که من نشان می دهم خیلی سینمایی و هالیوودی نباشد اما به واقع تنها راه و بهترین راه است. ما به جای دوشکها به قلم های در دست و دوربین های بر دوش نیاز داریم.

روی سخنم با فعالین ملی ترک است که خود را سرباز ملت و هویت خود می دانند. به جای شاخ و شانه کشیدن و تیزی نشان دادن و از توپ و تفنگ حرف زدن و یا وقت گذراندن در فضای مجازی و پای منبر رهبران خود خوانده، هر کدام دست ده نفر را بگیرید و به تماشای فیلم های آتابای و پوست بروید. در مسیر راهپیمایی به سمت سینماها سر خود را بالا بگیرید و سینه سپر کنید، چرا که راه درست را می پیمایید و با قدم در این مسیر مطمئن باشید که "گله جک بیزیمدیر."

t.me/TurkSinemasi

فرهنگ، هنر و تمدن تورک

محمود ابراهیمی سعید

جوما مچیت

مسجد جامع ارومیه (جوما مچیت) در مرکز شهر در ضلع جنوبی بازار ارومیه (اوستو اورتولو بازار) واقع و در ردیف آثار با ارزش به شماره ثبت ۲۴۳ در فهرست آثار ملی قرار دارد.

این مسجد یکی از آثار مهم معماری-تورک در شهر ارومیه بوده و از مهم ترین عوامل تزیینی مسجد کتیبه های کوفی دور گنبد و گچ بری محراب آن است.

این مسجد در دوره های سلجوقی و ایلخانی ساخته شده و مهمترین بخش های آن به شرح ذیل می باشد:

۱. شبستان گنبددار قدیمی که در واقع هسته اولیه بنا را تشکیل می دهد و در ساختمان آن همه مشخصات یک بنای قدیمی و معماری تورکی (دوره اسلامی) را می توان مشاهده نمود. (مربوط به دوران سلجوقی)

۲. داخل شبستان گنبددار، محراب گچبری نفیس قرار دارد که در زمان حکومت ایلخانیان با بهترین اسلوب و در حجمی بسیار بزرگ ساخته شده است.

گیری مناسبات اجتماعی به راحتی در جمعیت عمومی کشور اینتگره می شوند.

عمده ترکها فاقد شعور ملی هستند و آن دسته که شعور ملی دارند و درد ستم ملی را احساس می کنند، بیشتر از آن که بدانند چه اشان است و چه باید بکنند صرفا می دانند که یک جای کار می لنگد. حاصل این است که کمتر کسی به فکر علت شناسی بنیادین و درمان ریشه ای مسایل و مطالبات ملت ترک می باشد. این عوامل سبب شده است که دشمنان دانا و دوستان نادان میدان دار حرکات ملی گرایانه ترکها در ایران هستند. این افراد از روی دشمنی یا دوستی خاله خرسه در مسیر مطالبات و حرکات سنگ اندازی می کنند و مطالبات ملی ترکها را به بیراهه های امنیتی و سیاسی می کشانند.

جشنواره فیلم فجر امسال از بعد فرهنگ ترکی آبستن حوادث جدیدی بود. اینکه نیکی کریمی و هادی حجازی فر دست به تولید فیلم سینمایی به زبان ترکی زده اند نشان می دهد، ناسیونالیسم طبیعی کارکرد خود را به درستی اعمال می کند و تنها نیاز به هدایت دارد تا از ناسیونالیسم کور به حرکات ملی مبتنی بر شعور بدل شود. از قضا اتفاقات حاشیه ای که در نشست خبری فیلم آتابای رخداد در واقع مثال روشنی شد از نکته ای که قصد تاکید روی آن دارم و به قولی آفتاب آمد نشان آفتاب.

عمده مشکل ترکها در ایران تهاجم فرهنگی است. به شکر خدا فرهنگ و زبان ما ابزار و پتانسیل لازم جهت مقابله با این تهاجم را داراست، به شرط آن که هوشمند باشیم و میدان مبارزه را اشتباه نگیریم.

راه مبارزه با تهاجم فرهنگی استفاده از ابزارها و سلاحهای فرهنگی است. در جبهه جنگ فرهنگی مانند هر حوزه دیگر باید افراد متخصص و حرفه ای رهبری را در دست بگیرند. در جنگ فرهنگی نیاز به سردمداری اهالی فرهنگ داریم و هادی حجازی فر به عینه نشان داد که یک فرد هنرمند و فرهیخته چقدر خوب از پس این مسئولیت ملی بر می آید.

در این میان عمده تمرکز و هدف فعالین و دلسوزان زبان و هویت ترکی باید به جذب و ایجاد انگیزه در اهالی فرهنگ معطوف شود. در شرایط کنونی بهترین راه برای ما این است که از اینگونه فیلم ها و آثار فرهنگی فاخر حمایت کنیم. ما با زبان سینما و ادبیات و به طور عام هنر می

و صحن جنوبی کوچکتر واقع شده‌اند. بنا دارای هفت گنبد کوچکتر می‌باشد که سقف شبستان‌های شرقی و غربی و ورودی مسجد را پوشانده‌اند.

کاشی‌کاری‌های ایوان ورودی مسجد که با کاشی‌کاری‌های معرق تزئین شده‌است، کتیبه‌ای دارد به خط رقاع که به سال ۸۷۰ (قمری) نصب شده‌است. این کتیبه و دیگر کتیبه‌های سردر مسجد به سبک خط کوفی و ثلث می‌باشند و خطاطی آن‌ها توسط نعمت‌الله البواب خوشنویس سده نهم انجام شده‌است. سرکاری و نظارت بر ساخت مسجد با عزالدین بن ملک قاپوچی بوده‌است. در دیوارهای شبستان کوچک سنگ‌های مرمر که آیه‌هایی از قرآن بر روی آن‌های حک شده‌است قرار دارند.

مقبره جهانشا

در پشت محراب قدیمی، قسمت دیگری از این مسجد شامل اتاقی بزرگ با کفپوش و دیوارهای مرمرین وجود دارد و در انتها به سردابی کوچک ختم می‌شود. در این محل جهانشاه و همسرش خاتون جان بیگم دفن‌اند. این بخش، خاکی و خالی است و گفته می‌شود بعد از زمین لرزه تبریز، هر چه در این بخش بوده حتی بخش‌هایی از مرمر تزئینی آن به تاراج رفته‌است.

@TurkUygarligi

بایکوت نام «اوزون حسن» در ایران

دشمنی آشکار با تاریخ تبریز است

ویدئویی دیدم که موزه اوزون حسن در باکو افتتاح شده و جالب آنکه تبریز مدفن پادشاه مقتدر، با ذکاوت و سیاست آق‌قویونلو بوده که بیست‌وپنج سال با اقتدار بر بخش‌هایی از ایران، عراق، آذربایجان و ارمنستان کنونی و آناتولی شرقی حکم رانده اما نام و یاد و آثارش در ایران در بایکوت کامل قرار دارد.

اوزون حسن بخشی از تاریخ مشعشع آذربایجان و خصوصاً تبریز است که به تعمداً بایکوت شده و اگر قیاس کنیم در تبریز مسجد و مدرسه حسن پادشاه، یکی از مساجد قدیمی است که در محوطه بازار شتربان و میدان صاحب‌آباد واقع شده است و باز جالب آنکه این میدان در زمان آق‌قویونلوها دو برابر میدان نقش جهان اصفهان بوده است. اما وضعیت کنونی میدان نقش جهان را ببینید و آن را با مخروبه مسجد حسن پادشاه قیاس کنید.

۳. چهلستون قدیمی متصل به شبستان گنبددار که زمان ساخت آن جدیدتر از شبستان اصلی به نظر می‌رسد و در خاک‌برداری از کف آن مقداری اشیاء شکسته متعلق به دوره ایلخانی بدست آمده‌است.

@TurkUygarligi

گوئی‌مچیت

گوئی‌مچیت (مسجد کبود) یا مسجد جهانشاه از مسجدهای تاریخی تبریز مربوط به دوران حکمرانی قراقویونلوها در قرن نهم هجری است.

این مسجد طبق کتیبهٔ سردر آن، در سال ۸۴۵ هجری شمسی و در زمان سلطان جهانشاه، مقتدرترین حکمران سلسلهٔ قراقویونلو و به دستور دختر او، صالحه خانم بنا شده‌است

بعد از فتح تبریز در سال ۸۵۰ هجری شمسی (۱۴۷۱ میلادی) توسط اوزون حسن، بنای نیمه تمام مسجد توسط آق‌قویونلوها تکمیل گردید.

@TurkUygarligi

گوئی‌مچیت

گوئی‌مچیت (<https://t.me/TurkUygarligi/399>) (مسجد کبود) یا مسجد جهانشاه از مسجدهای تاریخی تبریز مربوط به دوران حکمرانی قراقویونلوها در قرن نهم هجری است.

این مسجد طبق کتیبهٔ سردر آن، در سال ۸۴۵ هجری شمسی و در زمان سلطان جهانشاه، مقتدرترین حکمران سلسله قراقویونلو و به دستور دختر او، صالحه خانم بنا شده‌است

بعد از فتح تبریز در سال ۸۵۰ هجری شمسی (۱۴۷۱ میلادی) توسط اوزون حسن، بنای نیمه تمام مسجد توسط آق‌قویونلوها تکمیل گردید.

این مسجد با تنوع و ظرافت کاشی‌کاری و انواع خطوط به‌کاررفته در آن و به ویژه به دلیل رنگ لاجوردی کاشی‌کاری‌های معرق آن به «فیروزهٔ اسلام» شهرت یافته‌است. صحن بزرگ مسجد مربع شکل است که حوضی برای وضو در آن قرار داشت و شبستانهایی نیز جهت پناهگاه مستمندان، و درس خواندن در آن وجود داشته‌اند. بنای اصلی مسجد بنایی آجری می‌باشد. این بنا دارای گنبد اصلی و گنبد جنوبی می‌باشد که بر روی صحن بزرگ

کمیسیون به نام کمیسیون جنگ تشکیل گردید که اعضای آن عبارت بودند از :

حاجی میرزا غلام فقهی

-آقای میرزا خلیل افشار

-محمد تمدن

آقای کرم علیخان زمانی

و- میرزا صادق خان فخیم الملک و چند نفر دیگر با تصویب این کمیسیون عده کثیری از تفنگچیان داوطلب به ۷ دروازه شهر تقسیم شدند که شب و روز به نوبت در اطراف قلعه شهر ارومیه و تابه ها (برج ها) کشیک میدادند. « این کمیسیون همچنین » با جدیت تمام مشغول تعمیر دیوارهای بدنه شهر گردید و یک دستگاه باروت کوبی و تهیه فشنگ در پشت خانه های حکومتی دائر ساختند و آن حیاط را تبدیل به قورخانه نمودند. » (محل مزبور فعلا پاساژ معماری و جلالی می باشد و زمانی به نام حیاط حرمخانه سردار مشهور بود. کلوپانپور احمد، تاریخ ارومیه، تهران، ۱۳۷۸، ص: ۳۲۶) در مورد تعیین رئیس کمیسیون جنگ تشت آراء بوجود آمده بود، برای رفع اختلاف قرار شد که ریاست آن در اوقات شب با جاج نظم السلطنه (امیر تومان) و قبل از ظهرها با حاجی شهاب الدوله و بعد از ظهرها با حاجی عزیز خان امیر تومان باشد و چون ماه رمضان و مردم و اعضای کمیسیون و روسای آن روزه می گرفتند نوبت ریاست را طوری قرار دادند که آنها بتوانند از استراحت نسبی برخوردار باشند. ولی مسئله مشکلی پیش آمد و آن ضعف قدرت مادی برای خرید فشنگ و تفنگ و باروت و پرداختن مواجب به تفنگچیان مدافع شهر بود. در این مورد نیز چاره ای برای محصورین باقی نمانده و سیم تلفن ارومیه طهران را نیز قطع کرده بودند ناچار ۳۰۰۰ تومن از مستر پاکارد بعنوان قرض اخذ گردید و آقایان میرزا محمود مجتهد و حاج میرزا فضل الله مجتهد در برابر اخذ پول به دکتر پاکارد قبض رسید دادند و بمعیت ضیاء الدوله (فرماندار) قول دادند که بعد از محل جمع آوری اعانه، یا وصول اعتبار از مرکز پرداخت نمایند. پس از تهیه پول یکی از حیاطهای فرمانداری را محل ذوب و پر کردن فشنگ و تهیه باروت اختصاص دادند و مردم سلاح و مهمات مورد لزوم را از آنجا تهیه میکردند. به دستور کمیسیون محل ترکها و فرسودگیهای دیوار قلعه و بالای برج ها نیز تعمیر شدند

دلیل بایکوت نام اوزون حسن را در این چند جمله باید جست که قانون نامه حسن پادشاه که به نوعی قانون اساسی مملکت بوده یادگار اوست که به زبان تورکی نگاشته شده است. این قانون در خصوص امور مالی بوده و بیشتر با این هدف تدوین شده که از اخذ مالیات بیشتر و اجحاف بر مردم جلوگیری کند. همچنین در زمان وی کتابهای زیادی به تورکی قدیم ترجمه شد. اوزون حسن حتی دستور داد تا قرآن را به تورکی ترجمه کنند. این گونه است که نام اوزون حسن با آن همه عدالت و ذکاوت و آثار ماندگار در ایران بایکوت می شود اما بی عرضه ای چون کریم خان زند بر عرش اعلا می نشیند. <https://t.me/yurdumuz1>

خرداد ۱۲۹۸ شمسی: تشکیل کمیسیون جنگ در ارومیه برای دفاع از شهر در برابر حملات و زیاده خواهی های عشایر

دکتر توحید ملک زاده

<https://t.me/melikzadeh>

پس از فجایع جیلوق و سرکوب آنان توسط عثمانی در تیر-مرداد ۱۲۹۷ ش، براساس پیمان صلح برست لیتوفسک قوای عثمانی آذربایجان و ارومیه را ترک کردند. فرمانده قوای عثمانی قبل از ترک ارومیه در جلسه ای از بزرگان شهر خواست مقداری سلاح برای روز مبادا تهیه کنند. سران بی بصیرت شهر بلافاصله گفتند که ما دولت داریم و با کسی سر جنگ نداریم! و بلافاصله پس از تخلیه ارومیه توسط عثمانی در آبان ۱۲۹۷، عشایر مسلح کرد به سرکردگی سیمیتقو حملات خود را به شهر آغاز کردند. «مردم برای بدست آوردن آذوقه مختصر مجبور شدند اشیاء نفیس خود را به قیمت نازلی بفروشند. نان هر کیلو ۷ قران تمام میشد، از یک طرف نیز اکراد آب شهر را از قریه بند قطع نمودند، تا مردم از بی آبی تلف شوند. در این جریان عده ای از گرسنگی و سختی مردند و یک نوع نگرانی آمیخته به وحشت مردم را فرا میگرفت در بیرون شهر نیز هر روزه به عده اکراد اضافه میشد و حلقه محاصره تنگتر میگردد و شب ها به قلعه شهر هجوم می آوردند و بیش از پیش شدت عمل نشان میدادند. مردم ناچار شدند راه حلی جهت دفاع از شهر برگزینند در این باره

گیلان دویست و پنجاه هزار نفر، عراق یک و نیم میلیون نفر، خوزستان سیصد هزار نفر
آذربایجان یک میلیون و چهارصد هزار نفر،
مازندران هفتصد و پنجاه هزار نفر، فارسستان هفتصد هزار نفر،

خراسان هفتصد هزار نفر
و درباره نفوس اقوام مختلف چادر نشین آن زمان می نویسد :

ترکها چهارصد و بیست هزار نفر،
کردها هشتاد و هشت هزار نفر،
عربها یکصد و سی هزار نفر،

لرها صد و بیست و چهار هزار نفر. (همان ص ۲۰۰)
پس از شکست عباس میرزا در جنگ با روسها، علیرغم حاکمیت سیاسی روسها در آذربایجان آنسوی ارس، رفت و آمدهای عشایر و مردم عادی آذربایجان در مناطق آذربایجان آنسو و اینسوی ارس ادامه داشت و این امر مشکلاتی برای هر دولت بوجود می آورد. تا اینکه پس از ۱۷ سال از عقد معاهده ترکمنچای و اتمام جنگ در سوم ژوئیه ۱۸۴۴ / ۱۲ تیر ۱۲۲۳ شمس مقررات پاسپورت برای آذربایجانیان دو سوی ارس برقرار گردید و اتباع آذربایجانی دو سوی ارس رسماً دارای پاسپورت و دولت جداگانه گردیدند.

۱۰ خرداد ۱۴۰۴

تاریخ مختصر زبان ترکی (قسمت اول)

دکتر توحید ملک زاده دیلمقانی
براساس یافته های اخیر باستانشناسان، زبانشناسان و محققین تاریخ موطن اصلی ترکان در سرزمینهای واقع در حوضه دریای خزر، دریاچه اورمیه، وان و دریای سیاه بوده که به دلیل مهاجرتها فراوان این اقوام به اطراف، لهجه های مختلف زبان ترکی بوجود آمده است. در سده های گذشته موج حرکت و پخش ترکان از شرق به غرب نیز دیده می شود که عمدتاً در دوران اوایل میلاد دیده می شود.

مراحل تاریخی زبان ترکی بدین شرح می باشد :

- ۱- دوران آلتایی
- ۲- دوران پروتوتورک
- ۳- دوران ترکی اولیه
- ۴- دوران ترکی قدیم

دیگر جای نگرانی نبود. (تمدن، محمد، اوضاع ایران در جنگ اول یا تاریخ رضائیه، موسسه مطبوعاتی تمدن، اورمیه، ۱۳۵۰، ص: ۳۲۸)
۱۳ خرداد ۱۴۰۴

گاسپار دورویل و ژوبر فرانسوی درباره آذربایجان

چه می گویند:

«اوضاع آذربایجان در زمان فتحعلیشاه قاجار»

دکتر توحید ملک زاده

آذربایجان در زمان قاجاریه، یکپارچه تحت فرمانروایی عباس میرزای ولیعهد اداره می شد. گاسپار دورویل که در سال ۱۸۱۹ به آذربایجان سفر کرده، فرمانروای آذربایجان را شخص عباس میرزا ذکر نموده و از اداره شهرهای مهم آن زمان آذربایجان نظیر، تبریز، اورمیه، خوی، مراغه، مرند، ایروان، نخجوان، اهر، اردبیل و میانه تحت حاکمیت خان یا بیگلربیگی سخن به میان می آورد (دورویل، گاسپار، سفر به ایران، voyage en persa، ترجمه منوچهر اعتماد مقدم، انتشارات شبلیز ۱۳۷۱، ص ۸) و درباره زبان مردم آذربایجان می نویسد: «هر یک از این زبانها مورد استفاده خاص دارد مثلاً تعداد بسیاری از افراد با اینکه به زبان فارسی کاملاً مسلط هستند ترجیح می دهند به ترکی که زبان متداول در قشون است صحبت نمایند. ضمناً آنهایی که به این زبان آشنایی دارند می توانند در تمام قاره آسیا به سهولت مسافرت نمایند. زبان عربی فقط در امور و مسائل مذهبی مورد استفاده قرار دارد.» (همان ص ۲۰۹)

ژوبر فرانسوی نیز که در زمان فرمانروایی عباس میرزا به آذربایجان آمده، در سفرنامه اش ضمن شرح قیافه عباس میرزا و فتحعلیشاه و اوضاع دربار آنها درباره مملکت محروسه قاجاریه می نویسد: «اگر از او «فردی» درباره میهنش بپرسند او نمی گوید که ایرانی هستم. این نوع نامگذاری عمومی را در ایران نمی شناسند ولی او می گوید: من افشارم، من زندم، من بختیاریم و این بستگی به آن دارد که از کدام تیره ای باشد.» (ژوبر، مسافرت در ارمنستان و ایران، علیقلی اعتماد مقدم، خرداد ۱۳۴۷، تهران ص ۱۹۶)

اطلاعات مندرج در سیاحتنامه ژوبر از نفوس ممالک مختلف قاجاریه جالب است:

ایروان یک میلیون و دویست هزار نفر،

۵- دوران ترکی میانه

۶- دوران ترکی جدید

در دوران آلتای کلیه زبانهای التصاقی یکی بودند.

دوران پروتو تورک

سومریان اولین قوم مشخص پروتوتورک می باشند که پنج هزار سال قبل پایه های مدنیت نوین جهانی را پایه ریزی کردند. افسانه مشهور قیل قمیش و یا به تعبیری دیگر بیل قامیش چکیده ادبیات سومری و نخستین حماسه ضبط شده جهان می باشد. لوحی غز قیل قمیش در روستای کوی تپه اورمیه کشف شده است.

بیش از ۳۰۰ کلمه سومری موجود می باشد که در ترکی معاصر ما کاربرد دارد. اقوام پروتو تورک ائلام، گوتی، لولوبی، هورری، اورارتو، ماننا، ساکا هر کدام توانسته اند در طی اعصار گذشته بر غنای زبان ترکی باستان بیفزایند. دوران ترکی اولیه شامل زبانهای هون، ترکی بلغار، پنجه نک و خزر نیز هست که از قبل از میلاد تا تاسیس دولت گوک تورک ادامه داشته است.

دوران تورکی قدیم، دوران گوگ تورک و ترکان اوغور را شامل میشود و از قرن ششم میلادی تا دهم میلادی را در بر میگیرد. از این دوران سنگ نوشته های بسیاری برجای مانده که مهمترینش کتیبه بیلگه خاقان و کتیبه تونیوقوق میباشد که مشهور به "اورخون آبیده لری" میباشد. الفبای مخصوص این کتیبه ها به الفبای گوک تورک مشهور است. ترکی اوغوری دنباله ترکی گوگ تورک میباشد که به مرور زمان تغییراتی در آن پیدا شده و آنرا از ترکی قبلی متمایز می سازد. الفبای مشهور اوغوری به مدت چندین قرن در آسیا رایج بوده و با قبول و اشاعه اسلام در میان ترکان، الفبای اوغوری کم کم اهمیت خود را دست داد و به تدریج جای خود را به خط عربی داد.

ترکی میانه

ترکی میانه (اورتا تورکجه) در حقیقت ادامه ترکی قدیم است با مختصر تغییراتی که زبان رسمی دولت قره خانلی لار بوده است. تورکی میانه را ترکی خاقانی یا ترکی کاشغری هم می گویند. در همین اوقات در غزنه خراسان حکومت ترکان غزنوی تاسیس شد که که دربارش مرکز شعرای فارسی زبان مانند منوچهری، فرخی، اسدی طوسی، فردوسی و غیره بود. دیوان لغات الترک محمود کاشغری

مهمترین اثر این دوره می باشد. دیگر اثر مشهور این دوره "قوتادقوبیلیگ" میباشد که از طرف یوسف اولوع خاص حاجب به رشته نظم درآمده و به سلطان قراخانی بوغراخان تقدیم شده است. عتبه الحقایق، دیوان حکم احمد یسوی و قصص الانبیاء رابغوزی از دیگر آثار این دوره زبان تورکی میباشند.

در دوره تورکی جدید به تدریج هر یک از زبانهای ترکی وارد شکل مستقل خود شده و ترکی آذربایجانی از ترکی اوغوزی شکل گرفت. اشعار ترکی مولوی، شیدای حمزه، سلطان ولد، یونس امره، دهانی و حسن اوغلو و کتاب ارزشمند دده قورقود در زمره ادبیات نخستین ترکی آذربایجانی محسوب می گردد.

در قرن ۱۳ میلادی نمونه نثر ترکی آذربایجانی کتاب "صاح العجم" هندوشاه نخجوانی میباشد این کتاب لغتی است چهارزبان برای تعلیم زبان فارسی به ترکان آذربایجان.

در قرن ۱۴ میلادی تکامل محسوسی در زبان ادبی از نوع نظم و نثر دیده می شود. شعرای بزرگی مانند نسیمی و قاضی برهان الدین و ضریر آثار ارزشمندی خلق نموده اند. نسیمی را میتوان بنیانگذار شعر آذربایجانی دانست. قصه یوسف که به شکل دو بیت شبیه قوشما در سال ۶۰۹ قمری/ ۱۲۳۰ میلادی توسط شاعری به نام علی سروده شده از جمله اشعار ترکی آذربایجانی محسوب میشود.

در این دوران کتابهای لغت زیر نوشته شده است مانند تحفه حسام، حلیه الانسان و حلیه اللسان. در قرن پانزدهم با حکومت ترکان آق-قویونلو و قره قویونلو ادبیات آذربایجانی وارد مرحله دیگری گردید.

جهانشاه قره قویونلو به دوزبان فارسی و ترکی شعر می گفت و در اشعارش "حقیقی" تخلص میکرد. شیخ قاسم انوار از اهالی سراب از شعرای معروف این دوره بود. حبیبی، کشوری دیلمقانی و خلیلی از شاعران برجسته این دوران بودند.

نثر ترکی قرن ۱۵ دارای سبک علمی بوده است. کتاب "اختیارات قواعد کلیه یا دایره جهان نما" از این قبیل کتابها می باشد. کتاب کوامل التعبير بوازیچی نمونه دیگری از کتب قرن پانزده میباشد که درباره تعبیر خواب نوشته شده است. ۹ خرداد ۱۴۰۴

تبدیل نام آغ بولاغ سلماس به کانی سپید

دکتر توحید ملک زاده

آذربایجان سرزمین وسیعی است که مردمان با زبانها و گویشهای مختلف زیر چتر فرهنگ باشکوه ترکان، این وارثان اسطوره های جهانی قیل قمیش، دده قورقود و سازندگان جام طلایی حسنلو و جام نقره ای مشگین، معماران برج طغرول، سلطانیه، سلاطین شاعر و ادیبی چون جهانشاه قره قویونلو، سلطان اویس جلایر، شاه اسماعیل، شاه عباس، فتحعلیشاه و ناصرالدینشاه، زندگی می کنند. هیچ ترک آذربایجانی نه تنها فرهنگ خود را به سایر آذربایجانی های غیر ترک تحمیل نکرده بلکه سعی در ارتقا جایگاه شهروندی آنها هم بوده است.

آنچه که امروز با دسیسه عوامل خارج نشین در آذربایجان غربی به بهانه تلاش برای تغییر اسامی ترکی در حال انجام است بیشتر از همه به ضرر رقصندگان به ساز این خناسان می باشد و خواهد بود.

۱۸ اردیبهشت ۱۴۰۴

لزوم بازتعریف موقعیت شاه و وزیر در

سیستم حکومتی ایران

(مطالعه موردی ناصرالدینشاه و صدراعظم ناکامش)

میرزا تقی خان امیرکبیر

دکتر توحید ملک زاده

از اوایل دوران استقرار حکومت قاجاریه در ایران امروزی و تصرف آذربایجان بدست فتحعلیشاه قاجار، تبریز و آذربایجان به عنوان ولیعهدنشین این حکومت انتخاب گردید و فرمانروایی کل آذربایجان به عباس میرزا سپرده شد. به مرور زمان آذربایجان با تسلط قاجاریه کنار آمد و دربار ولیعهدهای قاجار طبیعتاً مملو از رجال آذربایجانی گردید که با فوت شاه، ولیعهد با آذربایجانیان دربار مستقر در تبریز و آذربایجان برای عهده دار شدن مناصب عالی تر در ممالک محروسه ایران به سوی تهران می رفتند. این حرکت منظم انتقال رجال از آذربایجان به تهران سبب استمرار چند صد ساله حکومت ترکان در مناطق ایران بود و صد البته سبب ناخشنودی جناحهای غیرترک مناطق مرکزی تر ایران. این جریان طبیعی تا اوایل قرن بیستم برقرار بود تا اینکه وقوع انقلاب مشروطیت و تضعیف نظام

سلماس زادگاه من است. برای این شهر باستانی تاریخی ده هزار ساله اش را نوشته ام. تاریخی واقعی از وجود یک تمدن پویا و پیوسته...از روستاها و مناطق شهریش نوشته ام. از آغ بولاغ شنیده ام ولی کانی سفید نمی شناسم. بیشتر مناطق جغرافیایی ایران به نحوی توپونیم (اسم جغرافیایی) و هیرونیسم (اسم رودها و دریاها) به ترکی دارد. چرا؟ چونکه ترکان در آنجا می زیستند ولی به هر حال به علل مختلف ترکان در آنجا زندگی می کردند. در مناطق اردلان و سنج و کلا جنوب آذربایجان تا کرمانشاه عناصر ترک می زیستند و روستاها و رودهای بسیاری به ترکی در آنجا هنوز هم وجود دارد. رود قره سو در کرمانشاه هنوز هم قره سو هست.

تغییر اسامی جغرافیایی ترکی به فارسی قدمتی به درازای حاکمیت کودتایی رضاخان و پهلوی ها دارد. آن هنگام که با تلاش شوونیزم فارس با پرده ایرانیگری محو زبانهای غیر فارسی در ایران شروع شد، بخشنامه های فرهنگستان به اصطلاح فارسی پی در پی کلمات ترکی را به فارسی تبدیل کرد. عدم ارتباط مردم، نبود رسانه جمعی و ناآگاهی مردم سبب می شد که این سیاست دولت به چشم نخورد و اقداماتشان جزیره ای به چشم آید. بدسترسی محققان به قسمتی از آرشیوهای ایران، گستردگی این اقدامات در دوره پهلوی اول و دوم را شاهدیم ولی همانطور که عرض کردم نبود رسانه مانع انتشار این تغییرات در اسامی بود.

اخیراً با تغییرات اوضاع ژئواستراتژیک آذربایجان غربی و تحولات در شمال عراق و قندیل، فعالیتهای دول خارجی در منطقه، گویا تحولات به ضرر ترکهای آذربایجان در جریان است. با هماهنگی هر چند انکار شده نیروهای محلی عشایر با بوروکراسی مرکز، این بار تغییرات اسامی ترکی را نه به فارسی، بلکه به زبان کردی رقم زده و آغ بولاغ، نه چشمه سفید بلکه کان سفید می شود. در سالهای قبل هم گوی تپه ساووجبولاغ (مهاباد) با تلاشهای نماینده اشان در مجلس می رفت تا به کلمه ای دیگر تبدیل شود که با درایت قاطبه مردم آذربایجان ناکام ماند. قوطور خوی هم که کوتول شده و فردا پس فردا تابلوهای این منطقه هم می رود تا تعویض شود.

دارالشورا و هیئت دولت تاسیس شد. مالکیت خصوصی محترم شمرده شد. کشت محصولات جدید نظیر سیب زمینی تشویق شد. مجازاتهایی نظیر زنده به گور کردن و قطع دست و پای مجرمین ممنوع شد. یک انجمن مشورتی به نام مجلس مصلحتخانه و یک مجلس تجار در تهران و تبریز و دیگر شهرهای مهم تاسیس شد. دارالفنون تاسیس و گسترش داده شد. اعزام دانشجو جهت یادگیری علوم جدید ادامه یافت. دو مدرسه نظامی، دو روزنامه رسمی یکی در باب نظامی و دیگری علمی، یک دارالترجمه و یک چاپخانه دولتی تاسیس شده بیش از ۱۶۰ عنوان کتاب جدید به چاپ رساند. (آبراهامیان، ایران بین دو انقلاب ص ۵۲). ولی آنچه باعث شد در کوران حوادث، این خدمات دیده نشود و مخالفان ناصرالدینشاه بر توسن اعتراضات بتازند عدم انجام رفرمهای ساختاری بود که آنهم ناشی از پیچیدگی ساختار اجتماعی ایران و ایرانیان بود. کما اینکه دیدیم با دادن مشروطه امور مملکتی چنان از هم گسیخت که مشروطه در پاره ای مناطق عقب مانده تر به معنای تالان و قتل و غارت تعبیر گردید .

۱۹ اردیبهشت ۱۴۰۴

آموزش فن بیان! یا شتاب دادن به اجرای طرح آسیمیلایون فرهنگی

عیسی یگانه

در روزهای اخیر ویدئوی از یک مرکز آموزش فن بیان کودکان در شهر اردبیل، در فضای مجازی منتشر شد. خانم معلمی که سعی دارد کودکان تورک را به بهانه آموزش فن بیان، وادار به صحبت کردن بدون داشتن لهجه در زبان فارسی کند! نباید فراموش کرد از نظر روانشناسی کودک در این شرایط استرس دارد و نوعی ضربه‌های خود تحقیری را در وجودش احساس می‌کند. او در ذهنش به نوعی از خود می‌پرسد: زبان مادری او چه عیبی دارد که او باید زبان فارسی را بدون داشتن لهجه صحبت کند تا احیاناً بر ساحت مقدس زبان فارسی خدشه‌ای وارد نشود!

مینی درباری در آذربایجان سبب تضعیف نقش ترکان در حکومت مرکزی ایران گردید.

در سیستم حکومتی شاهان صفوی و قاجاری، شاه به عنوان مغز متفکر کشور، فرمانده کل قوا، هدایت کننده و تنظیم سیاست خارجی، تنظیم کننده امور مالی و وزیر تنها مجری فرامین و افکار شاه بود و سیستم بوروکراسی درباری صفوی- قاجاری طوری ایجاد شده بود که وزیر صرفاً امور مباشرت امور و بعضاً مشاوره را برعهده داشت. مخلص کلام اینکه تمام رفرمها، ایجاد تاسیسات، نوآوری هایی که به بعضی صدراعظمهای قاجاریه - به سبب ترک ستیزی- منتسب می گردد همه در اصل تراوشات ذهنی سلاطین و براساس فرامین شفاهی و کتبی شاهان بوده و لاغیر. که حتماً به مصادیق آن در آینده اشاره خواهد شد .

با درگذشت محمد شاه حملات جناح فارس گری دربار قاجار برای تصرف حاکمیت و انتقام از جناح ترک که سالها در دربر حاکمیت داشتند شدت یافت. حتی چندین روز ترکان آذربایجان درباری ساکن تهران یارای بیرون آمدن از خانه های خود را نداشتند. حاجی میرزا آقاسی صدراعظم نیز به شاه عبدالعظیم پناهنده شد تا از تیررس جناح فارس در امان باشد. استقرار قدرت ناصرالدین میرزای ولیعهد در تهران مدتها به طول انجامید تا اینکه با مجاهدتهای میرزا تقی خان امیر کبیر، وی با حرکت از تبریز در تهران به تخت سلطنت رسید (۲۰ اکتبر ۱۸۴۸).

همچون گذشته همراه با ولیعهد جمع کثیری از رجال سیاسی آذربایجان وارد تهران دربار شاه قاجار شده و جناح ترک دربار بیش از پیش تقویت شد. میرزا تقیخان ملقب به امیرکبیر از ترکان فراهان که در دربار تبریز فعالیت داشت به صدر اعظمی ممالک محروسه ایران دوره قاجار انتخاب شد.

از همان اوان کار پیشرفت هایی در امور سیاسی و اقتصادی مملکت دیده شد. شاه جوان صرفاً شاهی دارای توانایی نظامی نبود، خلاق هنری بود و در نقاشی و خوشنویسی ید طولایی داشت، شعر می سرود و علاقمند به پیشرفت و افزایش رفاه در مملکت. شبکه تلگراف گسترش یافت، تهران دارای نیروی پلیس مرتب شد. خدمات شهرداری، گروه نظافت شهری، بیمارستان، ضرابخانه مرکزی، سنگفرش خیابانها، چراغهای گاز و تراموای اسبی تاسیس شد. تجارت برده ممنوع شد. سیستم اداره کشور تنظیم و

چرا که از نظر روانشناسی، به نوعی کودکان خود آماج استرس‌های غیر ضرور و تحقیرآمیز قرار می‌دهید. دوره زندگی کودکان بسیار کوتاه مدت است و جلوه‌های زیباتری دارد. این جلوه‌ها با تحمیل آموزش‌های غیر ضرور تباه نسازیم.

<https://t.me/yurdumuz1>

ریشه داستان درفش کاویانی کجاست؟ ویژگی‌های این درفش چگونه توصیف شده است!

-داستان درفش کاویانی در شاهنامه است. در داستان فریدون و ضحاک که اساساً داستان واقعی هم نیست. در این داستان شخصی به اسم کاوه آهنگر نزد ضحاک می‌رود و ماجرای بین آن‌ها پیش می‌آید. -کاوه آهنگر از کاخ ضحاک بیرون می‌آید و در خیابان مردم دور او جمع می‌شوند....

ازان چرم کاهنگران پشت پای
بیوشند هنگام زخم درای
همان کاوه آن بر سر نیزه کرد
همانگه ز بازار برخاست گر
یعنی:

کاوه آهنگر یک چرمی که روی پایش بود (چرمی که آهنگران روی زانو و پا می‌بستند) در آورد و بر نیزه کرد و در کوچه و بازار غوغایی بپا خواست...

-کاوه با همین چرم معمولی و بی‌ارزش که سرنیزه کرد، جمعیتی را جمع‌آوری کرد و به سوی فریدون رفت که با فریدون متحد شود برای جنگ با ضحاک. چو آن پوست بر نیزه بر دید گئی
به نیکی یکی اختر افگند پی
یعنی:

وقتی فریدون، آن جمعیت را با چرمی که به نیزه زده شده دید، آن را به فال نیک گرفت. توجه داشته باشید که این عبارت "اختر افگند پی" به معنی فال نیک گرفتن است. نه به معنی وجود ستاره در درفش کاویانی!

این ویدئو بیانگر آن است از طرح بسندگی در آموزش و پرورش حالا رسیده‌ایم به این طرح آموزش فن بیان! به ظاهر باکلاس و فریبنده !!

از سویی دیگر سؤال مهم دیگر این است: شروع به اجرای آن یعنی انتخاب یک شهر تورک زبان (اردبیل)، نشان از چه اهداف پشت پرده آن دارد؟!!

اینکه زبانان آموزان با داشتن لهجه به زبان غیر مادری خود صحبت نمایند در همه جای دنیا امری رایج پذیرفته و عادی و بدون اشکال است! حال چرا در ایران چنین نیست؟!!

چرا آزادی‌های فردی نادیده گرفته می‌شود؟! چرا این روزها سیاست آسیمیلیاسیون (یکسان سازی اجباری) شتاب بیشتری به خود گرفته است؟

از سویی، این ویدئو بیانگر یک واقعیت تلخ دیگری هم است آن اینکه محافلی برای شروع و اجرای سیاست‌های همگون‌سازی زبانی و فرهنگی از دوره کودکی در مناطق دو زبانه آذربایجان بسیار جدی هستند و حتی حاضر به پرداخت هزینه‌های مادی و سیاسی اجرای چنین طرح‌هایی استعماری و ظالمانه نیز هستند.

چرا این روزها نشانه رفتن هویت‌های اجتماعی و قومی در ایران این قدر عریان‌تر شده است؟

احترام به تنوع قومی و آزادی‌های مشروع اجتماعی حق مسلم افراد یک کشور است، نباید با اجرای طرح‌های تحمیلی آن را به بازی گرفت.

سخنی با اولیای محترم:

پدر و مادر عزیز داشتن لهجه در کودکان شما عیب نیست! به عنوان مثال:

زبان انگلیسی یک زبان بین‌المللی محسوب می‌شود. حتی در خود انگلیس این زبان، دارای چندین لهجه متفاوت است. بودن لهجه انگلیسی آمریکایی و بریتانیایی یک امر طبیعی تلقی می‌شود. کمتر هزینه و وقتی برای دایر کردن مراکز آموزش رای اصلاح فن بیان و از بین بردن لهجه انگلیسی صرف نمی‌شود!

حالا ما که در عصر ارتباطات و انباشت معلومات به سر می‌بریم، لطفاً قبل از آنکه کودکان معصوم خود را بدست این گونه مراکز به ظاهر فریبنده و باکلاس بسپارید، در این خصوص یک مطالعه ساده نمایید و سپس اقدام به تصمیم در این خصوص نمائید!

زبان تاتی

زبان «تاتی» زبانی است که علی‌رغم نامفهوم بودن آن برای فارسی‌ها، با زبان فارسی در یک خانواده زبانی قرار می‌گیرد!!

دشمنان تورک‌ها و زبان تورکی در طول یک قرن گذشته و از زمان به روی کار آورده شدن رضاشاه تلاش می‌نمایند و انمود کنند که گویا این زبان که در چند روستای آذربایجان رواج داشته، همان زبان اصلی! مردم آذربایجان بوده و بعدها توسط سلجوقیان و مغول‌ها و قزلباشان صفوی نابوده گردیده و زبان تورکی جایگزین آن شده است و نام آن را زبان آذری می‌گذارند.

به همین منظور سید احمد کسروی در دوره رضاشاه کتابچه‌ای به نام «آذری یا زبان باستان آذربایگان» نوشت و تبدیل به مانیفست تورک‌ستیزان شد و به دنبال وی جوی به وجود آوردند که دانشجویان جوان و مستعد تورک که رشته ادبیات فارسی می‌خواندند تشویق و ترغیب و بعضا مامور شدند که به روستاهای دورافتاده آذربایجان رفته، هر کجا زبان و یا نیم‌زبانی به غیر از زبان تورکی (مانند تاتی و تالش و...) یافتند به دُم زبان آذری موهوم ببندند و بگویند که زبان مردم آذربایجان در گذشته، تورکی نبوده و این‌ها هم بازمانده‌ها و نشانه‌های آن است.

و نیز عده‌ای مامور شدند که برای کلمات تورکی رایج در بین مردم آذربایجان ریشه فارسی بتراشند و یا کلمات ناشناخته و غیرتورکی موجود در زبان مردم را به زبان ساختگی آذری نسبت دهند.

دانشگاه تبریز را هم که در سال ۱۳۲۵ و به دست سید جعفر پیشه‌وری تاسیس شده و دومین دانشگاه کشور بعد از دانشگاه تهران به شمار می‌رود تبدیل به مرکزی برای فعالیت‌های تورکی‌ستیزانه و تحریف و نابودی زبان و هویت تورکی مردم آذربایجان و ایران کردند و اساتید ضدتورک را از مرکز به آنجا گسیل نمودند و دانشجویان بسیاری را از بین خود تورک‌ها به همین منظور تربیت کردند که دکتر حسن انوری تکابی و دکتر ژاله آموزگار خوبی از آخرین بازماندگان این نسل خودباخته و خودفروخته تربیت‌یافته به دست نژادپرستان پهلوی هستند.

تئورسین‌های ضدتورک پهلوی برای این که به فعالیت‌های ضد فرهنگی خود وجهه علمی بدهند و آرشویی متمرکز

بیاراست آن را به دیبای روم

ز گوهر بر و پیکر از زر بوم
یعنی:

روی اون چرم را دیبای رومی کشید و زمینه درفش را
زراندود کرد و آن را به گوهر تزئین کرد.

بزد بر سر خویش چون گرد ماه

یکی فال فرخ پی افکند شاه

یعنی:

سر مسهله ی درفش را جسمی شبیه ماه قرار داد

و فریدون این را به فال نیکی گرفت

فرو هشت ازو سرخ و زرد و بنفش

همی خواندش کاویانی درفش

یعنی:

آویزهای رنگی قرمز و زرد و بنفش از آن پرچم آویزان کرد
و اسمش را درفش کاویانی گذاشت.

از آن پس هر آنکس که بگرفت گاه

به شاهی بسر بر نهادی کلاه

بران بی‌بها چرم آهنگ — ران

برآویختی نو به نو گوهران

خلاصه معنی:

بعد از فریدون هر کسی شاه می‌شد گوهری به آن آویزان
می‌کرد.

ز دیبای پر مایه و پرنیان

بر آن گونه شد اختر کاویان

که اندر شب تیره خورشید بود

جهان را ازو دل پر امید بود

یعنی:

پارچه‌های متعدد زیبا و گران‌قیمت به آن اضافه می‌شد و
مثل ستاره‌ای می‌درخشید (به دلیل گوهرهای فراوان که
به آن متصل بود).

در شب تار مثل خورشید می‌درخشید (به دلیل گوهرهای
فراوان که به آن بود) و امید ایرانیان بود.

لذا درفش کاویانی را اختر کاویانی نامیدند زیرا به سبب
گوهرهای آویخته به آن چون ستاره می‌درخشید. یا این که
به سبب بخت خوشی که برای ایرانیان به همراه می‌آورد
تعبیر به اختر شده.

لذا هیچ اشاره‌ای به ستاره در درفش کاویانی نیست!

<https://t.me/yurdumuz1>

تقسیم بندی اداری-سرزمینی خانات

ایروان:

"خانات ایروان در طول تاریخ خود به مناطق مختلف تقسیم شد. در دهه دوم قرن نوزدهم، این قلمرو به ۱۵ منطقه یا محل تقسیم شد که معمولاً از نام رودخانه ها یا نهرهایی که آنها را محدود می کردند نامگذاری می شدند. ماحال زنگی باسر که مرکز مهم جمعیتی بود از قسمت جنوبی شهر ایروان تا رود آراز امتداد داشت. اگرچه در قرن هجدهم بخشی از محله قیرخبولاق بود، اما در قرن نوزدهم به یک محل جداگانه تبدیل شد. مرکز ۲۶ قریه این ولسوالی روستای اولوخانلو بوده است. این ولسوالی توسط رودخانه زنگی چای و بخشی از نهرهای قیرخبولاق از طریق بسیاری از کانال های مصنوعی آبیاری می شد.

ماحال قارنی باسر در غرب دریاچه گوپیچه قرار داشت و از جنوب تا رود آراز امتداد داشت. جمعیت اصلی را عشایر و تعداد معینی مسلمان مستقر و تعداد انگشت شماری ارمنی تشکیل می دادند. مرکز آن، روستای قمارلو، توسط ۵۲ روستا احاطه شده بود. رودخانه قارنچای از میان این منطقه می گذشت.

ماحال ودیسر که در کرانه چپ آراز قرار دارد توسط محلات شارور، سورمالو، گوپیچه و قارنیباسار احاطه شده بود. تعداد زیادی عشایر در آن زندگی می کردند، اما عملاً خانواده های ارمنی وجود نداشت. در قرن گذشته محله ودیسر بخشی از محله قارنیسیر بود. ۲۲ روستا در این ناحیه وجود داشت که مرکز آن در دیولو بود. منابع اصلی آب آن رودخانه ودیچای و نهرهای قپان بودند.

شرور ماحال، جنوبی ترین ناحیه خانات، با خانات نخجوان و آذربایجان جنوب رود آراز هم مرز بود. تعداد زیادی عشایر در قلمرو آن زندگی می کردند، اما هیچ ارمنی در آن وجود نداشت. این ناحیه که در گذشته جزئی از نخجوان بود، تنها در اوایل قرن نوزدهم در زمره خانات قرار گرفت. مرکز آن ینقیجا بود که بر ۵۰ روستا حکومت می کرد. منبع اصلی آبیاری آریپچای شرقی بود.

ماحال سورمالی در سمت راست آراز و بین این رودخانه و کوه های آفریداق قرار داشت. بیشترین تعداد عشایر خانات در این ناحیه بسیار پرجمعیت زندگی می کردند. مرکز آن، ایغدیر، بر ۴۹ روستای اطراف کوه آزارات حکومت می کرد. قسمت شمال غربی آن توسط رود آرهز آبیاری می شد. در

برای تحقیقات به ظاهر علمی خود تدارک ببینند، نشریه دانشکده ادبیات تبریز (باسابقه ترین نشریه دانشگاهی کشور) را بنیان نهادند.

زبانشناسان و دانشمندان مستقل که با مفاهیمی مانند سیاست گذاری و برنامه ریزی زبانی آشنایی دارند می دانند که حاکمان یک کشوری وقتی بخواهند یک زبانی (و به تبع آن ملتی) را نابود کنند آن زبان را از ورود به سیستم آموزشی (مدارس و دانشگاه ها) منع می کنند و همزمان با آن به تحریف واقعیت های آن زبان و تخریب قابلیت ها و توانایی هایش در اذهان متکلمان می پردازند؛ چرا که بی شک ممنوعیت هر زبانی آن هم زبانی مانند تورکی، که زبان مادری بزرگترین اتنیک ایران است و متکلمینش بیش از هزار سال بر این کشور و کشورهای همسایه حکومت کرده و وحدت و تمامیت ارضی ایران کنونی حاصل زحمات آنهاست، با مقاومت و اعتراض صاحبان آن روبرو می شود. لذا برای نیل به این هدف غیرانسانی، همزمان با ممنوعیت تحصیل به زبان تورکی و آموزش صحیح آن، تحریف و تخریب واقعیت ها و قابلیت های این زبان را در پیش گرفتند و برای تاثیر هرچه بیشتر این سیاست، پیاده نظام این جنگ نابرابر و ضدبشری را از بین خود تورک ها انتخاب نمودند.

از محمدامین ریاحی، صادق رضازاده شفق، یحیی ذکاء، عبدالعلی کارنگ، ناصح ناطق، محمدرضا شعار، حسینقلی کاتبی، منوچهر مرتضوی، بهمن سرکاراتی، رحیم رضازاده ملک، سلیم نیساری، عباس جوادی، محمدعلی موحد، فیروز منصوری و... بگیر تا جمشید جمشیدی راد، رحیم نیکبخت میرکوهی، سجاد آیدنلو، داوود دشتبانی، سالار سیف الدینی، محمدعلی بهمنی قاجار، احمد کاظمی، عطاالله عیدی، بهرام امیراحمدیان، حسین نوین، ناصر همزنگ، کیامهر فیروزی، داریوش افروز اردبیلی، حجت یحیی پور، جواد رنجبر درخشیلر، افشین جعفرزاده، حجت کلاشی، وحید بهمن، پیمان عارف، رضا کدخدازاده، جلال محمدی، احمد فرشباغیان، باقر صدری نیا، محمد طاهری خسروشاهی، عباس قدیمی قیداری، چنگیز مولایی و...

<https://t.me/yurdumuz1>

دیواری سنگی به دور حدود ۲۰۰۰ فوت احاطه شده بود و شامل خانه های کشیشان و باغی بود که محل اقامت کاتولیکوس را احاطه کرده بود. بخش احشام و سایر آذوقه کلیسا در مجاورت محل سکونت کشیشان قرار داشت. در حیاط اصلی بازاری بود با مغازه های زیادی برای اجاره. در صومعه اصلی سه دروازه اصلی وجود داشت: دروازه تیریدات، درب داخلی یا نرسی و بیرونی یا تورسی. ۷۰ روحانی و حتی بیشتر از کارگران غیر روحانی در اچمیدازین زندگی می کردند. دیگر جوامع ارمنی اوشاکان، یغورد و بیوراکان بودند که کلیسا دارای اموال بزرگی بود. آب های آپاران سو و کرییچای، دو شاخه آراز، به یک شبکه آبیاری گسترده هدایت می شد.

ماقال آپاران، شمالی ترین و یکی از کوهستانی ترین آنها، در نزدیکی کرانه های آپاران سو قرار داشت. این منطقه عملاً هیچ جمعیت ساکن ارمنی یا مسلمانی نداشت، زیرا یک منطقه جنگی بود و مستقیماً در مسیر تهاجم از گرجستان قرار داشت. این منطقه عمدتاً توسط قبیله بویوک-چوبانکارا سکونت داشت. ۳۹ آبادی وی که بیشتر آنها متعلق به عشایر بوده و به عنوان قشلاق یا پادگان نظامی خدمت می کردند، از بش آپاران اداره می شد. ماقال دره چیچک با گرجستان هم مرز بود و تا نوک شمالی دریاچه گویچه امتداد داشت. آب و هوای معتدل آن را به یک استراحت تابستانی ایده آل برای نخبگان خانات تبدیل کرده است. در این ولسوالی ۳۹ قریه با مرکزیت دره چیچک و بجنی وجود داشت. این قلمرو توسط میسخان سو یکی از شاخه های زنگی چای آبیاری می شد.

در گویچه ماحال، بزرگترین ناحیه خانات، یک دریاچه آب شیرین گویچه وجود داشت. با این حال، شرایط سخت اقلیمی و نبردهای متعدد قرن گذشته باعث کاهش جمعیت شد و تلاش های آخرین خان ایروان برای سکونت مجدد آن کاملاً ناموفق نبود. این قلمرو بیشتر ساکنان قبایل کوچ نشین بوده و جمعیت ارمنی آن کم بود. دارای ۵۹ روستای کوچک بود که در برخی از آنها در زمستان جمعیت عشایری سکونت داشتند. مرکز آنها قاور بود که گاه ایوان نامیده می شد. ماحال گویچه توسط نهرهای متعددی که از ارتفاعات سرچشمه گرفته و به دریاچه می افتند آبیاری می شد.

ماحال قیرخبلاق، ناحیه مهمی است که در مرکز و تا حدودی اطراف ایروان را احاطه کرده است، توسط کوه های آهمنگان از محله های گویچه و دره چیچک و توسط رودخانه زنگی چای از ناحیه زنگی باسار و قارنیباسار جدا شده است. ۲۲ روستای بزرگ آن، محصولات مصرفی روزانه ایروان را تامین می کردند. مرکز اداری روستای کناکیر بود. این ولسوالی توسط رودخانه ای با چهل نهر آبیاری می شد. گ. بورنوتیان، «خانان ایروان تحت حکومت ایلات قاجار: ۱۷۹۵-۱۸۲۸»، ص ۳۳-۸.

جنوب، که تحت سلطه عشایر شبانی بود، کشاورزی ناچیز بود. ماحال درکند-پارچنیس (پارچنی) که در کرانه راست آراز نیز واقع شده است، جنوب غربی ترین ناحیه بود و در غرب سورمالو قرار داشت. مرکز اصلی ایل اسنی عشایر بود. قبلاً بخشی از ناحیه سورمالو به حساب می آمد، اما حسینقولو خان آن را به یک منطقه جداگانه جدا کرد و یک دستگاه اداری برای مدیریت معادن مهم نمک کولب تأسیس کرد. ۵۵ روستای او - ۲۶ روستای پرچنیس و ۲۹ روستای درکند که مرکز اداری آن در کولبه بود، توسط انشعاب اراکس آبیاری می شد.

ماحال سعدلو، کوچکترین در خانات، در کنار قارس پاشالیق، در قلمروی بین آریپچای غربی و رود آراز قرار داشت. در ناحیه ای که جمعیت ارمنی نداشت، قبیله سعدلو مسلط بود. تنها از ۹ روستا تشکیل شده بود که مرکز آن در حیری بغلو بود.

ماحال تالین که بین کوه آلاقیوز و آریپچای غربی واقع شده بود، با گرجستان هم مرز بود و در جاده اصلی اتصال این دو منطقه قرار داشت. این ولسوالی مرکز جمعیتی زیادی نبود - فقط ۲۰ روستا داشت. با این حال، از طریق مرکز آن، تالین، راه های تجاری مهمی به دریای سیاه و از طریق تفلیس به روسیه می رسید.

ماحال سیدلی در دامنه جنوب شرقی کوه آلاقیوز قرار داشت. این ناحیه که تنها شامل چند خانواده ارمنی بود، تحت تسلط قبیله سیدلی-اخسخلی بود. شامل ۲۰ روستا (۱۱ روستا در سیدلی و ۹ روستا در اخسخلی) با مرکزیت اوشی در کرانه های شاخه آراز بود.

سردارآباد محل در کرانه چپ آراز قرار داشت. تعداد زیادی از کردها در بخش روستایی این ولسوالی زندگی می کردند و یک جمعیت مختلط ارمنی-تورک در ۲۲ روستا زندگی می کردند. در زمان حکومت حسین قلو خان، قلعه ای در اینجا ساخته شد، هم برای محافظت در برابر تهاجمات روسیه و امپراتوری عثمانی و هم به عنوان یک مکان تعطیلات تابستانی برای محافل حاکم خانات.

برخی از روستاهای ولسوالی در ازای خدمت به اعضای سلسله مراتب حاکم به عنوان تیول یا زمین اعطا شد و مرکز اداری آن، سردارآباد، به عنوان دومین مقر حکومت خانات بود.

کربی بسار محل، ناحیه ای پرجمعیت و غنی، در مرکز خانات قرار داشت. مرکز معنوی همه ارامنه، مقر مقدس اچمیدازین، در این منطقه قرار داشت. سلسله مراتب کلیسای ارامنه و همچنین تعداد زیادی از ارامنه در اینجا زندگی می کردند. اطراف آن با

شعیریمیز - شاعیریمیز
ŞEİRİMİZ - ŞAİRİMİZ

یدالله غیب الله اوغلو میرزه یئو

YƏDULLA QEYBULLA OĞLU MİRZƏYEV

یدالله غیب الله اوغلو میرزه یئو ۱۲ یانوار ۱۹۷۰- جی ایلده ناخچیوان رایونونون سیراب کندینده دونیا یا گۆز آچیپ.

۱۹۷۷- جی ایلده سیراب کند اورتا مکتبیین ۱-جی صیفینه قبول اولونوب، ۱۹۸۷-جی ایلده همین مکتبیین ۱۰-جو صیفینی بیتیریب. ۱۹۹۶- جی ایلده ناخچیوان دؤولت اونیورسیتتینه قبول اولوب، ۲۰۰۰-جی ایلده همین اونیورسیتتیین فیلولوگیا فاکولته سینى آذربایجان دیلی و ادبیاتی ایختیصاصی اوزره بیتیریب .

حاضرده بابک رایون سیراب کند تام اورتا مکتبیینده ایختیصاصی اوزره معلم ایشلییر. امکدار معلم دیر

او گنج یاشلاریندان بدیی یارادیجیلیقلا دا مشغول اولور. اونون شعرلری و حکایه لری موختلیف مطبوعات اورقانلاریندا، «وطن»، «توران»، «ضیا»، «حیدر زیروه سی»، «یلهام چئشمه سی»، «اودلار یوردو آذربایجان»، «شام ایشیغی»، «آذربایجان بایراغی»، «زیروه یه اوجالانلار»، «ظفری قازانلار»، «قاراباغ آذربایجان دیر»، «خاری بولبول»، «کۆنول نغمه لری» و س. ادبی مجموعه لرده چاپ اولونوب .

نثر اثرلریندن عبارت «قیصاص یانغی سی» آدلی کیتابی ۲۰۲۲- جی ایلده، «او باخیشا محتاجام کی...» شعر کیتابی ۲۰۲۵- جی «عجمی» نشریاتیندا ایشیق اوزو گۆروب .

آذربایجان بایراغی !

عصرلرله یول گل دی، ایلرله یاساقلاندی،
باش ایمه دی زولمته، یئنی دن آلولاندی .
آذربایجان آدینا قورورلا دالغالاندی .
وطنین گۆیلرینده سانکی بیر گول نؤوراغی -
آذربایجان بایراغی !

بوزقوردان بیزه قالان امانت دیر، میراس دیر
آزادلیغین جارچی سی، خوش موژده لی موراز دیر .
دونیا خریته سینده او، آذربایجان یازدی .
دوستلار سئوینج، قورور، دوشمه نلره گۆزداغی -
آذربایجان بایراغی !

قیرمیزی-شهیید قانی، آند یئریم، آزادلیغیم،
گۆی رنگ-گۆی تورکدن گلن بو حیاتدا وارلیغیم،
یاشیل -حاقا دوغرو یول، نیشانی قارداشلیغین .
آیلا اولدوز - خالقیمین یول گۆستره ن چیراغی -
آذربایجان بایراغی !

بایراق دیر بیرلش دیرن یئر اوزونده کی تورکو،
بایراقلا تصدیق لنیر هر میللتین سوپکؤکو .
شیننه شعر یازیر، اوخویور نغمه، تورکو،
سنی سئوه ن هر کسین پیچیلدا بیر دوداغی -
آذربایجان بایراغی !

یولو تیکان لی اولوب، کئچیب اوددان، آلودان،
آزادلیغین رمزی دیر، سینه سینده کی آل-قان،
نچه-نچه ایگیدلر اوغروندا وئریب دی جان
قورویا بیلسین دئییه وطن آدلی اوچاغی .
آذربایجان بایراغی !

بو یاز بیر باشقا یاز دیر !

باهاردان موژده وئیر گۆی ده دورنالاریمیز،
تره لنیر روحوموز، آچیر آرزولاریمیز .
سیلیب قلب دن نیسگی لی، خوش گلیر باهاریمیز
حاق یولوندا پایلادیق، قبول اولان نیازدیر،
بو یاز بیر باشقا یاز دیر !

اينتيزارلا گۇزلدېيم يارېم سان،
سن تانرىنېن گۇندردىي پايېم سان .
* * *

بلاسى سندن

قوشا باخاق بو سئودانېن يولونا
گۇزلىرى مندىن اولسون، ضياىسى سندن .
چوخالسىن ياشاماق، سئومىك هوەسى
ايلقار مندىن اولسون، وفاسى سندن

قويما درد اليندىن قلىبېم قارالا،
يوللارلا باخماق دان گۇزوم سارالا،
اينجىتىمك ايسىتەسەن، اۇزون يارالا
او جان مندىن اولسون، بلاسى سندن .

سئو مىرزەنى، قىش ائلمە يازىنى،
تانرى يازىب بو قىسمتى، يازىنى .
سنىن كىمى بىر دىلبىرىن نازىنى
چىكمىك مندىن اولسون، اداسى سندن .

* * *

ظالم

قارشىمدا بيتىرسىن، اوز توتسام ھارا،
ھەر اۇتن گونومو ائتمى سەن قارا .
چئورىلىپ كدرە قاراباقارا
دوشوبسىن آرخامجا ايزىمە، ظالم .

عمرومە فېرتىنا، تالان سىن اولدون
سئوينجى الېمىدن آلان سىن اولدون .
منى بو حاللارلا سالان سىن اولدون
ايندى دە گولورسىن اوزومە، ظالم .

سىياھ ساچلارېما چوخ تئز قار آتدىن،
يارامىن اوستونو دئشدىن، قاناتدىن .
مىرزەنىن حياتىن ائلە قارالتىدىن،
چكىرسىن سورمتىك گۇزۇنە، ظالم .

* * *

تېرىز

سون آددېم، معجزە سندن گلەجىك،
كوكرە، ياتان ائللار اويانسىن، تېرىز

حسرت پلاتفورمادا دوردو وصال قاتارى،
آزاد قاراباغىمدا قارشىلادىق باھارى .
اوزلردە سئوينج، فرح، گۇزدە شرف، ووقارى
ھامى گولور، سئوينىر، اھوال-روھىيە سازدىر،
بو ياز بىر باشقا يازدىر !

كسدىك وطندىن كۇكون ائرمىنى تىك قانقالىن،
الوان گوللىرى بىزەدى ھەر ياماجىن، ھەر يالىن،
قالادىق چىدىر دوزدە بو ايل ظفر تونقالىن .
بو ياز بىر باشقا يازدىر !

دويغولار دىلە گلېر، ھەر اوزدە بىر گۇزلىك،
ھەر باخىشدا بىر اومىد، ھەر اوركدە سىرىنلىك،
شھىدلىرىن روھو دا بو باھار تاپدى دىنچلىك .
يادوللاھ، سىن بويلىكى يازا نە يازسان آزدىر،
بو ياز بىر باشقا يازدىر !
* * *

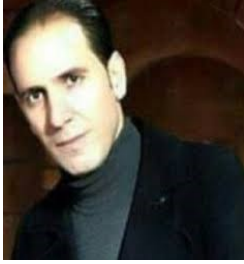
سن تانرىنېن گۇندردىي پايېم سان .

سنى گۇرچىك ايلىك باخىش دان وورولدىم،
آلا گۇزدىن نور آلاراق دورولدىم،
بىر اود دوشدو سىنەم اوستە قورولدىم .
منى ياخان عشق گونشېم، آيېم سان،
سن تانرىنېن گۇندردىي پايېم سان .

گۇزلىر آلا، بىر ايچېم سو دوداغىن،
آل لالەدن رىنگ الېبدى ياناغىن،
ساخلا، قالېم بىر اۋمورلوک قوناغىن
كۇكسوم آلتدا بىسلىدېم جانېم سان،
سن تانرىنېن گۇندردىي پايېم سان .

تومار چكىم گۇز اوخشايدان تىلىنە،
كىم اولسون قولوم اينجە بئلىنە،
«من سىنىيىم» كىمە سىنى دىلىنە
گتېر، دئىيىم ھەر آچىلان دانېم سان،
سن تانرىنېن گۇندردىي پايېم سان .

كىرپىك بىر اوخ، كئشىك چكىر گۇزۇنە،
عشقىن نورو بىزك ووروب اوزۇنە،
بىر «ھە» سۇيىلە يادوللاھىن سۇزۇنە،

ووقار نعمت گتير

آي سحر اثر ته سي گلن آغ دومان
روح وئر چيچكلره، گوله جان گتير!
گوزومه قويماغا بير آزا "وطن"
بير آزا دا، او "كور" دن، "آراز" دان گتير!

قوي اوپوم نرگيزين شهلهي گوزونو
سوسنين، سونبولون ايسلاق اوزونو
چاپيب "شاه داغي" ني، "جيدير دوزو" نو
"كندي" نه دونوشدور، خانا "خان" گتير!

گوزلرينده "اورمو"، قلوبينده "خزهر"
گوزلرين ده گوزل، قلوبين ده گوزل
گوز اول بو اوبايا، بو ائله گوز اول
بو يوردا موعببد بير توران گتير!

بير گوزو گولورسه، بيرى سيس دهدير
كونلونون پارچاسى بو تبريز دهدير
بير سحر اويانيم، گوروم بيز دهدير
الينده قوپوزو "زليمخان" گتير!

ووقار نعمت

اؤيله بير يئر ده وار البت بو آرادا
هر شئي

روحونلا توخونا بيلرسن
بوتون سؤز جوكلردن قاجيب
گور بير سو كوتا سيغيينا بيلرسن
هارداسا گوزل بير قيزين
گوزلرينده اوخونا بيلرسن!
بير سؤزده آرييب
بير سؤزده دونا بيلرسن..
هه آرخاداش!
اؤيله بير يئر ده وار البت

يامان گونون عمرو آزدي، دئييرلر -
دؤزسون بير آزا دا، داياي سين تبريز .

جوش، خالق قالخسين آزادليغيين عشقينه
بيره دوشوب موردالارين كوركونه .
اود وور، يان سين ايبليس، شيطان مولكونه
باتسين اؤز قانيينا، بوياي سين، تبريز .

داغيداق سينهندن تيكان، مفتيلي،
هر يئرده سؤيلهن سين شيرين تورك ديلي .
بيرلشسين شيماللا جنوبون الي
گلن خوش صاباحا بويلان سين تبريز .

ميرزه، توران ائلدهن گليبدير سوراق :
بيرلش سين ازلي، ابدى تورپاق .
گون او گون اولسون كي، اوچرنگلي بايراق
قالخسين باشين اوسته، دولانسين، تبريز .
* * *

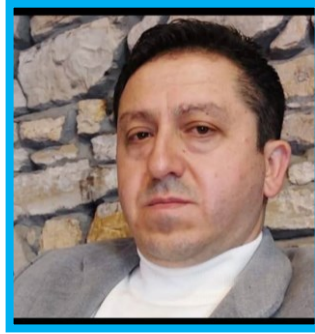
اؤزونه گووهن

اوجاق حاق دان يانسا، هئچ زامان سؤنمز
حاق يول دان سارپانين ايزى بيلينمز .
قونشودا اود يان سا جانين ايسينمز
اوجاق دا كؤزره كؤزونه گووهن .

سنه جان-جان دئيهن يولداش اولسا دا،
سسينه هاي وئره سيرداش اولسا دا،
آرخاندا دا يانان قارداش اولسا دا
هاميدان بيرينجي اؤزونه گووهن .

يدالله، قالا تيك، سؤز اولسون داشين،
قورونون اودونا يانماسين ياشين .
دؤنمه آماليندان، اوجالسين باشين
سينه نده چاغلان سؤزونه گووهن .

تک اومیدیم، تسلیم قلبیم ده کی یئریندی،
اما من هله اورا یول تاپا بیلیمیشم.
حیسلر بورولغان کیمی اچاتمازدی، دریندی،
سنین اولویتینه من چاتا بیلیمیشم.

سنین آدینلا آچیر یاماچلاردا چیچکلر،
اما قارا بختیمین چیچی آچیلمادی.
سنین آدینلا اسیر تپه لردن کولکلر،
سنه وارن کولکلر مندن سلام آلمادی.

نه اولاردی، سئودیم، بیر اتیر اولسا ایدیم،
سئودیین چیچکلرین قوخوسونا بوکولوب،
سوزولوب یاواش-یاواش قلبینه دولسا ایدیم،
هسرت لی گئجه لرین یوخوسونا بوکولوب.

من سنی ایستدیکجه، دنیا دور دو یولوما،
بزه ن آلدانیم سا دا، هر دفعه رد ائیلدیم.
باخما کی، شیطانلاریم تله قوردو یولوما،
یالنیز سنین مئهرینی کؤنلومه بند ائیلدیم.

یانلیش یوللارا دوشوب آلامادیم کامی می،
سنه وارما یان یوللار یالنیز گل دی - گئدرمیش.
نه اولار، ائی سئوگیلیم، آلگینان سلامیمی -
دونیا داکی ووصلاتین بیر صالوات قدرمیش...

ELSEVƏR BƏYDƏMİR

اُلسُور بی دمیر

نه اولار، قیرمایین آتا قلبینی

NƏ OLAR QIRMAYIN ATALARI

نه اولار، قیرمایین آتا قلبینی
آنجا قاتالاردی آتادان حساس،
آتا - بیر آز بمدی، بیر آز فاغیردی.
آتالار سوساندا دانی شیر اساس،
سوکوتو دا هر کلمه دن آغیردی.
نه اولار، قیرمایین آتا قلبینی.

توم شعیرلرینی یاخیب
ایستی سینه ایسینرسن!
وار اؤیله بیر یئر
سؤزومون اوستونه گلرسن!
هه دوستوم!

اؤیله بیر یئر ده وار البت
بولودلاردا اوتوروب

قیچلارینی ساللارسان ماوی لیه
«آی دیلی-دیلی، آی دیلی-دیلی، دیلاور...»
و کیمسه بیر سؤز دئییه مَز سنه!
آلتدان-آلتدان

گولرسن!

هه قارداشیم!
وار اؤیله بیر یئر البتته!

مندن دئمک
اؤزون بیلرسن...!

اُلسُور بی دمیر

ELSEVƏR BƏYDƏMİR

حسرت دولو بیر سلام!

HƏSRƏT DOLU BİR SALAM

بلکه اوزاق دئییلسن، بلکه چوخ اوزاقداسان،
بلکه سوبوق اولموشام، من اوزاغا دوشموشم.
بیلیرم کی، سن ائله همه ن طمطراق داسان،
بلکه نفسیمه اویوب، من آياغا دوشموشم.

ایندی بیر هیجران کیمی دوشموشم یوللارینا،
سنین آدینی چکه ن کولکلره ساریلیب.
بیر دعا کیمی قونسام، آچیلان اللرینه،
سنه اوچماق اولارمی ملکله ساریلیب؟

بیلیرسن می، بیلیرم سنی چوخ سئودی می،
اما سنین سئوگینی قازانماق چتین منه.
حسرت ائله یوروب کی، اوریمین هئینیی،
داغلاردان آغیر گلیر سنین حسرتین منه.

آتالار داغلارلا بنزیر بیر آز.
چوخور گۆزلرینده شیمشکلر چاخیر،
او بئله اؤیرنیب: "کیشی آغلاماز".
نه اولار، قیرمایین آتا قلبینی.
اوریی سیزلایار "اؤولاد" دئییهنده،
اونون سینیه سینده آرزولار یاتیر
لله غضبلنیر "آه" ائیله یهنده،
آتانین دعاسی حاقا تئز چاتیر.
نه اولار، قیرمایین آتا قلبینی.
اؤولادین باشینا نسه گلنده،
پروانه تک دؤنر، توغیان ائیله بهر
کیمسه ناخوشلاییب خسته لنهنده،
دعاسینی بوکوب یورغان ائیلیر.
نه اولار، قیرمایین آتا قلبینی.

ELSEVƏR BƏYDƏMİR

ائلسؤر بی دیمیر

اؤلوم و شعر

ÖLÜM VƏ ŞEİR

بعضا بیر شعرین بیرجه میصراعسی،
سولغون بیر نفسدن داها جانلی دیر.
شاعیرین شعرله بیر الوداسی،
اؤلومون قمیندن هیجانلی دیر.

اؤلوم بیر شاعیرین سوسماغی دئییل،
بلکه اوخونمامیش شاه اثری می؟
یوخلوغونا ثبوت یئگانه شاهید-
رفلرده سارالمیش صحیفه لری می؟

دیریکهن، بلکه ده دئینمدیی
نه قدر دردی وار، اؤلونجه دئییر.
سیرلر وار، کیمسیله بؤلممدیی،
عزراییل اؤنونه گلینجه دئییر.

بعضا اوریمه حیسیسلر دولاندا،
سانکی اؤلومومه فرمان یازیرام.

حیاتین خوش اوزون گۆرمه سهر ده،
ائوه دایاق اولور، دیرک اولورلار.
بزه سئوگی سینی دئمه سهر ده،
قورو بوداق کیمی کؤورک اولورلار.
نه اولار، قیرمایین آتا قلبینی.
مین جور محنت چکر،
آتا یورولماز، بلکه دیزلرینین تپری گندر
آتا آغلایاندا یاشی گؤرونمز،
ایچینده حزنونون سئلری گندر.
نه اولار، قیرمایین آتا قلبینی.
بیر عؤمور یاشایار، قهر اوداراق،
گؤز یاشینی ساخلاماغی اؤیره نهر
حیسلرینی اورینده توتاراق،
قوجالیغی هاقلاماغی اؤیرنر.
نه اولار، قیرمایین آتا قلبینی.
بوتون کدرینی قویور باییردا،
قاییدیپ آخشاملار ائوه گلنده.
اورینده دردلرینی ساییر دا، گولور،
اؤولادینین اوزو گوله نده. نه اولار،
قیرمایین آتا قلبینی.
اؤزونه یاشامیر آتا دونیادا،
ان بؤیوک ارده می – فداکارلیغی.
او دا سئویلمی آرزولاسا دا،
حاقینی گؤزلمیر اونون وارلیغی.
نه اولار، قیرمایین آتا قلبینی.
ایللرین ایزی دی الین قاباری،
قم خریته سی دیر قیریش یاناغی.
دارلیق یاشاماسین گول بالالاری،
چؤرکله اولماسین دئییه سیناغی.
نه اولار، قیرمایین آتا قلبینی.
فلکلر آغلاییر دولوخسوناندا،
باخما، ایراده سی متیندی، سازدی.
نه قدر برک سه ده، اما سیناندا یاپیش دیرماق
اوچون بیر عؤمور آز دیر
نه اولار، قیرمایین آتا قلبینی.
ایچینده وولکانلار، لاوالار آخیر،

من سولموشام، سارالمیشام ساپ-ساری،
رحم ائيله ییب، همین آی دا گلرسن؟

سولاییرام سن اکدیبن کوللاری،
سوپورورم توز باسما سین یوللاری،
رامیز، والله آچاغام قوللاری،
گئچ اولماسین یئنه مای دا، گلرسن؟
۰۷،۰۶،۲۰۲۵

RAMİZ ABDULLAYEV

رامیز عبدالله اف

HAL ƏHLİ CƏSARƏTLİ OLURMUŞ DƏM OLANDA

«حال اهلی جسارتلی اولورموش دم اولاندا»

حال اهلی جسارتلی اولورموش دم اولاندا،
قلبین ده ایوب سونرا اویانمیش قم اولاندا،
دردین علاجی می دولو باده توت الینده،
گول اوزلو سنهمله اوز-اوزه همدهم اولاندا.

دونیا ایشینین جارخی ایلمیش داها گئتمیر،
آلما وئجه مجلس اؤزو شاد خرم اولاندا،
هر اینسانا سؤز قودرتی تأثیر آنده بیلمز،
هانکورلا پاخیل بیرگه اولارکن جمع اولاندا.

خوش دور آوازی موسیقینین بیل کی، اوزاق دا،
ظولمت گئجه ده شعله سالان بیر شام اولاندا،
رامیز عؤمورو خوش کئچرک گل بو زامان دا،
قم غصه نی آت قویما یاخین گؤز نم اولاندا.

۰۲،۰۶،۲۰۲۵

کاغیذی، قلمی اله آلاندا،
سؤز-سؤز، سطر-سطر قبیر قازیرام.

سؤزلر دوزولدو کجه اینجیلر کیمی،
اؤلورم.. آخیردا سطرلر قالیر.
کاغیذا باش وئرمیش اینتیجار کیمی،
سؤزلرین باغیریندا نه سیرلر قالیر.

قلبیمه یوک اولان دردلریمله من،
بعضا دوشونورهم، اؤلسم یاخشی دی.
دوغما یادداشلاردا کوفه دؤنمکدن،
کاغیذین یادیندا قالسام یاخشی دی.

کیم بیلیر، بلکه ده اؤلوم قاباغی
یازدیغیم سون شعیری اوخویاجاقسیز.
ساغ ایکن سطرلر سؤز ییغیناغی،
اؤلومومدن سونرا آنلییاجاقسیز.

دیلیم لالا دؤنور جانا دویونجا،
قوی منی یوخودان اؤلوم اویاتسین.
اؤلوموم شعیریمه نقطه قویونجا،
شعیریم اؤلومدن سونرا بوی آتسین.

رامیز عبدالله اف

RAMİZ ABDULLAYEV

GƏLƏRSƏN

گلرسن؟

پاییز گئتدی، قیش دا گئتدی، یاز گلیر،
سؤیله بو یای، بیزه قوناق گلرسن؟
گؤزلر یول دا، کیپرک جیر، گؤز یومور،
بلکه بو ایل، یئنه یای دا گلرسن؟

آپاردیغین اوریمله گل باری،
اونوت موسان دئ سئودیین من یاری؟

سون ظفر شوبهه سيز كۆتله لر يندير،
غالب گله جكدير خلقين املی.

گئجه هر نه قدر اوزون اولسا دا،
سحر آچيلاجاق، گونش دوغاجاق.
بو سۆز داها بوگون افسانه دئيل،
«ايشيق قارائليغي بير گون بوغاجاق»

داراديقجا گونش ساری تئلرین،
گنده جک سهندين باشينين قاری.
گول-چيچكلر اوسته اينجي سپه جک-
دومانلی داغلارين بۆز بولودلاری.

يئنه يوردوموزا باهار گله جک،
سولغون گوللريميز يئنه گوله جک.
تاريخ جلالدارا باش ايمه يه جک،
بيزيم دير گله جک، بؤيوك گله جک.

ميرزه علي معجز شيوستري

آرزو

خدایا، به حقیقی بیرینجی کره،
منه تئز برات ائيله بئش - اون لیره!

خدایا، اگر یوخذو نغدن پولون،
باری آچگیلهن میللته روس پولون،
و یا رحم سال قلبینه کونسولون
کی، بلکه وئره میللته تزکیره.

رامیز عبدالله اف

RAMİZ ABDULLAYEV

هر دفعه سئیر ائیلدیم دقت یئتیردیم، من سنه

HƏRDƏFƏ SEYR EYLƏDİM DİQQƏT
YETİRDİM MƏN SƏNƏ

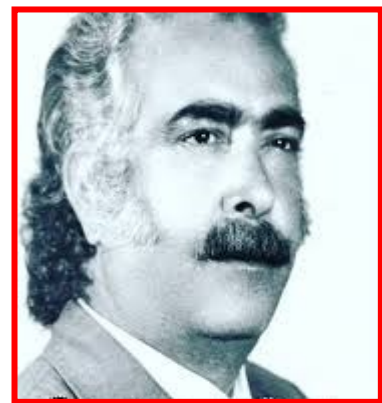
هر دفعه سئیر ائیلدیم دقت یئتیردیم، من سنه،
پوسکورهن وولکان دا آتش تک گۆرۈندۈن، سن منه.
او ائله بير آتش اولموش، خوش اولور هر بير كسه،
يانديرارسا، عيبي يوخ قوي سؤنمه سين يانسین يئنه.

آسیماندان آلميسان سن قودرتی یوخسا ندن؟
يئرده يوخ کی، من دئيه وارسا او دا سن، بير دنه.
ای قزلخان هارداران دا شاد اولور هر کس گلن،
عاصيم دعوت ائيله يهن يئر، بيل دؤنر بير، گولشه نه.

شاعر، رسسام، يازيچي هم باغبان هم هئیکل تراش،
داغ ووقارلی گۆرکه مين يوخ احتياج دومان - چنه.
راميز او قيرات اندير، ديل آچيب سؤيلر کی داش،
احسن اولسون شاعره فخر ائيلير باخان سنه.

۰۲۰۰۶،۲۰۲۵

بولود قاراچورلو سهند

گوناهسيز تۆكۈلن ناحاق قانلارين،
هر داملاسيندان بير «بابک» قالخاجاق.
توفانلار قوپاجاق ائل غضبيندن،
دوشمنين گۆزۈنه شيمشک چاخاجاق.

قانا باتميش ظالم اللره قارشى،
قالخاجاق ائلرين انتقام الى.

صابون‌پزی رفت. هرچند این شاعر، سختی‌های زیادی در زندگی متحمل شد اما از لحاظ مادی و معنوی در حق خانواده خود فداکاری‌های زیادی انجام داد. او دوست دارد همسر و دخترش هم باسواد باشند به همین دلیل به آنها خواندن و نوشتن یاد می‌دهد. دخترش سریه بعدها در خاطراتش

از خوبی‌ها و فداکاری‌های پدرش زیاد می‌نویسد. در اوایل قرن بیستم، اشعار صابر به تدریج راه خود را به مطبوعات آن زمان یافت. او با سرودن اشعاری نغز و پرمغز، به انتقاد از مفاسد اجتماعی و سیاسی زمانه خود می‌پرداخت و با لحنی طنزآمیز و گزنده، ظلم و ستم‌هایی که بر مردم روا می‌شد را به تصویر می‌کشید. میرزا علی‌اکبر صابر، شاعر پراوازه آذربایجان، در طول زندگی خود همواره علیه ارتجاع، خرافه و ظلم مبارزه می‌کرد. درخشش او نه تنها آذربایجان بلکه کشورهای دیگر را نیز روشن ساخت. اما برخی از ادیبان تاجیک زبان (فارسی‌زبان)، اقدام به سرقت اشعار صابر و چاپ آن‌ها به نام خود کرده‌اند. شهریار، شاعر نامدار آذربایجان جنوبی، به این حقیقت چنین اشاره می‌کند:

فارس شاعیری چوخ سؤزلرینی بیزدن آپارمیش

صابیر کیمی بیر سفره‌لی شاعیر پخیل اولماز

یعنی، شاعر فارس بسیار سخنان را از ما برداشته، شاعری پرمایه چون صابر بخل نمی‌ورزد.

داستان زیبای "روبه و زاغ" نوشته شده در کتابهای دوره دبستان جغرافیای ایران به زبان تاجیکی ترجمه یکی از داستانهای شیرین کتاب "هوپ هوپ نامه" به نام "تولکو ایله قارغا" از این شاعر پراوזה است. که متأسفانه کتابهای درسی دوره دبستان بدون اسم بردن از شاعر و پدید آورنده ی این اثر، این شعر را به نام "حبیب یغمایی" در کتاب درسی به چاپ رسانده اند!

و یا شعر «یاد آر ز شمع مرده یاد آر از علی‌اکبر دهخدا که با نام ای مرغ سحر شناخته می‌شود، یک کپی برداری از شعر صابر است، که متأسفانه دهخدا درخصوص کپی برداری از این شعر می‌گوید: چنین چیزی وجود ندارد و این شعر در خواب به وی الهام شده است!

آمان، اینگیلیسین ایشیندن آمان،
یئری دیر سو آلتیندان هر گون سامان،
اونون عهدده سیندن گلممز جاهان،
خدا، اینگیلیسی اؤزون وور یئره!

نه مذهب داشیر، نه مروت، نه دین،
بیغین کسدیریب، قیرخدیریب سقلین،
لازان^۱ مجلسینده او شیمری - لعین
اوتورموش کی، خلقین بئلین سیندیرا.

گهی بی حیا قصدی - ایران ائدیر،
بیغیر داری - شورانی^۲ ویران ائدیر،
وئوقی^۳، قوامی^۴ یئنه خان ائدیر،
اولور دوشمنی - جان مالیکلره.

دئیل بو، داداش، گئیغاناغو ترک،
دئیر لر بونا "اینگیلیسی - کلک".
ایشارت ائنده او کافر، گرک
موسلمان او ساعت گیره سنگره!

۱. ۱۹۲۲ ایلهده لوزاندا چاغریلمیش "صلح کنفرانسی" نا ایشاره‌دیر.

۲. ایران دؤولت مجلسی

۳ و ۴. ایرانین اینگیلیسپرست دؤولت باشچیلاریندان وئوق الدؤوله و قوام السلطنه‌یه ایشاره‌دیر.

میرزا علی‌اکبر طاهرزاده

میرزا علی‌اکبر طاهرزاده، ملقب به صابر، شاعر سرشناس تورک در سی‌ام ماه می سال ۱۸۶۲ میلادی در شهر شاماخی آذربایجان دیده به جهان گشود. پدرش بقالی ساده بود و آرزو داشت پسرش را در کسوت روحانیت ببیند.

اما صابر از همان کودکی شیفته‌ی شعر و ادبیات بود و در هشت سالگی راهی مکتب‌خانه و سپس مدرسه شد. و شخصیتی بر خلاف آنچه پدر برایش متصور می‌شد پیدا کرد. صابر صاحب ۹ فرزند شد. تامین مخارج چنین خانواده پرجمعیتی برای صابر سخت شد و او ناچار به شغل

علی آغا شیخلینسکی سنه "یاران، اول" دئدی،
گئئرال مهمانداروو "مارش، ایرلی، سول" دئدی،
آنا وطن دیل آچدی، سنه "یاخشی یول" دئدی!
هر آتانی اؤولادی، هر آتانی یاوروسو،

آذربایجان اوردوسو، آذربایجان اوردوسو!
سولار آخدی، بولاندی، جوشان عمانا دؤن دو،
نوهون زامانی کیمی سانکی توفانا دؤن دو!
اولو اؤندر یئنی دن آذربایجانا دؤن دو،

"گل" دئدی، گؤزلرین ده قالمادی بو آرزوسو،
آذربایجان اوردوسو، آذربایجان اوردوسو!
یوردون هر قاریشینی سن قورودون قانیلا،
تورپاقلارا جان وئردین نفسینله، جانیلا.

ایفتیخار منبیم سهن اؤز آدینلا، سانیلا!
سارسی دا بیلمز سنی هئچ بیر دوشمن قورغوسو،
آذربایجان اوردوسو، آذربایجان اوردوسو!
آلی باش کوماندانیم اوجا حق ساواشین دا،

خالقین اومید یئری سن قاراباغ ساواشین دا!
تبریک ائدیریک سنی قوجامان یوز یاشین دا!
نه قدر یازسام، یئنه قالدی سؤزون چوخوسو،
آذربایجان اوردوسو، آذربایجان اوردوسو!

Güləmail MURAD
Azərbaycan ordusu!
آذربایجان اوردوسو

سن خالقیمین آلدیغی نفس دن یارانمیسان،
آزادلیغا سئوگی دن، هوس دن یارانمیسان،
اوددان-آلودان کئچهن بیر سس دن یارانمیسان!
دیلمیزین نیداسی، سؤزوموزون وورغوسو،

آذربایجان اوردوسو، آذربایجان اوردوسو!
بیر عصر بون دان اؤنجه قویولسا دا تملمین،
تاریخلرین ان درین قاتینا چاتیر الین.
آذربایجان عشقیله باغلی دیر هر عملین!

بیلکلرین قودرتی، اورکلرین دوغوسو،
آذربایجان اوردوسو، آذربایجان اوردوسو!
جاوانشیر تاریخلره آدینی قانلا یازیب،
بابک بایراق قالدیریب، ظلمه عصیانلا یازیب،

کوراوغلو نره چکیب، قیلینج-قالخانلا یازیب!
وطنیمین قئیرتی، تورپاغیمین ناموسو،
آذربایجان اوردوسو، آذربایجان اوردوسو!
کئچدی نئجه یوزایللر، سن یئنی دن یاراندین!

تورپاغیمین روحنا سانکی بدن یاراندین!
نه یاخشی سن دوغولدون، نه یاخشی سن یاراندین!
جاوانلارین تپری، کؤرپهلرین یوخوسو،
آذربایجان اوردوسو، آذربایجان اوردوسو!

Xudafərin

Türkə - Farsca

Agustos 2025 İL 22 - SAY 239- ELMİ-ƏDƏBİ-KÜLTÜRƏL DƏRGİ

<http://www.khudafarin.ir>

<https://t.me/xudaferindargisi>

